

2008

HEFTET RINGERIKE

RAVE

Harald Vibe

Heftet Ringerike 2008

Redaksjonelle adresser:

Else Marie Abelgård

E-post: toreabe@online.no

Tlf: 95 13 45 19 / 32 14 52 03

Bjørn Geirr Harsson

Redaktør

E-post: bjorn.geirr.harsson@statkart.no

Tlf/: 91 56 30 03 / 32 15 99 22

Sigurd Huseby

Forretningsfører

E-post: sigurd.huseby@statkart.no

Tlf/Faks: 97 70 80 20 / 32 13 52 46

Kristoffer J. Kristiansen

Redaksjonssekretær

E-post: kristoffer.kristiansen@statkart.no

Tlf/Faks: 91 58 20 52 / 32 11 81 01

Torbjørn Paule

E-post: topaule@online.no

Tlf: 92 85 61 50

Frank Tverran

E-post: frank@tverran.no

Tlf: 97 59 55 20 / 32 13 18 01

Redaksjonens postadresse:

Heftet Ringerike

v/B. G. Harsson

Nedre Grøndokkvei 17

3531 Krokkleiva.

Heftets hjemmeside:

www.heftet-ringerike.com

Forsidebilde:

Bønsnes kirke våren 2008

Foto: Bjørn Geirr Harsson

Heftet Ringerike 2008

(hefte nr. 80)

Utgitt av
Ringerike Historielag
Ringerike Ungdomslag
Stiftelsen Ringerikes Museum

Redaktør: Bjørn Geirr Harsson

ISBN 978-82-996833-7-1

Grafisk utforming og produksjon: Idéverkstedet AS
Opplag: 4 800 eksemplarer

Det faglige innholdet i innsendte artikler og bilder er forfatterens ansvar. Redaksjonen forbeholder seg retten til å forkorte artikler i samarbeid med forfatterne og til å forkaste innlegg. Kopiering eller publisering kan kun skje etter avtale med heftets redaksjon. Publiseringsvilkårene innebærer at Heftet Ringerike har rett til å arkivere og utgi stoff i elektronisk form. Innsendere av stoff kan reservere seg mot at deres stoff distribueres elektronisk. Dette må i så fall være avtalt med redaksjonen i tilknytning til innsendelsen av stoffet.

Årets hefte

Årets hefte er nr. 80 i rekken. Det har vært et mål for redaksjonen å få en god spredning både når det gjelder innhold og geografisk dekning.

To kjente kulturpersonligheter fra en god tid tilbake, maleren Edvard Munch og forfatteren Johan Borgen, har vært på Ringerike og heftet inneholder to artikler som fanger opp dette. Heftet har også med en beskrivelse av tørkesommeren 1947, og fra en meteorolog har vi fått en oversikt over alle værstasjoner som har vært i gang på Ringerike. Den høyeste temperatur som er målt på Ringerike finner vi på Eggemoen med 33.2 °C. Den ble målt 19. juni 1970. Dagen etter ble norgesrekorden på 35.6 °C satt på værstasjonen på Nesbyen, og den står ennå. Vi har et par artikler knyttet til krigserfaringer og to til kirker i distriktet. Vasspesten i Steinsfjorden – når kom den egentlig? I heftet får du svaret. Vi har historien om en sveitser som bosatte seg på Ringerike, og alle de tragediene han måtte tåle. I dette heftet kommer oppveksthistorien på vers – det har ikke vært prøvet før. Foreldrelag på skolene finnes ikke lenger – vi får historien til Kirkeskolens foreldrelag. Utrolige bjørnehistorier finnes fortsatt, og vi har fått med en ”nyoppdaget” historie om et halsjern med forviklinger fra de gamle tingbøkene. I De naturhistoriske samlinger ved Universitetet i Bergen dukket det opp noen tegninger utført av en ukjent kvinnelig kunstner fra Norderhov tidlig på 1800-tallet. Hun er omtalt her.

Heftet har beholdt utseendet fra de to siste årene, og redaksjonen er uendret fra forrige utgave. Vi benytter anledningen til å takke alle bidragsyterne som gjør det mulig å utgi Heftet Ringerike med nye bidrag til lokalhistorien. Vi retter også en spesiell takk til skoler, elever og andre frivillige som deltar i salget av Heftet Ringerike, og som bidrar til at vi fortsatt kan holde en lav utsalgspris.

Innhold

Johan Borgen	Uvær på Tyrifjorden.....	3
Margit Harsson	Edvard Munch på Helgelandsmoen	6
O. G. Kirkeberg	Jørgen Moe.....	10
Preben L. Johannessen	Kirkeklokken på Norderhov	12
Bjørn Geirr Harsson	Bønsneskirken – hvorfor og når ble den bygget?	14
Ragnvald Lien	Hvorfor finnes vasspest i Steinsfjorden?	18
Sigurd Huseby	Reisebeskrivelse fra Ringerike – år 1800	24
Sigurd Huseby	Kirkeskolens foreldrelag – et 50-årsminne	26
Odd Hølen.	Nordsidens ”lykkeland”	31
Gustav Bjørnbæk	Meteorologiske stasjoner i Hole og Ringerike.....	33
Olav Lindstad	Tørkesommeren 1947	37
Torbjørn Paule	Hønefoss Bryggeri	39
Otto Frydenlund	Traktoren - en av hestens arvtagere	44
Astrid Røste Nyhus	Fra fjelldalen i Sveits til det åpne Ringerikslandskapet Om Johan Heinrich Disch (1805 – 1876) og hans familie i Norge.....	47
Bjørn Knoph	Engelsk bombefly på Eggemoen i 1945	51
Dagfinn Moe	Beate Moss, gjensyn med plantetegninger fra Norderhov tidlig på 1800-tallet.	54
Randi Skøien Nørgaard	Barneopplevelser under 2. verdenskrig.....	58
Ingar Svensrud, Egil Bendiksen og Randi Slettum	Utrolige bjørnehistorier fra Vestre Ådal Bendik Amundstua 1833 – 1924.....	63
Kolbjørn Gulliksen	Ringerikshøvdinger aktive i kongestrid	67
Sten Høyendahl	Historien om et halsjern	69
Elling M. Solheim	Hilsen til skogsarbeiderne.....	71

Rettelse

I Heftet Ringerike 2007 på side 14 var det gjengitt et utsnitt av orienteringskartet ”Langebru - Bruløkkene”. Ved en forglemmelse ble det ikke nevnt at kartet var hentet fra Atle Graffs bok ”Streiftog på Krokskogen”. Redaksjonen beklager forglemmelsen.

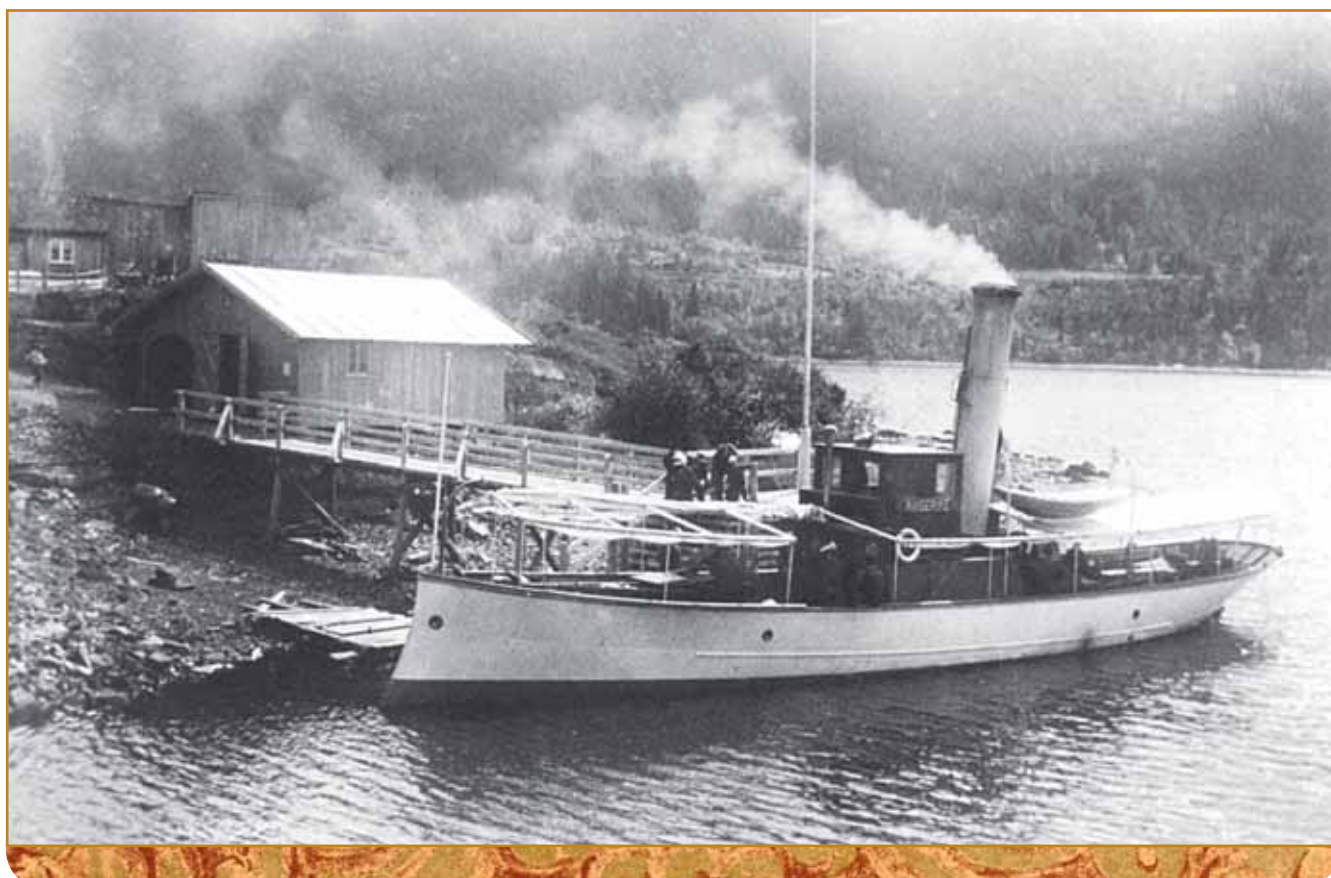

Foto: Hole bygdarkiv

Dampskipet "Ringerike" ved bryggen på Sundøya, før den ble utstyrt med salonger.

Uvær på *Tyrifjorden*

Fra Ringerikes Blad 28. januar 1995 har Heftet Ringerike (med tillatelse) sakset denne historien fra Johan Borgen, som har en litt uvanlig bakgrunn. I februar 1976 sendte Borgen sitt manus til en journalist i Aftenposten. Men manuset ble forlagt og kom ikke til rette før nesten 30 år senere. Det ble publisert i Aftenposten 15. januar 1995, og altså kort tid senere i vår lokalavis.

Johan Borgen

Søvnløs og mismodig ligger jeg en februar natt og lytter til stillheten mens jeg blar i gårsdagens morgenaviser. Her har vært storm og kuling i ukevis. Nå hard barfrost og en uvant stillhet som går på, nervene. Mitt blikk faller på en reportasje i Aftenposten for 7. februar. Det er Ulf Aas' blide tegninger av trær og hus som fanger blikket. Så går det opp for meg at artikkelen handler om gamle Sundvolden Hotel i Ringerike, et av stedene i erindringer fra en gang i tiden. Begynner å lese artikkelen, den handler om en planlagt vei som kommer til

å skjære rett gjennom den eldgamle idyllen med vertshustradisjoner helt fra 1648. Teksten her er skrevet av Knut A. Nilsen, en kultur- og landskapsjournalist av et slag man trodde utdødd. Jo mer jeg leser tetner inntrykkene seg: Dette har jeg opplevd for en menneskealder siden. Huset, parken, tunet. Det melder seg en duft av hortensia, hvor kan den komme fra? I det søvnløse klarsyn ser jeg meg selv i disse linjene, og ja, så sannelig, der leser jeg navnet mitt, det som alltid vekker sånt ubehagelig støkk i hjertekulen når det står på trykk. Her står «og en meget ung

Johan Borgen ble i sin tur trukket med familien på søndagsutflukter, først med Lier-banen til Sylling, dernest med dampskipet «Ringerike» som begynte sin rute i 1905.»

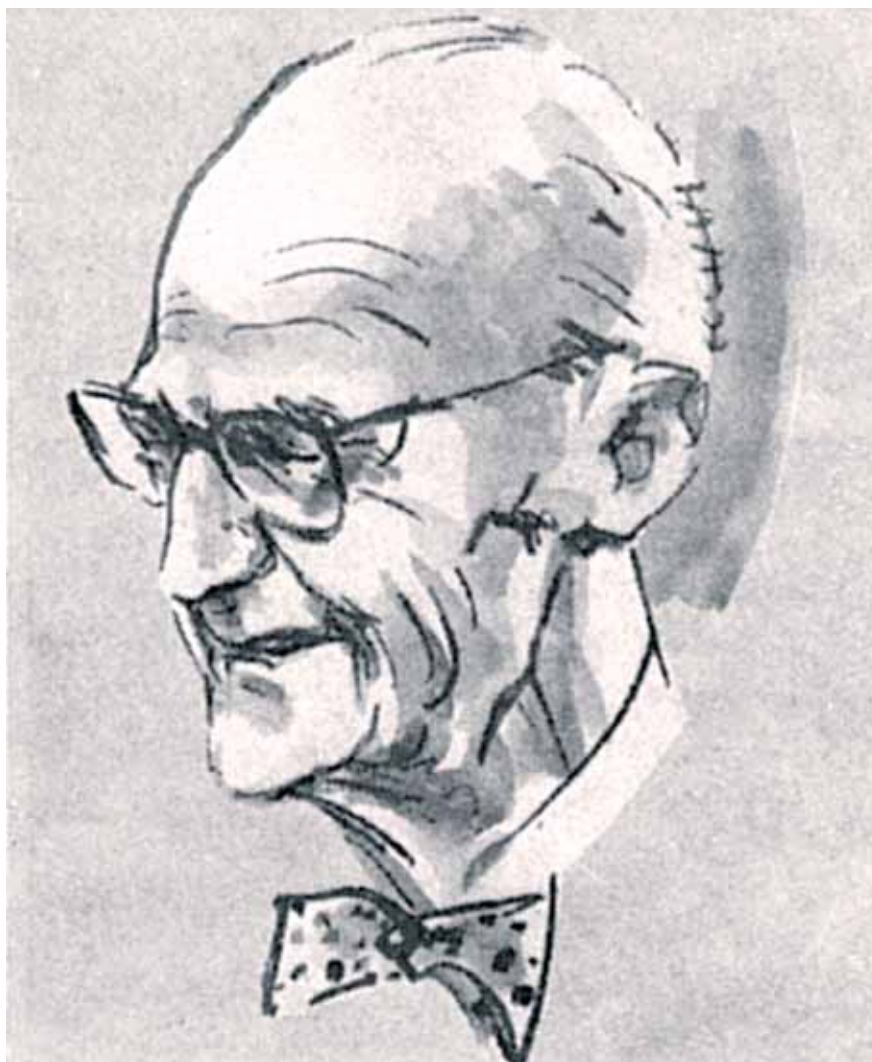
Min første forundring: Hvordan kan nå Knut A. Nilsen vite det? Jo, naturligvis - jeg har fortalt om Sundvolden i en kåseriserie i radio, siden trykt som bok. Ja ja, alt er lenge siden en slik natt. Gamle Sundvolden! Jeg lar avisen gli ned på gulvet og legger meg for hundrede gang på venstre side og leker bli-søvnig-leken.

En gang må da den fjerde phanodormen virke, og ja, det glir et tynt slør over dagen, natten, alle bekymringer som stenger mennesker ute fra hvilen, som alltid vokser seg tidobbelt store i stillhet. Ringerike, ja.

Og dampskipet «Ringerike». I halv-søvnens klarhet skvalper det med ett av sjø. Drømmen begynner, den som varsler søvnen. Hvem kan noensinne oppklare det mysteriet, grenseovergangen mellom virkeligheter. I drømmen trer en hendelse frem som lengst var glemt, den trer frem som bildet på en film i fremkallerbadet, og med nettopp denne lynskarpe tydelighet som gir drømmen skarpere konturer enn den bevisste erindring: Den gang vi forliste på Tyrifjorden.

Det var omtalen av den gamle dampbåten som satte mekanismen i gang. Riktig som det sto å lese. Den sommerlige familie-utfukt fra Kristiania via det vesle leketøystoget vi kalte Svangstrandsbanen, det toget som gikk så langsomt i motbakkene at familiefar, iført hvalrossbart, panamahatt og spaserstokk gikk av i bakkene og plukket prestekraver, var det for å erte togføreren? I allfall gjorde han og hans fyrbøter alt for å distansere den formastelige passasjer som hånte dem med sine prestekraver.

Det neste er at vi er ombord, at det blåser. Vi er mor og far og fire brødre ombord i «Ringerike», foruten kaptein og maskinist og -jo, en ukjent mann, en skotte, som det viste seg, en taus mann med en slags cape og bredbremmet hatt som han må holde på med begge hender. For nå blåser det dyktig opp. Sjøen på Tyrifjorden krapper seg med hvite broderier, de blir til skavler. Båten stamper voldsomt i motsjø, det må ha vært nordost. Vannet tar til å sprute inn, så skyller det inn over baugen, over rekka. Jeg kjenner den søte smak av ferskvann i munnen, forbausende for den som var vant til salt sjø. Vi blir beordret inn et sted, en kahytt eller noe, det står uklart, bare noe lukket, kvalmt, noe en har protestert mot, forlangt å komme på dekk. Men dekket er plask vått, alt er vått, det er liten forskjell på innabords og utabords. Med ett ser jeg min fars bekymrede ansikt. Redd? Det streifer meg, en skuffelse. Men nei: Sint. Han trenger seg halvveis inn i styrehuset, snakker meget høyt til kapteinen ved rattet, meget høyt for å overdøve brølet

Johan Borgen tegnet av Ulf Aas.

fra stormen, ja for nå er det storm, sjøene tårner seg, «Men så slå av farten, da mann, for faen!» Ansiktet er blekt av vrede, kapteinen svarer noe som blir vekk med blåsten. Dette «faen» blir hengende. Det er sjelden min far banner. Selve ordet varsler alvor. Det gjør meg redd, mer det enn sjøen. Vi er ni mennesker ombord, de seks av dem er personifisert i den vrede mann, nå uten panamahatt, det sparsomme håret flakser i blåsten, men med spaserstokk, den alltid nærværende, av bambus, med rund hank. Vil han slå?

Han er ikke av det slaget, enda han løfter stokken; må ha vært en slags refleks. Kapteinen slår ikke av farten. Skipet stanger, dykker, reiser seg, dekket skråner bratt, jeg klammer meg til ett eller annet, sjøen slår over knærne mine. Jeg ser den vrede, dyvåte mann som er min far, ser ham gripe inn i styrehuset etter maskinspaken, ser kapteinens nakke, en tyrenakke i nærmest raseri, det må være noe med den signalspaken til maskinen, kapteinen

ryster på hodet. Ser også – som i en visjon – den skotske passasjereren, ham foreldrene mine vekslet noen vennlige ord med før vi la ut. Han står forut, barhodet nå, som om han nyter badet hver gang sjøene slår over ham. Alene mann. Men min far har fem i sitt ansvar, min mor kan ikke svømme. Jeg ser den vrede mann som er min far vakle til de to redningsringene som henger fastklemt på begge sider av huset, ser på hendene hans at ringene er harde som sement. Ellers tomt på dekk, ingen livbeltekasse, bare noe tynnlitt tauverk som flyter omkring. Og med ett – i drømmen eller nå etterpå i den bevisste erindrings stund – vet jeg at det må ha vært i 1908, den sommeren jeg omsider hadde lært å svømme, jeg var 6 og hadde utstått meget før den seieren var vunnet. Men jeg vet vi kan svømme alle, men ikke min mor. Hvor er hun i denne drømmens klarsyn, hun og de tre eldre brødrene? De er vekk. Jeg ser bare for meg denne vrede mann, hvalrossbarten

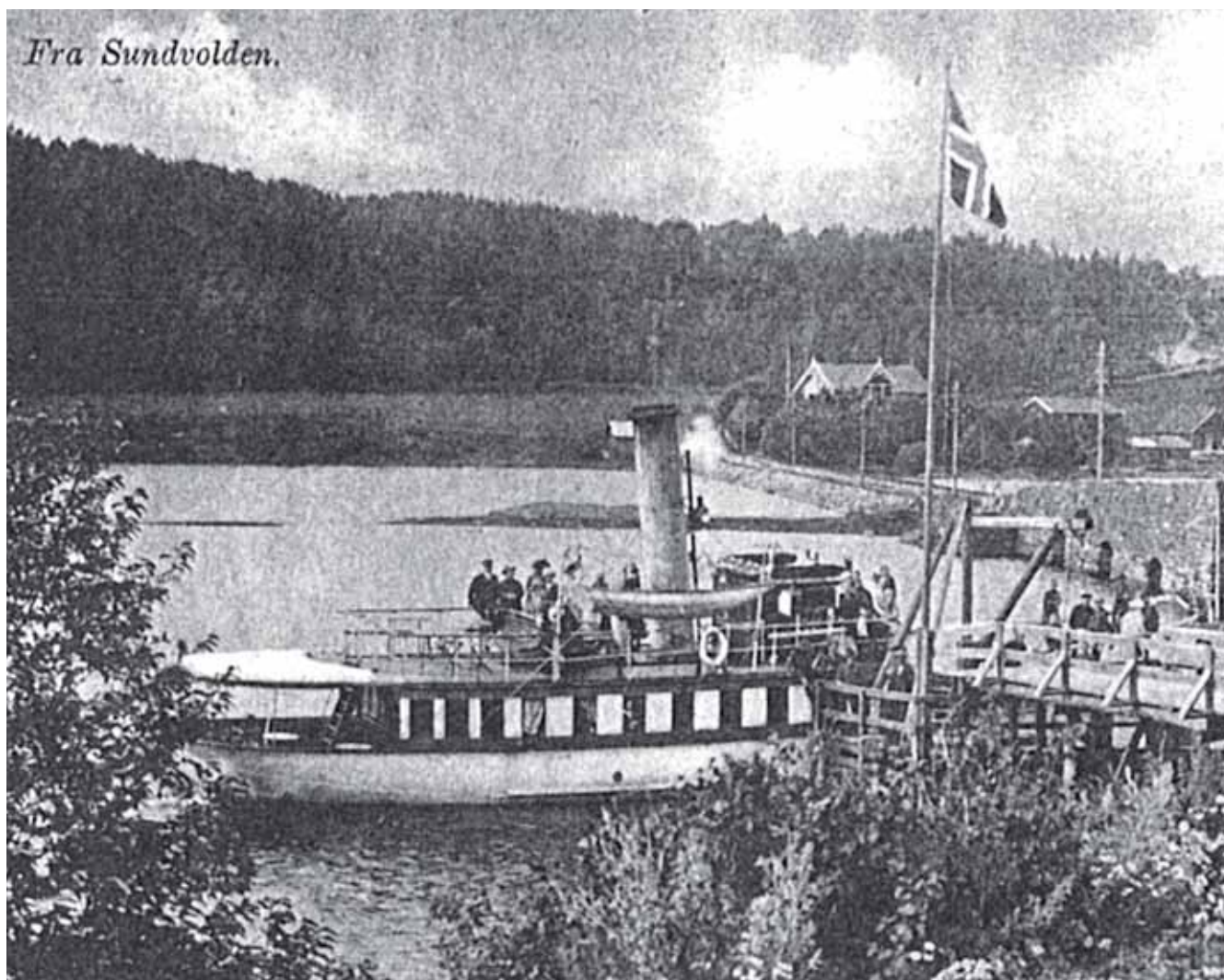

Foto: Høle bygdarkiv

Dampskipet "Ringerike" ved bryggen på Sundøya, nå med ferdigbygde salonger.

henger plaskvåt, redusert. Men mannen selv er ikke redusert. Var det så jeg beundret ham i dette øyeblikk, ham og skotten i baugen på båten? Beundret i allfall ikke tyrenakken i styrehuset, han som ikke hadde sitt skip i orden, han som ikke mestret Tyrifjordens uventede raseri, men selv var rasende.

Sånn er det med drøm, sånn er det med bevisst erindring, hvor går grensen, jeg spør igjen. Det neste jeg husker er duften av hortensia, den kvalmende hvetebollelukten jeg alltid har avskydd siden. Erindringsbildet ble klart først lenge etterpå, en høstkveld 1935 da min hustru og jeg kom ned til Sundvolden etter en uventet slitsom mørketur over Krokskogen, og vi kom slitne inn til liflig matlukt i den skjønnne gamle spisestuen på Sundvolden. Gjennom matlukten trengte noe annet, en duft som på stedet vakte motvilje, nesten skrekk. Og riktig: da jeg så meg om i stuen, sto

hortensia i alle vinduskarmer. Kan det ha vært en slags tradisjonsblomst der på stedet?

I allfall husker jeg i drøm og våken tilstand duften av hortensia fra den gang i 1908. Våte var vi, redde var vi, forkomne. Jeg husker mange mennesker, vennlige mennesker, husker min fars fortsatte vrede. Denne forb... kapteinen skulle bli meldt, dampskipsselskapet eller hva det var. Husker min mors dempende ord: det var jo overstått, alle var i god behold, vårt gode vertskap hadde gitt oss underlige plagg fra kister og skap, vårt eget tøy til tørk. Bordet var dekket, her duftet herlig. Ja ja, men her duftet også av hortensia. Nå kom sjøsyken, for første (og siste) gang i mitt liv. Sjøsyk på land, midt i Ringerikes velsignelser. Husker jeg sto mot en hvitkalket murvegg og spydde surt. (Det må ha vært det vakre, eldgamle huset der jeg siden har spist

de rødeste kreps.)

Siden? Ja, siden -? Har vel vært den tradisjonelle tur i kurvtrille over Sollihøgda. Det sier drømmen intet om, det er hukommelse fra mange somres ferd. Hortensiaduften er det siste i denne drømmens visjon. Men skrekken fra et nestenforlis hang lenge igjen, meldte seg i andre situasjoner i ordentlig sjø. For lengst er jeg våken. To timer har søvnen vart denne februaratten 1976. Men selv i våken tilstand står alt sammen klart, nesten 70 år siden. Famler med venstre hånd etter avisen på gulvet, tenner nattlampen, ganske riktig. Der står det svart på hvitt i Knut A. Nilsens artikkel om gamle Sundvolden, om en vei de vil trumfe igjennom. Vanvidd – som snart alt.

Om vårt forlis på Tyrifjorden står ikke et ord. Det lever i den erindring drømmen vekket til live.

FORFATTEROMTALE

Johan Borgen (1902–1979) er en kjent forfatter, journalist, teatermann og litteraturkritiker, født i Oslo.

Foto fra Eggum 2003 s. 31

Edvard Munch malte sitt første selvportrett vinteren 1881-82 hjemme i Fossveien 7. Da var han elev ved Tegneskolen i Christiania med billedhugger Julius Middelthun som lærer. Dette bærer bildet preg av med sin glatte og harde overflate og presise former, skriver Arne Eggum. På skolen ble Edvard regnet som den mest begavede eleven, og det er «en kunstners selvbevissthet som stråler ut fra Munchs første selvportrett», avslutter Arne Eggum (2003:32).

Noen somrer rundt 1880 var Christian Munch korpselege på Helgelandsmoen i Hole. Sønnen Edvard bodde sammen med faren en del av tiden, og begge skrev de brev hjem til familien som var igjen i Oslo. Etterlatte brev skrevet av Edvard Munch og hans familie ble trykt og utgitt i bokform av Inger Munch i 1949. Og her finner vi flere brev (ca. 7) og utdrag av Edvard Munchs dagbok som er skrevet under oppholdet på Helgelandsmoen, både av Edvard selv og av faren Christian. Nedenfor gir vi et lite resymé av brevene. Hvis noen skulle kjenne til historier eller annet stoff om Edvard Munch på Helgelandsmoen, er vi svært interessert i å få kjennskap til det. I direkte sitater er språket noe modernisert.

Edvard Munch

på Helgelandsmoen

Margit Harsson

Sommeren 1878 er Edvard Munch 14 ½ år gammel. Det er da 10 år siden hans mor, Laura Cathrine, døde bare 31 år gammel, og det er kun et godt halvår siden hans storesøster, Johanne Sophie, døde bare 15 år gammel. Begge dødsfallene satte dype spor i den unge Edwards sinn.

Faren, Christian Munch, er sommeren 1878 korpselege på Helgelandsmoen. Somrene før har Christian Munch vært korpselege på Gardermoen i

Ullensaker, og fordi hans eldste sønn Edvard var mye syk under oppveksten, har Edvard i sommerferiene fått være med faren på de forskjellige moene. Både faren og Edvard er flinke til å skrive brev hjem. Faren skriver til sine hjemmeværende barn og til tante Karen (som er i mors sted for barna), og Edvard skriver til søstrene Laura og Inger, broren Andreas og tante Karen. Flere av brevene er bevart, og til sammen lar de oss få et lite blick inn i familien Munchs hverdagsliv,

og et lite blick inn i noen av Edvard Munchs viktige ungdomsår.

SOMMEREN 1878

I 1878 er Christian Munch og sønnen Edvard altså kommet til Helgelandsmoen i Hole der faren skal arbeide som lege for offiserer og unge rekrutter. I slutten av juni skriver faren to brev, ett til døtrene Laura og Inger, og ett til svigerinne Karen som er hele familiens *tante Karen*. I brevet til døtrene takker Christian for brev, tegninger og små gaver

fra dem, og skryter av at de «skriver jo nu så vakkert som en skolemester». Og så forteller faren om all den gode maten han og Edvard får på sykehuset:

I forgårs hadde vi en deilig stor ørret som smakte meg og Edvard uhyre godt. I dag hadde vi bløtkokte egg med kald risengrøt. I morgen skal vi ha øllebrød og sild.

Til slutt må faren også skryte litt av offiserene på Helgelandsmoen.

De er overmåte snille og vennlige, og hver dag kommer en hel skokk kadetter til meg med deres ramperier.

I brevet til tante Karen, som han skriver samme dag, tar faren opp mer praktiske ting. Han ber tante Karen om å kjøpe bursdagsgaver til Andreas. Gaven fra faren skal koste 1 krone, mens gaven fra broren Edvard skal koste en ½ krone. Tante Karen hadde vært mye bekymret for sykelige Edvard, men nå kan faren fortelle om en sønn som er meget flink og har glupende appetitt. Vår kokkekone er en meget god laverske, legger han til.

Brevet skrives noen dager etter sankthansaften, og faren forteller om feiringen med stort selskap og dans om kvelden til stor «Gammen for Norderhovs og Holes Honoratiores», og for Edvard som hadde moret seg skikkelig denne sankthansaften. Faren Christian syntes også det var hyggelig å komme sammen med snille og dannede mennesker, men etterpå kom angeren, skriver han til tante Karen, for han hadde egentlig ikke råd til å feste. Derfor avslutter han noe resignert:

Imidlertid, jeg kunne ikke holde meg unna [festen], og så er det ikke mere at urgere over [legge stor vekt på].

Brevet avsluttes med å uttrykke glede over skjønnheten i naturen:

Det er så vakkert her i sykehuslunden, og sådan overflødighet av alskens markblomster. Den hvite frakk kommer meg nu meget vel tilpass etter at vi igjen har fått varmt solskinnsvær.

PS: I en etterskrift ber han tante Karen om å sende «Skaalerne og Tusken», dvs. farge-skåler og tussj, sikkert til bruk for Edvard.

SOMMEREN 1879

I mai 1879 er korpslege Cristian Munch tilbake på Helgelandsmoen, men foreløpig alene. Sønnen Edvard

Foto fra Eggum 2003 s. 31

Sommeren 1882 besøkte Edvard og broren Andreas faren Christian en uke på Helgelandsmoen, og under dette oppholdet skal Edvard ha malt (eller ha påbegynt) det kjente maleriet Sykestuen på Helgelandsmoen.

Arne Eggum (s. 32) beskriver maleriet slik:

“Det er et nøye studert bilde, hvor lysets spill i interiøret er gjengitt med fint skiftende valører. Det varme, koloristiske helhetspreget har slående trekk til felles med malerier av Edgar Degas. Den liggende syke danner sammen med den sittende kvinnen en felles form. Slike symbolske sammenstillinger av mennesker i en felles form skulle Munch senere utvikle til en av sine mest sentrale formler.”

har vært mye syk om vinteren, og faren er bekymret. Den 30. mai skriver han derfor brev til Edvard og spør detaljert om sønnens helsetilstand, om matlyst, om hjerteklapp, om søvn, om magens tilstand, om leggene «tiltage i Omfang», kort sagt «om Alt i enhver Retning – som måtte være at legge merke til». Og faren mener at et par små glass med portvin iblandet vann og sukker – vil gjøre sønnen godt. Ikke underlig at faren Christian var bekymret, han hadde alt mistet sin unge kone og sin eldste datter på grunn av lungesykdom – og på slutten av brevet kommer han med en sterk oppfordring til sin eldste

sønn: «Vær endelig forsiktig!».

To uker etter, dvs. midten av juni, får Edvard to brev fra faren på Helgelandsmoen. I brevene ber faren Edvard om å komme til Helgelandsmoen for et «forsvarligt Landophold» slik at han kan styrkes til forestående arbeid. Han ber sønnen om å ta morgentoget til Ask stasjon der faren vil møte han, for fra Ask til militærleiren er det en pen spasertur. Faren gir også gode råd med hensyn til bagasje: Ta ikke med mange bøker, men farver og tegneapparater, og frakk må du medta – i det minste en regnfrakk. Og som et lite NB til slutt: ta med en skorem og litt tannpulver.

Bare 16 år gammel malte Edvard Munch sommeren 1879 en rekke landskapsakvareller, og blant disse er hans maleri fra Helgelandsmoen. Akvarellen viser to hus og en rekke hvite telt bak et gjerde, og under maleriet har han skrevet «Fr Helgelandsmoen 15/7 79». Arne Eggum (s. 24) skriver om akvarellene fra denne sommeren, at de er «forbausende selvstendige, med en overbevisende sikkerhet og kraft».

Den 19. juni skriver Edvard sitt første brev fra Helgelandsmoen til tante Karen det året. Da får vi vite at Edvard har kommet «helskinnet og vel beholden» fram, men på Ask stasjon ble han ikke møtt av faren, men av sykekorporaler som bar hans bagasje til leiren. Over Storelva måtte de bruke båt. Men så har all myggen gjort inntrykk på 15 år gamle Edvard, og han skriver:

Du kan tro det er fullt av mygg her. Pappa lot sykekorporalene røke med brisk inne i værelsene for å få sove om natten. Hendene mine er ganske hovne av myggstikk.

Farens tidligere anmodning om å ta med farver må Edvard ha glemte, for i sitt første brev hjem til tante Karen, skriver han:

Det er noe du endelig må sende opp, hvis det er mulig. Det er farveskålene

og tusjen. Uten dem kan jeg ikke få tegnet noe, og her hvor der er så mange nydelige landskaper at tegne.

Nye fjorten dager går, og 6. juli skriver Edvard brev til broren Andreas. I brevet får Andreas høre om Edwards besøk på Rings kongesete på gården Helgeland som før het Streituland. Men det som hadde gjort størst inntrykk på Edvard, var en ugle som han for første gang så i vill tilstand. Uglen var gul, en ½ alen stor og satt i en låveglugge. Videre forteller Edvard om en tur sammen med kaptein Widerberg til Skarpsno [i Frøshaugåsen på Røyse] «et opphøyet punkt på halvøen» der de spiste smørbrød og drakk øl. Derfra kom de ned til gården Fjell og fikk øl og deilige jordbær med fløte. Da de gikk hjemover, var månen stått opp og «skjønt klokken nærmet seg tolv», var

det fullstendig lyst – nesten som om dagen. På den andre siden av Tyri-fjorden kunne de se Norefjell med sine snøstriper på toppen. Det er tydelig at sommerlandskapet med lys og farger gjør inntrykk på Edvard.

Edvard og faren har også vært på visitt hos prestefolkene i Hole som bor på en «ekte hyggelig gammeldags prestegård». Kirkens ene halvdel er bygget på Håkon Håkonssons tid, forteller Edvard videre, og utenfor døren ligger en forunderlig stein med inskripsjoner og uthugne bilder.

Samme dag som han skriver brevet, dvs. om formiddagen 6. juli, forteller Edvard om «en ualmindelig morsom tur på lykke og fromme». Han gikk nord til Norderhov der han så kirken og «avtegnet prestegården», og han syntes at veien mellom Norderhov og Helgelandsmoen var ualmindelig vakker.

Han skriver til broren om en bratt styrtning ned til Storelva som på et sted danner Juveren som «måske er det vakreste heroppe». I nærheten har en mann satt opp en karusell med trehester, men det er ikke videre morsomt, synes Edvard, som ellers hver dag øver seg med å klatre i noen tau og stenger i nærheten. Og så forteller han fornøyd at pappa ser meget godt ut og er ganske brun, og kun én gang har hatt den riktig sterke hodepinen sin. Så avsluttes brevet med nok en mygg-historie: «For noen dager siden foranstaltet vi et blodbad på myggene – to hundre ble nedlagte». Og helt til slutt legger han til at navnet *Helgelandsmoen* uttales «Hølandsmoen».

EN OLM OKSE

I Edvard Munchs dagbok fra sommeren 1879 kan vi lese om hjemreisen torsdag 17. juli. Kl. 9 om morgenen gikk far og sønn fra Helgelandsmoen og målet var Glatveds hotell i Hønefoss. Men turen ble ganske dramatisk, og om dette skriver Edvard i dagboken sin trolig samme formiddag mens han og faren har kommet vel fram til Glatved hotell:

Da vi kom til Juveren hørte vi plutselig et vredt, knurrende brøl og fikk øye på en stor sort spraglet okse mindre enn 40 fot fra oss. Den stampet med føttene, brølte og rotet jorden opp med sine horn så støvet sto om den. Da vi så denne fiendtlige holdning fant vi det for godt at trekke oss tilbake, og ty hen til en skogbevosket, bratt bakke. Stuten fulgte oss, og da vi var kommen omtrent midt på bakken satte den i fullt galopp mot oss. Vi til bens og var over et gjerde i ett nu. Oksen sendte oss et utfordrende blikk, vendte om og vadet over til en øy i Juveren hvor den var satt på beite.

Foto: Hole bygdarkiv

Slik må det ha sett ut på Stormoen da Edvard Munch besøkte Helgelandsmoen årene rundt 1880. Til venstre kornmagasinet, deretter befalsmesse og Valdræstunet (Aslaksrud og Løken 1993:19). Kornmagasinet er Helgelandsmoens eldste bygning. Huset ble satt opp ved Norderhov kirke i 1820, et kornmagasin i 6 etasjer for alle Ringeriksbygdene. I årene 1830–1840 ble noen rom brukt som varetektsarrest, og hattemaker Hallstein Knudsen og hans menn skal ha sittet i kornmagasinet før de ble sendt videre til Akershus festning. I 1868 ble bygningen solgt på auksjon og flyttet til Helgelandsmoen til bruk som militærdepot. Bygget er i dag totalfredet og en del av Klevjer Kunstdepot.

Vel hjemme på stasjonen i Kristiania ble de møtt av tante Karen, Andreas og «småpigerne», og sikkert hadde de mye å fortelle hverandre etter nesten en måned på moen på Ringerike.

NYTT BESØK I 1882

Sommeren 1882 besøker Edvard og broren Andreas faren en uke på Helgelandsmoen. Vi kjenner ikke til noe brev fra dette oppholdet, men vi vet at de tok toget fra Oslo til Sandvika, og at de derfra gikk over Krokskogen til Sundvollen. Maleriet *Sykestuen på Helgelandsmoen* skal ha blitt malt

under dette oppholdet. Sommerukene på Helgelandsmoen i tenårene har sikkert vært et kjært minne for Edvard Munch. Etterpå overtok utenlandsreisene og det voksne og strevsomme kunstnerlivet. Faren døde alt i 1889, det året Edvard Munch hadde sin første separate utstilling som var i Det Norske Studentersamfund. Edvard Munch døde i 1944, 79 år gammel.

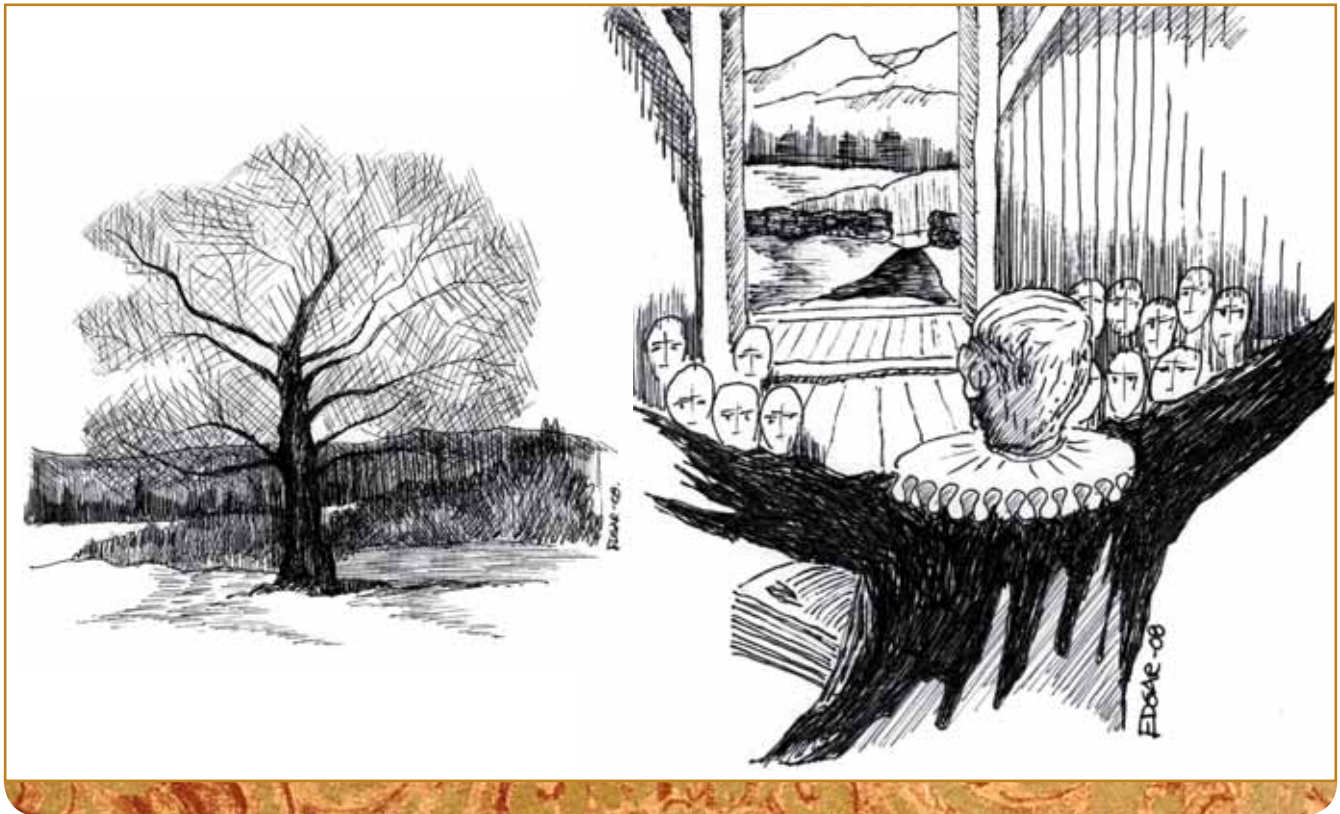
Thomas Klevjer takkes spesielt for inspirasjon til å skrive artikkelen og god hjelp med å skaffe informasjon.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Aslaksrud, Reidar og Løken, Erik: *Helgelandsmoen 125 år. 1868-1993*. Otta 1993.
- Eggum, Arne: *Edvard Munch. Malerier – skisser og studier*. Gjøvik 2003.
- Munch, Inger: *Edvard Munchs brev. Familien. Et utvalg ved Inger Munch*. Grund-Tanum Forlag 1949.
- Næss, Atle: *Munch - en biografi*. Oslo 2004.
- Stokkan, Torill: *Anene, kvinnene og livet*. Victoria Forlag 1996.

FORFATTEROMTALE

Margit Harsson (1943) er født i Ål, har vært bosatt i Hole fra 1976, og er ansatt som navneforsker ved seksjon for navnegransking, Universitetet i Oslo. Hun har tidligere skrevet flere artikler for Heftet Ringerike, blant annet om gamle gårdsnavn i Hole, Storøya i middelalderen og om forfatteren Johannes Thrap-Meyer på Stein. Margit Harsson var med og startet Hole historielag i 1995, og hun har vært sekretær og leder av laget i flere perioder. Hun har gitt ut Hole-kalenderen siden 1997.

Eika "Den gamle mester" og Jørgen Moe foran sin menighet.

Jørgen Moe

O. G. Kirkeberg

Ole S. Johnson, var født 13. januar 1843 i Strømsodbygd. Foreldrene var husmannsfolk i Astridbråten under gården Oppegaard. Hans kone, Marie født Ringerud, var fra Ådalen. Han emigrerte i 1880 og bosatte seg i Spring Grove. Han døde i 1935.

10. april 1916 møttes en komite for å opprette et Ringerikeslag. Alle menn og kvinner som var utvandret fra

Norderhov, Hole, Aadalen, Haug og Soknedalen, kunne bli medlemmer og møttes i Albert Lea 7. juni 1916 for å velge et styre.

O.S. Johnson ble valgt til sagaskriver. Det resulterte i 5 bøker med "Utvandringshistorie fra Ringeriksbygderne". Johnson korresponderte med Ringerikeringer og Buskeruds aviser for å bringe historie fra Norge i tillegg til

å fortelle om ringerikeringer og deres skjebne i Minnesota, Wisconsin og Iowa.

En slik korrespondent var O. G. Kirkeberg. Hvem han var, er ukjent i dag. Hans fortelling om Jørgen Moe er gjengitt i "Utvandringshistorie fra Ringeriksbygderne II." Den ble utgitt i 1921 i Minneapolis, Minnesota på norsk og med gotisk trykk.

Jørgen Moe blev født 22. april 1813 paa gaarden Moe. Asbjørnsen var hans barndoms- og ungdomsven. De blev opmerkssomme paa de skatte der fandtes i folkepoesien og de reiste derfor rundt i bygderne og skrev op sagn og eventyr som gik paa folke-mund. De saa at i disse fortellinger avspeilet sig det norske folkeliv, norsk natur og den nationale poesi.

Det er skrevet mangt et rosende ord om Jørgen Moe; men det er ikke bare på prent man finder hans gode efter-mæle. Det lever paa folkemunde ogaa;

ti den som træffer til at færdes der hvor Moe levde sit daadstore liv vil mer end en gang faa høre sterk ros over manden. Jeg har aldrig truffet paa saa stor ærbødighet for en enkelt mand som hos ældre folk i Sigdal, naar de træffer til at tale om Jørgen Moe. Da blir de varme om hjertet og øiet blir ganske vaatt.

Moe var prest i Sigdal fra 1853 til 1863. Det var især i annekserne Krøds-herred og Eggedal han arbeidet, og her vil han lenge leve i sagnet. Han arbeidet trofast. I hvert eneste hus kom han. Oftest var Moe barnegod og mild, men

han kunde ogsaa være strid og myndig. Og det trengtes sommetider. Da Moe kom, var det megen vildskap i bygden fra gammel tid; det er sandt og visst. Det var en hel del drukkenskap og med drikken følger altid megen anden raa-het. Det var en gammel skik at holde dans ved Augunshaug paa Norefjeld hver eneste 5te søndag efter trefoldighet. Hit kom folk fra Sigdal, Eggedal, Krøds-herred, Flaa i Hallingdal, og det gik ofte vildt til med drik og slagsmaal. Lensmændene fra de forskjellige bygder kom gjerne derop med de bedste kjæmper fra bygderne og hjalp til at

faa dem sammen for at slaas. Et av de sidste aar fjelddansens holdtes møtte lensmanden fra Krødsherred frem med en liten stub av en kar fra Juve. "Iaar vil jeg prøve den minste jeg har," sa han. Og der var ingen som kunde lægge den vesle karen paa ryggen. Og lendsmanden var kry paa bygdens vegne. I 1858 blev der slut paa disse stevner. Der kom et fryktelig uveir og tre mand fra Krødsherred frøs i hjel paa fjeldet. Da Jørgen Moe fik vite dette, blev han harm. Og saa prekte han mot disse fyldestevner saa folk skalv der de sat. Prestens øyne skjøt lyn og han tordnet som en av de gamle profeter. Men den vilde dans paa fjeldet blev der slut med fra den tid.

I et fyldelag i Krødsherred blev en gang en mand dræpt. Det kom ikke noget visst frem om hvem som hadde gjort det. Da den dræpte mand skulde begraves og Moe holdt gravtalen paa kirkegaarden, sa han: "Dere staar og undres hvem det er som har lagt denne mand i graven. Jeg skal sige hvem det er." Det kvak i folket og de saa nysgjerrige paa presten; men saa tok han til med en røst saa det skaket i kryllingerne: "Det er det drikken som har gjort det," og holdt en avholdspræken som ingen av tilhørerne glemte.

En juledag laa isen sterk og tyk paa Krøderen, og de rikeste storkakser i bygden var ute og skulde vise frem tra-verne sine. Brede og selvbevisste kom de ruggende ind i kirken, men presten fortalte dem fra prekestolen, at de ikke var ute for presten at høre, men helst for isen at kjøre.

Dette var sandt, han var undertiden skarp; men det var dog det milde barnegode smil som var særmerket for Moe allikevel. Det var her hans største gave laa. Der fulgte liksom noget særdeles godt med ham. En ældre lærer kunde fortælle, at være sammen med Moe var som en fest især ute i den frie natur. Da gik talen let. Alvor og gammen om hverandre. Men midt under godsnak og skjemt kunde der komme et alvorord, som fæstet sig og blev sittende for hele livet igjennem.

Der var i Moes tid en ung letlivet lærer i Krødsherred. En gang var denne gutten i Vikersund og sto paa jernbanestationen; da kom et tog farende. Jørgen Moe var med toget, og han og

læreren kom i godsnak. De talte om løst og fast. Men med det samme toget skulde gaa, la Moe haanden sin paa guttens hode og lyste velsignelsen over ham: "Herren velsigne dig og bevare dig osv." Hadde en anden prest gjort det, vilde kanskje den unge livsglade gut blit sint og forarget, men ikke saa naar Moe gjorde det. Det blev et hellig minde som fulgte ham gjennom hele livet.

En tid efter at Moe var flyttet fra Krødsherred, var det et stort religiøst møte der. Moe var med paa møtet og kryllingerne flokket sig om ham. En mand som var med ham siger, at han maatte mindes patriarkerne naar han saa Moe mellem kirkefolket sit. Folk viste ham en kjærlighet og agtelse som var ualmindelig.

Folket i Krødsherred freder og hegner trofast om minderne efter Jørgen Moe. Hvert menneske i bygden kan peke paa eken i prestegaarden som Moe beskrev i det vakre digt "Den gamle mester" og man kan saa se treet Moe hadde i tanke da da han skrev "Ungbirken". Og saa kan gamle folk en og anden gang faa anledning til at sige: "Saa sa Jørgen Moe," saa er dermed saken avgjort mener de. Der gaar enda ord om, at naar Jørgen Moe riktig med magt bad Vorherre om noget, fik han det han

Olberg kirke.

Eika "Den gamle mester".

vilde. Det fortælles at en gang kom han ind i et hus i Drammen; der laa et barn haardt sygt og moren var rent ulykkelig. "Er det saa meget om at gjøre for dig at faa ha dette barnet da?" spurte Moe. Ja, det var hendes hjerte barn og hun syntes ikke hun kunde leve uten det. "Saa gaa ut en stund," sa Moe. Han kastet sig saa paa knæ hos barnet og bad. Om en stund kom han ut til moren: "Du skal faa ha barnet dit," sa han. Og saa gik det, barnet kom sig.

En sommerkveld i værste tørken kom jeg oppe i Sigdal ind til en strævsom gammel jente, som har en liten gaard. Det lille hjem blir hende kjærere og kjærere for hver tid. Nu var hun rent ulykkelig, fordi der ikke kom regn. Det var hjerteondt at se saa meget levende svide av, sa hun. "Men hadde Jørgen Moe været prest i Sigdal nu, sa hun," saa hadde vi nok faat regn. Jeg husker en sommer i Jørgen Moes tid; det var likesaa tørt som det er iaar. Saa en søndag tillyste Moe i kirken, at kom det ikke regn i uken efter skulde han og menigheten be om regn naar søndagen kom. Men der kom ikke regn og søndagen efter reiste vi til kirken. Jeg glemmer ikke den søndagen saa lenge jeg lever. Det var som det lyste av Moes ansigt da han bad: "Ta de lyse skyer fra os og send os de mørke igjen. Mon det hjelp? Da vi kom ut av kirken var der ikke en sky at se paa himmelen, men om kvelden kom der regn. Der gik en bæk forbi der jeg bodde. Om søndagen var den nesten tør, men morgenen efter var den fuld av vand. Hadde vi slik prest i Sigdal nu, saa fik vi nok regn. Men der er for liten tro blant folk nu" og saa tørket den gamle arbeidskvinde bort en taare.

I 2005 ringte kirkeklokkene som vanlig og som de alltid har gjort, der de hang høyt oppe i tårnet på Norderhov kirke. Men plutselig, og fullstendig uten forvarsel, hørtes en forferdelig lyd i den ene kirkeklokken midt under ringingen. Det viste seg ganske raskt at den ene av tre kirkeklokker hadde sprukket, en sprekk på omkring to centimeters bredde som begynte nederst på klokken og som smalnet av til null etter en halv meter oppover på klokken. Raskt ble det avklart at klokken ikke lenger kunne brukes, at den måtte tas ned for deretter å bli erstattet av en ny kirkeklokke.

Foto: Bjørn Geir Harsson

Kirkeklokken på *Norderhov*

Preben L. Johannessen

Ringerikes Museum ligger i Norderhov gamle prestegård og er nærmeste nabo til Norderhov kirke. Da det ble klart at kirkeklokken ikke lenger kunne fylle sin funksjon på sitt opprinnelige sted, tok museet kontakt med kirken med tanke på at museet kunne overta klokken. Det er nå engang slik at det er museets oppgave å ta vare på gamle gjenstander, selv om denne var i største laget. Formannen i menighetsrådet Nils Skjør vold var velvilligheten selv og sørget for at følgende vedtak ble fattet i menighetsrådets og fellesrådets møte 18.10.2006:

”Ringerikes Museum får overta sprukket kirkeklokke fra Norderhov kirke vederlagsfritt for opphenging på museets område på ”Norderhovshøyden”. Museet bærer det fulle ansvar for opphenging/eksponering og senere vedlikehold. Kirkeklokken skal ikke fjernes fra Norderhov. Dersom det senere vurderes, tilbakeføres klokken vederlagsfritt til Norderhov kirke”.

Brevet med vedtaket fra menighetsrådet avsluttes med et hyggelig tilbud fra samme Skjør vold om at han kunne være behjelpelig med traktor ved overflytting av kirkeklokken fra kirken til

museet når den tid kom – et tilbud som museet hadde stor nytte og glede av da tiden kom.

Takk til bidragsyterne

Venneforeningen Ringerikes Museum, med leder Jo Filseth i spissen, påtok seg oppgaven med å bygge et tårn der klokken kunne henge og være synlig for alle museets besøkende. Venneforeningen kunne ikke finansiere et slikt prosjekt alene, men takket være velvilje fra Hønefoss Sparebank og med midler fra Ringerike Kunstforening – som overdro alle sine midler ved foreningens opphør til museet

– kunne klokketårnet realiseres. Arkitekt Einar Throne-Holst tegnet og konstruerte tårnet og entreprenør Terje Hove og hans medarbeidere utførte et meget godt arbeid. Og i dag står tårnet med klokken flott plassert i museumshagen, bare 65 meter unna Norderhov kirke.

Kirkeklokken

En kampanile er et frittstående klokketårn i forbindelse med en kirke. Kampanilene oppsto, sammen med klokkeringingen til kirkens mange høytider, i Italia på 500-tallet. I Norge har mange av stavkirkene også hatt egne klokketårn – klokkestøpul – hvor kirkeklokkene ble hengt opp. Siden ble tårn med klokker en inkorporert del av selve kirken, som oftest i tårnet over en kirkes hovedinngang.

Kirkeklokker har dermed vært en viktig del av den europeiske kirkens liv i minst 1500 år. Klokkestøperfaget, som helt fram til våre dager har vært et eget håndverk, krever stor faglig innsikt. Klokkene støpes i dag, som gjennom alle tider, i bronse (tinn og kobber). Som den beste bronselegering for kirkeklokker regner man 78% kobber og 22% tinn. Klokkebronzen må være hard og sprø for å kunne klinge best mulig. I dag er det bare Olsen Nauen Klokkestøperi ved Tønsberg som lager kirkeklokker her i landet.

Kirkeklokken museet nå har fått har en meget interessant innskrift som går rundt klokkenes øvre del. Der står følgende på latin:

”Me dedit ecclesie Nordrof Sigvardus amore Qvi manet Hamarie presul virtutis honore”.

Oversettelsen er noe uvisst, men teksten går ut på at klokken er gitt i kjærlighet til Norderhov kirke av biskop Sigurd på Hamar. Sigurd vet vi var biskop på Hamar fra 1381 til 1419, altså i hele 38 år. Av det kan vi avlede at klokken er laget en eller annen gang i løpet av nevnte tidsperiode, hvilket betyr at den er omkring 600 år gammel.

Ifølge *Diplomatarium Norvegicum – Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgivning og Rettergang i Middelalderen* (et kjempemessig bokverk på mange og tjue bind) skal nevnte biskop Sigurd på Hamar ha vært prest i Norderhov kirke, før han ble utnevnt til biskop.

For å gi litt perspektiv på tiden kan det nevnes at da klokken kom til Norderhov kirke var det bare 50 år siden svartedauen herjet i landet og Norge hadde mistet ca. halvparten av sine innbyggere, at Norge fortsatt var katolsk og at da Columbus første gang kom til Amerika hadde vår kirkeklokke hengt i Norderhov kirke i omkring 100 år.

Diameteren på klokken er 104 cm, høyden med krone er også 104 cm og tykkelsen på støpegodset varierer fra 4 til 7 cm. Museet har ikke hatt en stor nok vekt tilgjengelig, men vekten kan anslås til nærmere 700 kg.

Hvor er klokken støpt?

Til slutt kan vi spørre om hvor i all verden en slik klokke har blitt støpt. Svaret vet vi ikke, men det må være lov å spekulere litt. Man har tidligere ment at slike kirkeklokker i middelalderen her i Norge ble importert fra utlandet. Kanskje fra Sverige, Danmark, Tyskland eller England. Imidlertid lyder det noe usannsynlig. Å flytte en slik diger og tung gjenstand har vært mulig, men særdeles brysomt og tungvint. Det har nok vært enklere å flytte kunnskapen om klokkestøping – altså mennesket bak.

I Hamar, rett ved siden av Domkirken, er det etter arkeologiske utgravinger i nyere tid funnet rester av en smie. Der ble det også funnet en del slag etter bronsestøping. Dette er også funnet ved flere andre domkirker her i landet. Noe tilsvarende er imidlertid ikke funnet ved Norderhov kirke. Det må likevel være lov å antyde at her på Norderhov var fullt mulig å støpe klokker av den type som nå står utstilt i Ringerikes Museums hage. Kanskje klokken ble støpt i en smie ved

Foto: Eise Marie Abelgard

Norderhaug kirke ved Leaf Lake i Minnesota ble bygget i 1892 av utvandrede strømsodd-bygginger. Kirken brant senere etter et lynnedslag, men selve klokken er tatt vare på – som vist på bildet.

Norderhov kirke, under utenlandsk ledelse men med lokale arbeidere, en gang for ganske nøyaktig 600 år siden?

Hvor mange slag?

Helt til slutt har det meldt seg et litt morsomt spørsmål; hvor mange slag kan kirkeklokken ha mottatt opp gjennom århundrene? Det er ikke godt å si, men det må ha vært ganske mange søndager, påsker, pinsler, julaftener, bryllup, konfirmasjoner, begravelser og andre kirkelige høytider i løpet av de siste 600 år, hvor klokken har ringt både vel og lenge. Et overforenklet regnestykke viser at klokken trolig kan ha mottatt mellom 3 og 4 millioner slag. Det må ha vært harde tider!

Takk til Jo Filseth, Nils Skjørvoold og Frank Otterbech.

FORFATTEROMTALE

Preben L. Johannessen (f. 1957) er utdannet etnolog. Han arbeider som konservator på Ringerikes Museum og har skrevet flere artikler om en rekke kulturhistoriske emner. Tidligere har Johannessen arbeidet på Bogstad gård, Norsk Folkemuseum og hos Byantikvaren i Oslo.

Bønsneskirken

– hvorfor og når ble den bygget?

Det hviler en mystikk over Bønsnes kirke. Hvem bygget den og hvorfor ble den plassert akkurat der den ligger, på en liten høyde helt syd på Røyse-halvøya, 400 m inn fra stranden på Tyrifjorden. Det har vært skrevet mye om Bønsnes kirke de siste hundre år, også i Heftet Ringerike. Ofte er det blitt hevdet at den er blant de eldste steinkirker i landet, og den er antydnet bygget på Olav Kyrres tid (1067 - 1093). Men hva kan dokumenteres i historiske kilder, og hva er basert på lokale muntlige tradisjoner fra nyere tid? I denne artikkelen skisseres noen nye tanker om opphavet til Bønsnes kirke.

Bjørn Geirr Harsson

Den eldste historiske kilden som sier noe om Bønsnes kirke er Pouel Huitfeldts stiftsbok fra 1574-77. Denne boken gir en oversikt over jordgodseiendommer i Oslo og Hamar bispedømme. Her står det at kirken forfalt på 1500-tallet. Videre nevner den at det ikke gjøres tjenester ved kirken, og at inventaret

ble overført til Hamar domkirke etter reformasjonen i 1536. I et tingvitne fra 1727 omtalt i Christie 1986 (s. 106) heter det: "...Bønsnæs Kiirke staaende paa Gaarden Bønsnæsis Grund, haver af Gammeltiider været opmuuret Capell som i Anno 1675 stod ubrugelig og øde, formedelst Muurens Brøstfeldigheds skyld, tilmed uden Tag og

aldeelis nogen indreeding, inntil Da værende Sorenskriver her paa Stædet nu Salige Mand Jens Tygesen Lund, som boede paa Gaarden Bønsnæs til Guds Æris forfremmelse af Ynksomhet over samme Cappell der kunde med hans egen, og got Folks Hielp komme paa Faade igien og blive til En kirke og Guds Huus efter sin Dannelsen og

Foto: Børn Geir Harsson

Bønsnes kirke.

skikkelse - eftersom hun til forn af Tordenild var forbrændt og Beskadiget. Hvorfor bemelte Salige Sorenskriver udj Aaret 1675 lod gjøre en Gavebog, indbunden og Nummereret, hvorudj fromme Guds Mennesker som til dens reparasjon noget give ville, Seg kunde indskrive ...”.

Rapporter fra 1700-tallet

Men kirken har temmelig sikkert ikke brent etter reformasjonen. Det kan man slutte fra en beretning datert 1733 om tilstanden før reparasjonsarbeidene som startet i 1680. Beretningen gir inntrykk av at murene ikke har tegn som tyder på at kirken har stått i ruin. Videre heter det at kirken var: ” meget slæt paa Indredningen sampt gandsche forfalden paa Taget, alene med et forældet og forraadnet Spaantag...”. Siden taket står omtalt som forråtnet, kan det ikke ha brent. Det kan imidlertid tenkes at ”Tordenild” og brann er en sammenblanding med lynnedslag og brann i kirken på Stein. I et bønneskrift datert 5. mai 1663 fra Ole Nilsson på Søndre Stein til kongen skriver han om en brann i Stein kirke hvor alt travirke brant opp ”for Mange Aar siden”

(Harsson 2000:70). Fogd Wiel nevner ikke noe om brann i Bønsnes kirke der han omtaler denne i 1743.

Hvem var kirken viet til?

På 1700-tallet, da Bønsnes kirke var satt i relativt god stand, fremgår det *ikke* at kirken er viet til Olav den hellige. Tvert om skriver sognepresten i Hole følgende i en beretning fra 1728 (Christie 1986: 105): ”...Der paa den Skich og Sædvane, som ved saadanne Gafve og Lofve Kircker paa andre Steder holdes, haver ieg, i Herrens Nafn, effter Almuens for got befindende, anordnet, et hvert Aars St-Hans Dag at holde en aparte Prædichen i Samme Kircke, paa hvilken Dag Kircken skal nyde en aarlig ofr Dag hereffter, til denne Kirckis vedligeholdelse, hvormed i Dag d. 24. Juni 1728 blef giort anfang ...”. Denne ordningen med messe St Hans dag og ofring til vedligehold synes altså å ha startet i 1728, og den gikk videre i 12 år. Da nektet den nye presten i Hole å fortsette tradisjonen. Men fra 1752 fortsatte ordningen uten at vi vet hvor lenge. I nyere tid er tradisjonen endret slik at presten nu holder preken på Olsok,

den 29. juli, til minne om Olavs fall på Stiklestad i 1030.

Olav den helliges fødested?

Biskop Jens Nilsson foretok en visitas til Ringerike i 1591. Fra hans visitasbok kan man lese for 23. februar: ” ... oc saa til Bønesnæss, 2 gaarde, saa heder den ene, er kongens, står en liden kirke hoss. Der sigis kong Oluff at vere født.” Det er rimelig å tro at biskopen har fått disse opplysningene på Ringerike, og at de avspeiler en tradisjon som går tilbake til middelalderen. Dette er forøvrig første gang skriftlige kilder knytter Olav den hellige til Bønsnes. Da biskopen får informasjonen om at Olav den hellige skulle være født på Bønsnes, har det gått nesten 600 år siden fødselen. I Snorres versjon fra 1200-tallet heter det om hendelsen at Åsta dro hjem til sine foreldre da hennes mann Harald Grenske ble drept på en reise i Sverige. På denne tiden var hun gravid med guttebarnet som senere skulle bli Olav den hellige. Snorre skriver ikke noe om hvor hennes foreldre bodde annet enn at det var i ”Opplandene”. Dette er en betegnelse på alt innland omkring Viken (landet

Bønsnesgårdene og Bønsnes kirke.

omkring indre del av Oslofjorden). Dermed innbefatter "Opplandene" også Ringerike. Ifølge Snorre lot Sigurd Syr, Åsta og Olav seg døpe i kristen tro da Olav var 3 år (historiske kilder sier at Olav ble født i 995). Dersom det er riktig, var Åsta blitt gift med Sigurd Syr, som var småkonge på Ringerike, i tiden like før år 998. Sigurd Syr var forresten i slekt med Harald Grenske, de var tremenninger.

Kongsgården var Stein

Hvis man setter sammen ulike brikker som kan leses fra historiske kilder, er det rimelig å tro at Sigurd Syr bodde på kongsgården i traktene, som den gang var Stein, og at Åstas foreldre kan ha bodd på eller hatt tilknytning til Bønsnes. Et argument for dette er professor Eyvind Fjeld Halvorsens påstand om at det var en dagsreise mellom kongsgårdene på den tiden, og dermed kunne ikke både Stein og Bønsnes i Hole være kongsgårder. Stein er nevnt som kongsgård både i Snorre og i de norrøne sagaene Ågrip og Fagerskinna, som begge er eldre enn Snorre, mens Bønsnes ikke finnes nevnt i noen av dem.

Når biskop Jens Nilssøn skriver: "...2 gaarde, saa heder den ene, er kongens, ..." betyr det bare at den ene av Bønsnesgårdene tilhørte krongodset, altså kongens eiendom uten at gården av den grunn kan kalles kongsgård (en kongsgård var en gård som kongen bodde på under sin veitsle). At en gård

tilhørte krongodset betød at den var en av kongens mange gårder som han hadde inntekter av.

Gården Bønsnes

Første gang gården Bønsnes nevnes i skriftlige kilder er i et diplom datert 3. mai 1457. Der kunngjør fem menn at Erling Amundsson hadde solgt til Hartvig Krummendige 11 Øresbol i nordre Bønsnes, "som ligger a Røsæ paa Ringarike". Hartvig Krummendige var medlem av Norges riksråd og ble senere høvedsmann på Akershus. Neste skriftlige kilde om Bønsnesgårdene er datert 24. januar 1461 og omhandler samme handel. I dette diplommet tildømmes Hartvig Krummendige 11 Øresbol i nordre Bønsnes, som Erling Amundsson hadde pantsatt til ham for sin "Brøde" (misgjerning). Til sammen i disse to diplomene nevnes gårdsnavnet fem steder enten som Bønesnes eller Bønessnes. Gjennom tidene er det mange som har knyttet dette navnet til bønnehus, men både språklig og historisk kan det også gis andre troverdige forklaringer til navnet, som ikke har med religiøs bønn å gjøre, men knyttet til ordet bø i betydningen gård.

Da kongen i 1720-årene solgte de norske landskirkene, ble Bønsnes kirke holdt utenom. Bøndene på nabo-gårdene påberopte seg eiendomsretten til den. I kilder fra samme tid heter det at Bønsnes kirke fra gammel

tid har vært en gave- og lovekirke som vedlikeholdes av allmuens og andre godtfolks gaver.

Noe spesielt for Bønsnes kirke er at den mangler kirkegård med gravplasser, slik kirker flest har. Det kan tyde på at den ikke har hatt gravrett. Spesielt er det også at det til Bønsnes kirke knyttes et sagn om Hellig Olav og storm på Tyrifjorden. I stormen utpå fjorden skal han ha bedt til Kvitekrist og lovet at dersom de overlevet stormen skulle han bygge en kirke. De greide seg, og Olav satte opp kirken. Det kan imidlertid se ut som om dette sagnet først dukker opp en gang på 1900-tallet. Lignende sagn er kjent flere steder i Norge. Men ingen andre kirker på Ringerike har knyttet noe sagn til sitt opphav.

Hva skriver Snorre?

Som nevnt tidligere er gården Bønsnes hverken nevnt i Snorre eller noen andre kilder fra ca. 1000 år tilbake. Men i Håkon Håkonssons (f.1204 d.1263) saga kan vi få en interessant innfallsvinkel til Bønsnes kirke. I denne sagaen forteller Snorre inngående om kampene mellom ribbungene og birkebeinerne. Han skriver: "Ribbungene dro skip fra Drammensfjorden og opp i Tyrifjorden og derfra opp i Randsfjorden. Men da birkebeinerens sysselmann fikk høre dette, drog de og bøndene mot dem. De møttes ved Leinstranda (i Hole på Ringerike), og gikk straks løs på hverandre.

Ribbungene hadde overtaket til å begynne med, men så snudde det seg slik at mannefallet ble størst hos dem, og det falt 240 av ribbungene. Sigurd Ribbung (som var leder for ribbungene) flyktet, og birkebeinerne tok alle skipene deres. Etter dette slaget gikk bøndene for det meste hver til seg slik at de ikke hadde noe vakthold i bygdene.”

Ifølge denne beretningen skal altså 240 ribbunger ha blitt liggende igjen på slagmarken. Hvor mange birkebeinere som lå igjen nevner han ikke, men kanskje kan det til sammen ha ligget mer enn 300 mann igjen på slagmarken. Sigurd Ribbung kom imidlertid ganske snart tilbake. Ifølge Snorre forlikte han seg da med bønder i Hole. Blant de han ikke forlikte seg med, tok han gisler og forskanset seg på Frognøya vinteren 1221-1222. Til tross for at Snorre skriver mye om disse hendelsene, nevner ikke Snorre Bønsnes eller noe om kirke der.

Kirkens stil og og byggematerialer sier noe om dens alder

Sigrid og Håkon Christie (1993:66), som er anerkjente kirkeforskere, har tatt for seg Bønsnes kirke i detalj. De kommer til at tegl av middelalderformat er benyttet i kirkens vindusbuer, og at kirkens spissbuede vestportal i sin helhet er murt av tegl. Bruken av tegl bekrefter ifølge Christie at Bønsnes kirke ble reist en gang i middelalderens annen halvdel. Videre nevner de at kirkens form tilhører en gruppe langkirker som vant innpass i Norge i annen halvdel av 1200-tallet. Basert på en analyse av norske kirker og klostre skriver Øystein Ekroll, som er spesialist på middelalderbygninger, at Bønsnes kirke ut fra form og materiale

knappt kan være reist før 1300 (Ekroll 1997:205).

For noen år siden målte jeg inn retningen på sydlige langsiden for de fire steinkirkene i Hole. Resultatet kan sammenfattes i følgende tabell:

Kirke	Sydveggenes retning i grader
Stein	100
Norderhov	104
Hole	106
Bønsnes	87

Måleusikkerheten i de oppgitte verdier antas å være ca ± 1 grad. Hvis veggen var bygget nøyaktig øst-vest, ville gradtallet vært 90.

Det er ukjent hvilken metode kirkebyggerne har brukt for å finne frem til riktig plassering av bygget, for tradisjonelt skulle kirkens lengderetning ligge i øst-vest. Men det er påfallende at kirken på Bønsnes skiller seg fra retningen på de tre andre kirker i området, og dens retning ligger nærmest opp mot det ideelle. Derfor er det ikke en urimelig tanke å tro at Bønsnes kirke kan være bygget senere enn de øvrige kirkene omkring, på et tidspunkt da de var flinkere til å ta ut korrekt retning.

Noen tanker om kirkens opphav

En spennende tanke kan være om byggingen av Bønsnes kirke kan ha noen sammenheng med slaget mellom ribbunger og birkebeinere i 1221. Med kristendommen fulgte påbud om at alle skulle begraves i viet jord på felles kirkegårder. Dette markerer et brudd med det tidligere ættesamfunnet som

selv gravla og æret sine døde i ættens egen jord. Da kristen gravskikk ble innført, hadde den tidligere skikken blant brede lag av folket med å brenne lik, holdt seg gjennom ca 2000 år i Norge. Historikerne mener at den kristne gravskikken ble tatt i bruk senest rundt år 1000 e. Kr. De eldste norske kristenretter er fra 1000-tallet og gir klare forskrifter om kirkegården og om hvor døde fra forskjellige samfunnsklasser skulle gravlegges (Fæhn 1976:406).

Det er uklart i Snorres fremstilling hvilken tid av året slaget sto i 1221. Men uansett årstid, så må lokalbefolkningen ha stått overfor et stort problem etter slaget ved Leinestranda. Hva gjorde bøndene i nabolaget med det store antall døde kroppar? Kan de ha løst problemet med en eller flere massegraver og så bygget en kirke ved stedet? Bønsnes kirke? Christie (1986:105) antar at Bønsnes kirke ikke har hatt gravrett (dvs. ingen kirkegård). En mulig forklaring på manglende gravrett kan kanskje relateres til respekten for slike massegraver. Selv om kristenretten, som da hadde fungert i ca 200 år, sier at lik skal gravlegges, hvordan ville folk i nabolaget forholde seg til så mange døde etter et slag hvor både venner og fiender lå igjen på slagmarken? Det er lite eller intet i litteraturen som sier noe konkret om hvordan en slik situasjon ble håndtert. Derfor ville det være interessant med arkeologiske undersøkelser i det aktuelle området for å se om man kan komme nærmere et svar på Bønsnes kirkes eldste historie.

Tanken om at kirken kan ha en tilknytning til Leinestrand-slaget utelukker imidlertid ikke utsagnet om at Olav den hellige skal være født på Bønsnes.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Christie, Sigrid og Håkon 1986: Norges kirker, bind 2, Buskerud. Utgitt av Riksantikvaren, Gyldendal norsk forlag, Oslo.
- Christie, Sigrid og Håkon 1993: Norges kirker, bind 3, Buskerud. Utgitt av Riksantikvaren, Gyldendal norsk forlag, Oslo.
- Ekroll, Øystein 1997: Med kleber og kalk. Norsk steinbygging i mellomalderen. ISBN 82-521-4754-2. Det norske samlaget, Oslo.
- Fæhn, Helge 1976: Fra haugsetting til kremasjon. Død og gravferd i norsk kirkeliv gjennom tusen år. Kirke og kultur, 81. årgang, Gyldendal norsk forlag, Oslo.
- Halvorsen, Eyvind Fjeld 1998: Upublisert skrift på 26 sider, om Stein på Ringerike i middelalderen.
- Harsson, Margit 2000: Stein - en storgård på Ringerike. ISBN 82-995481-0-1. Eget forlag, Hole.
- Ullern, Paul 2008: Bønsnes kirke, rapport. ISBN 978-82-92596-15-9. Kolltopp forlag, Ringerike.
- Wiel, Ivar (fogd) 1743: Beskrivelse over Ringeriges og Hallingdals Fogderier, faksimileutgave fra 1970, trykket hos Moltzau & Co, Oslo.

FORFATTEROMTALE

Bjørn Geirr Harsson (f. 1940) er utdannet som geofysiker ved Universitetet i Oslo. Han avsluttet sin arbeidskarriere som sjefsingeniør ved Statens kartverk, og mottok St Olavs ordenen for innsatsen innen sitt fagområde. Han er bosatt i Hole og har vært aktiv i lokalpolitikken gjennom 3 valgperioder. Har vært med på utgivelse av to bøker om Milorg og virksomheten under krigen. Er leder av Hjemmestykke-museets venner D14.2 og Norsk Kartmuseums Venneforening. Bjørn Geirr Harsson har vært med i redaksjonen av Heftet Ringerike i 5 år hvorav de fire siste som redaktør.

Foto: Dag Berge

En stengelbit er nok for at vasspesten skal spre seg. Først dannes en matte langs bunnen som sender tett med skudd mot overflaten. Planten kan blomstre rett før den når overflaten.

Hvorfor finnes vasspest i *Steinsfjorden?*

Vasspest kom til Norge omkring 1925. Den har spredd seg og trives godt i Steinsfjorden. En mulig forklaring er de gunstige geologiske forholdene rundt fjorden.

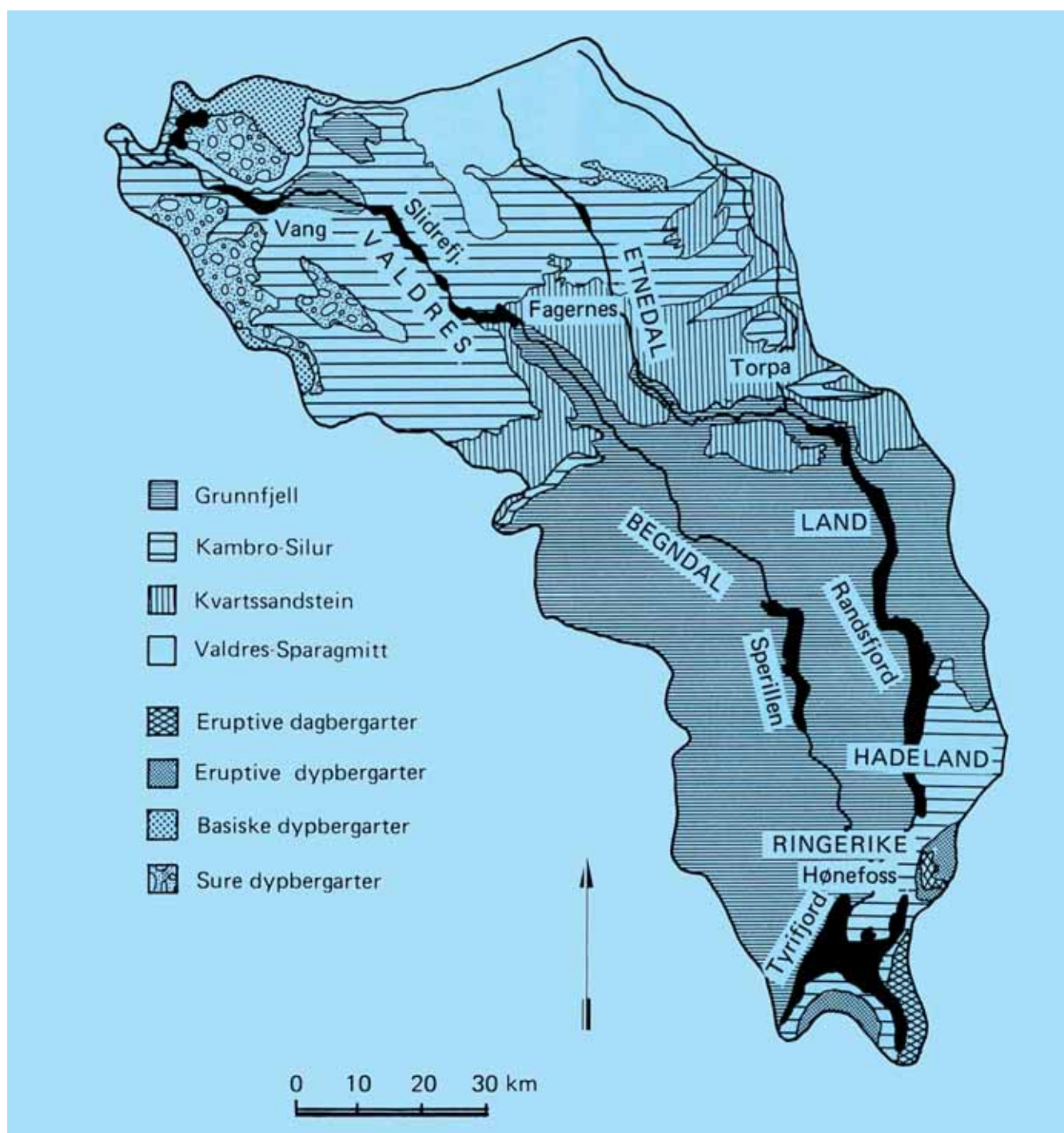
Ragnvald Lien

Det vitenskapelige navnet er *Elodea canadensis* - planten er altså opprinnelig nord-amerikansk. Den ble spredd med stengelbiter til Europa, nærmere bestemt til Irland, på begynnelsen av 1800-tallet. Via England kom vasspest til Nederland og så til Sør-Skandinavia i 1870-årene. Det første funnet i Norge er fra 1925 da planten ble registrert i Østensjøvannet på Oslos østkant.

I Drammensvassdraget ble vasspest først observert i Jarenvannet på Hadeland. Bjørn Rørslett har over lengre tid studert etableringen av vasspest i vassdraget vårt. Han undersøkte flybildeserier fra Jarenvannet og kom til at det i 1957 var enkeltbestander i vannet (Rørslett 1977). Dermed må planten ha kommet til vassdraget omkring 1955, sannsynligvis transportert dit av mennesker (med akvarievann

eller fiskeutstyr) eller med fugl over land (Økland og Økland 1995). I 1968 ble vasspest observert ved Røykenvik i Randsfjorden og i 1972 ved Jevnaker. Drammensavisen Fremtiden skriver 14.02.1970:

”Vasspest har i løpet av de tre siste årene spredd seg fra Jarenvannet på Hadeland og nedover elven Vigga. Sist høst ble det registrert store mengder vasspest i

Figur fra Berge (1933)

Figur 1: Kambrosilur, grunnfjell og sandstein utgjør hovedparten av berggrunnen i nedbørfeltet til Tyrikkfjorden. Den grunne Steinsfjorden ligger omkranset av til dels lettøselige kambrosilurbergartstyper, noe som kan bidra til at konsentrasjonen av løste stoffer er høyere i Steinsfjorden enn i Tyrikkfjorden.

Randsfjorden, og en videre spredning mot Ringerike og helt ned til Drammensfjorden er ikke utenkelig. Dette er konklusjonen i en rapport om vasspest som er utarbeidet av cand. real. Hans Holtan og avdelingssjef Olav Skulberg i Norsk institutt for vannforskning.”

Det var altså bare et tidsspørsmål før vasspest kunne ventes i Tyrikkfjorden. Ringerikes Blads journalist Egil Torgersen melder 20.04.1977:

”En undersøkelse foretatt av Norsk institutt for vannforskning (NIVA) viser at vasspesten har spredt seg til hele Randselven og har i den senere tid så smått begynt å etablere seg i Tyrikkfjorden. Det er forsker Bjørn Rørslett i NIVA som sier dette i en samtale med vårt Jevnakerkontor. I dag er vasspest den hyppigst forekommende vannplante i Randsfjorden, og den forekommer nå i større meng-

der enn noen annen art vannplanter som vokste der før.”

Da skulle også Steinsfjorden stå for tur, med de problemer som en kunne forutse, slik Ringerikes Blad skriver 10.03.1978:

”En videre utvikling av den såkalte ”vasspestplanten” i Steinsfjorden kan komme til å skape problemer for krepsforekomstene, og dessuten

skape sjenanse ved utøvelse av bl.a. fiske og rekreasjon. Det er grunn til å anta at planten om kort tid vil etablere seg med betydelig forekomst såvel i Steinsfjorden som i Tyrifjorden. Steinsfjorden er særlig utsatt da den har store grunne partier og hvor vannets generelle saltholdigheter er gunstige for slike planter, sa formannen i Tyrifjordutvalget, Odvar Omland, på et møte i Åsa onsdag.”

Spredning med plantebiter

Vasspest er ingen alge, men en blomsterplante. Blomsterplanter (frøplanter) er vanligvis avhengig av å være i luft for å gjennomføre formeringen. Vasspest kan bruke vannoverflaten som middel til å frakte pollen til arret. Ofte blomstrer planten i det skuddet når overflaten. Da det kun finnes hunnplanter i Norden, skjer ikke frødannelse her og frøspredning er ikke forklaringen på at vasspest spres så raskt.

Vasspest vokser langs bunnen og sender skudd opp mot overflaten. Spredningen skjer når den skjøre stengelen knekker i biter som hver for seg blir til en ny plante (Økland og Økland 1996). Dessuten finnes spesielle hvileskudd som egner seg både til overvintring og spredning. Spredningen av vasspest skjer spesielt effektivt med vannstrømmen. Plantebiter fulgte strømmen nedover Drammensvassdraget. Den ble registrert i Tyrifjorden i 1976 (Rørslett og Berge 1983). De mener at planten kom inn ett til to år tidligere. Rørslett (1977) har mange observasjoner fra vassdraget i 1976 og beskriver den som ny for Ringerike.

I 1978 var det en kraftig utviklet bestand i Synneren. Ringerikes Blad melder 25.10.1978:

”Vannplanten vasspest har invadert Synneren i Norderhov og det til gangs. Tett i tett vokser planten som snart har okkupert hele vannet og det er snart umulig å ta seg fram med robåt. Det var Thor Antonsen, som bor like ved Synneren, som kontaktet Ringerikes Blad medbringende en hel del av plantene, og ”diagnosen” var svært enkel: Vasspest!”

Dag Berge, nå seniorforsker i NIVA,

med grundig kjennskap til vasspest i vassdraget, var redaktør for sluttrapporten til Tyrifjord-undersøkelsen 1978–1981. Undersøkelsen foregikk altså samtidig med at vasspesten kom ned i vassdraget og forskerne fikk en enestående mulighet til å følge etableringen. Til Tyrifjorden kom vasspesten ned Storelva og fulgte hovedstrømmen ut mot Vikersund.

I Tyrifjorden gikk bestanden tilbake og planten har ikke vært noe problem over tid.

Til Steinsfjorden går det en sidestrøm langs Røyslandet og mot Sundvollen. Her dukket vasspest opp flere steder i perioden 1978-1980. Det bygde seg opp større kolonier inn mot Sundvollen. Fra 1979 etablerte planten seg i Steinsfjorden og spredde seg hurtig. I 1980 var det tette bestander sør og vest i fjorden og fra 1981 var vasspest den dominerende art omkring hele innsjøen ned til 6 meters dyp (Rørslett og Berge 1983). Fra 1982 var det massebestander (nesten 100 % dekning) over store områder på 2 til 4 meters dyp. En så mer og mer alvorlig på utviklingen. Journalist Per Heieren skriver i Ringerikes Blad 12.07.1982:

”Vasspesten kan påvirke krepsebestanden i ”krepseeldoradoet” Steinsfjorden. Vasspesten kan også føre til praktiske problemer for krepsefangsten. Dette går fram av en rapport fra Statens forurensningstilsyn (SFT). Rapporten slår fast at vasspesten har spredt seg kraftig, etter at den kom fra Randsfjorden og ned i Tyrifjorden i 1978. I Steinsfjorden har vasspest-planten spredt seg meget raskt og dekker i dag store deler av de grunne områdene i fjorden. SFT-rapporten peker på at vasspesten trolig vil virke inn på næringsaltomsetningen i de frie vannmassene i fjorden. Vasspesten i Steinsfjorden blir holdt under spesiell oppsikt.”

Vannplantenes bygning

Karplanter (karsporeplanter og blomsterplanter) i og ved vann grupperes etter vokseform. De som kun finnes i vannkanten kalles sumpplanter. Andre flyter fritt oppå vannet, men de fleste er festet til bunnen. Noen av disse har også flyteblad, andre stikker vanligvis ikke over vannoverflaten. De siste deles i to grupper – kortskuddsplanter

og langskuddsplanter. I faglitteraturen er gruppene ofte kalt opp etter en nøkkelarts vitenskapelige navn. Vasspest er en langskuddsplante og har gitt navn til elodeider etter slektsnavnet *Elodea*. Det er den gruppen som inneholder flest antall arter i Steinsfjorden (Baardseth 1942).

En sjelden plante i Norge, mykt havfruegras (*Najas flexilis*), var den vanligste undervannsplanten i Steinsfjorden før 1980 (Rørslett 1983). Det er en spinkel plante som regnes til langskuddsplantene. Rørslett (1981, 1983) mener at grunnen til at Egil Baardseth, som hadde gjort en hovedfagsundersøkelse av Steinsfjorden rett før andre verdenskrig, ikke fant planten, må være at han ikke søkte tilstrekkelig grundig på dypt nok vann. Rørsletts metode har vært undervannsfotografering ned til 8,5 meters dyp.

Kortskuddsplanter – isoetider – er oppkalt etter brasmegras (*Isoëtes*), en karsporeplante. Tyrifjorden har, til forskjell fra Steinsfjorden, forholdsvis mange kortskuddsplanter. Den vanligste undervannsplanten i Tyrifjorden er stivt brasmegras (*Isoëtes lacustris*). I Tyrifjorden er det ikke observert mykt havfruegras.

Krever næringsstoffer i vannet

Innsjøer deles i tre typer etter næringsinnhold: Næringsrike (eutrofe), middels næringsrike og næringsfattige. Tyrifjorden er næringsfattig og Steinsfjorden er middels næringsrik. Mens brasmegras er dominerende art i Tyrifjorden, har vasspest blitt dominerende i Steinsfjorden.

Siden Jarenvannet og Steinsfjorden er mer næringsrike innsjøer enn Randsfjorden og Tyrifjorden, har vasspesten grodd så enormt i de første innsjøene. I Jarenvannet tok det noe tid fra etableringen i 1955 til den overgrodde innsjøen i 1966. Rørslett (1969) var, ut fra de innsjøtyper i Norge som vasspesten var observert i, ikke så klar på at arten trenger eutrofe forhold. Vasspesten trenger næringsstoffer og binder næringsstoffer, men planten er ikke entydig knyttet til eutrofe miljøer. Lye (1971) skriver at vasspest trenger mye næring som den utnytter i starten før bestanden reduseres. Han forutså altså,

med henvisning til andre land i Europa, at planten bruker opp overskuddet av næring i innsjøen for å gå tilbake etter en tid.

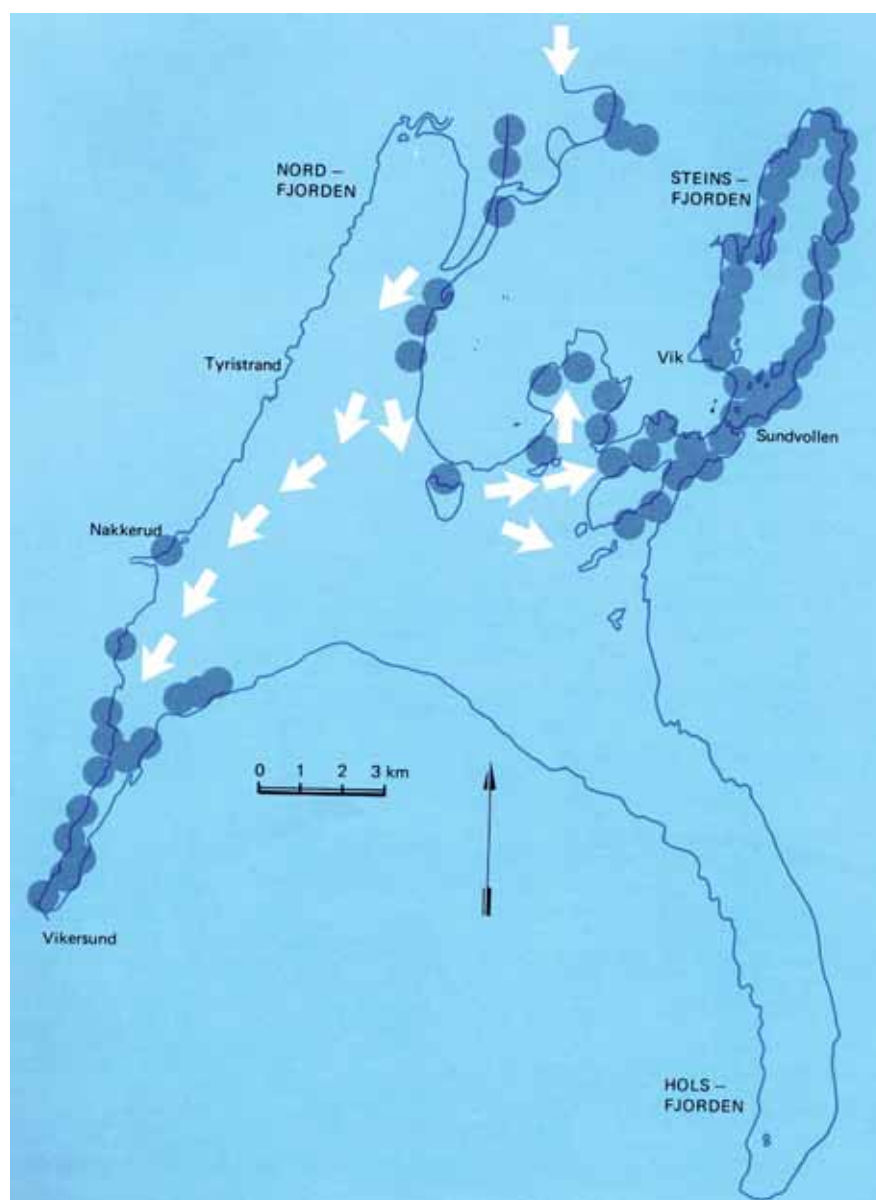
Kalsium eller kalk er nødvendig for at plantecellene skal henge sammen i planten. Til dette trengs forholdsvis få kalsiumioner, og grunnstoffet er ikke begrensende for en plantes utvikling. Kalkstein er den kjemiske forbindelsen kalsiumkarbonat. Når kalsiumkarbonat løses i vann, dannes hydrogenkarbonat som er en viktig karbonkilde for vannplantenes fotosyntese og vekst. På grunn av kalkgrunnen (kambrosiluriske bergarter) har Steinsfjorden omtrent tre ganger så mye oppløste stoffer som Tyrifjorden.

Økologisk nisje

Dersom planter har gode forhold i Steinsfjorden, hvorfor vokser ikke da alle arter like godt? Hvorfor domineres plantesamfunnet av vasspest? En mulig forklaring er at vasspest har en bedre evne til å vokse på dypt vann. Økland og Økland (1996) skriver at blomsterplanter normalt ikke vokser dypere enn 7 meter. En mulig forklaring er at det ytre vanntrykket rundt plantene blir for stort.

Nyere forskning viser at den lave lysintensiteten på store dyp forklarer hvorfor planter flest har problemer der. Lyset er nødvendig for plantenes evne til å drive fotosyntese. I fotosyntesen binder plantene lysenergien til livsnødvendige energirike karbonforbindelser. Vasspesten klarer seg med lite lys, kun 3-4 % av lyset ved vannoverflaten. 7 meter er derfor ikke alltid en nedre grense for vasspest, men den kan gå dypere i klare, næringsfattige innsjøer.

Rørslett og Berge (1986) skriver at planten holder gjeldende dybderekord for karplanter i Norge med 14,5 meter i Randsfjorden. Økland og Økland (1996) oppgir at i 1976-77 fantes planten ned til 14 meter under middelvannstand i Randsfjorden. Under 7 meter var imidlertid bestandene tynne. Også i Steinsfjorden finnes vasspest ned til 7 meter. Vasspesten kan slå seg ned på store dyp og så vokse opp i vannmassene. Den tette bestanden vil skygge ut andre planter. Mellom 2 og 4 meters dyp er det ikke plass til mange andre planter (Rørslett 1983). Nitrogen og fosfor er viktig for å bygge

Figur fra Berge (1983)

Vasspesten kom til Steinsfjorden via Storelva og Tyrifjorden.

Prikkene viser registrerte forekomster 1976-1982.

Pilene viser spredningsveier.

Ved utløpet av Tyrifjorden ved Vikersund fortsatte vasspesten å spre seg i Drammensvassdraget.

opp proteiner og arvestoff i organismene. Mens det er tilstrekkelig med nitrogen i Tyrifjorden og Steinsfjorden, er fosfor mer begrenset. Fosforet finnes i stor grad bundet i bunnslammet. Rotsystemet til vasspest har god evne til å ta opp fosfor fra bunnen slik at celledelinger og vekst er sikret. Slik sett kan nyetablereren utnytte et mangelstoff (fosfor) på en bedre måte enn det opprinnelige plantesamfunnet.

Påvirkning på andre arter

Vasspest har foretrent en del av de opprinnelige plantene i fjorden og enkelte steder rår den grunnen alene.

Selv om det i de senere år er observert noe tilbakegang, vil planten fortsatt dominere ned til 6 meters dyp. Det totale artsmangfoldet blir endret og vil kanskje aldri bli gjenopprettet slik det var. En truet art, mykt havfruegras, er i ferd med å bli utryddet på grunn av konkurransen med vasspest. Mykt havfruegras er en såkalt rødlisteart i Norge.

På dypt vann kan vasspest, siden den vokser så tett, skygge ut andre planter som ikke får nok lys (Økland og Økland 2006). De bunnplantene som der skulle drive fotosyntese,

får ekstra dårlige lysforhold. Dette kan gi oksygenvinn for dyr som er avhengig av den livsviktige oksyngassen som dannes ved fotosyntesen. Men vasspest har gitt gode forhold for abbor som formerer seg i vegetasjon. Abbor, en rovfisk, finner byttedyr som igjen har et godt næringsgrunnlag på grunn av vasspesten. Abboren kan også være en trussel for krepsebestanden da storvokst abbor har store eksemplarer av edelkreps på spisekartet (Skurdal m. fl. 2003).

Edelkreps er et kjennetegn for Steinsfjorden. I perioden 1979-1986 var avkastningen 3,3-6,7 tonn per år. Den var faktisk på topp i årene 1984-1986 etter at vasspesten var etablert. Forklaringen kan være at krepsen på grunn av vasspesten ble fortrent til områder der den var lettere å fange (Skurdal m. fl. 2003). I perioden 1988-2000 var fangstene av edelkreps på omkring 2 tonn per år. Den gikk tilbake fra 220 000 individer i 1985 til fjerdedelen i 2003. Nedgangen har fortsatt jevnt fram til i dag og i 2007 var fangsten like under ett tonn. Forskerne mener at vasspest har hatt betydning for nedgangen ved å redusere leveområdet til edelkrepsen. Ingen av stedene der krepsen forsvant har det bygd seg opp igjen noen ny bestand (Kjell Sundøen, pers.medd. 2008).

Siden vasspestproduksjonen er høy, har svaner, som er gjennomførte plantespisere, fått et godt næringsgrunnlag. Svanene kan spise planter ned til en meters vanndybde på grunn av sin lange hals. Antall svaner i Steinsfjorden var lite, bare 2-3 før vasspesten kom, ifølge tall fra Dag Berge (forskning.no, 2007). Svanene har økt i antall, opptil 800-1000 fugler på 1990-tallet, og synes nå å holde utviklingen av vannplanten i sjakk. Svanebestanden, spesielt knoppsvaner, var i den perioden i sterk vekst på grunn av tilgangen på vasspest.

Bekjemping av vasspest

Det er flere vann i Europa der vasspest har vært plagsom for transport av båter og hindret fisket. En har forsøkt med høsting av forskjellige slag, både mekanisk ved å fjerne planten fra vannet eller ved å la fisk beite på den. Ivar

Foto: Dag Berge

Når bestandene når overflaten, grener skuddene seg og mattene blir tette og ugjennomtrengelige. Etter ett år eldes skuddene og blir begrodd med alger. Plantene dør og synker til bunns eller driver til land. Etter 3-5 år starter en ny generasjon vasspestplanter.

Gunnar Lia skriver i Ringerikes Blad 30.09.1980 og 03.10.1980 om bruk av fisken graskarpe, spesielt i Synneren:

”Graskarpen kan være løsningen på vasspestproblemene på Ringerike, men vil importrestriksjoner forhindre bruken av den? Snyta vel har i lengre tid forsøkt å få klarsignal, men foreløpig har de ikke fått det.”

Graskarpe var en mulighet, men den ble ikke prøvd. Fisken klarer seg i vårt klima, men kan ikke formere seg (Økland og Økland 1995). Den måtte i så fall stadig settes ut i Steinsfjorden.

Det ble ikke gitt tillatelse på grunn av frykt for spredning av fiske sykdommer (Rørslett og Berge 1986). Høsting ble prøvd slik journalist Bjørn Knoph beskrev i Ringerikes Blad 15.09.1983:

”Det er ennå ikke på det rene hva man kan gjøre av tiltak mot vasspesten i Steinsfjorden. Norsk institutt for vannforskning (NIVA) er fortsatt i full sving med sitt forsknings- og utredningsarbeid. De praktiske undersøkelser i Steinsfjorden er imidlertid stort sett unnagjort for i år. Noe av det siste som ble gjort var å prøve høste vasspest. Det ble tatt opp 10-12 kilo friske

planter pr. kvadratmeter, og det er en kolossal mengde.” Dette var et mekanisk tiltak som krever gode tekniske løsninger og investeringer. Høsteren ”Slurpen” ble prøvd, uten at det gav nevneverdig effekt (Løseth m. fl. 1997). ”Slurpen” var en 12-tonns maskin som gav et nytt problem. Hva skulle den høstede vasspesten brukes til?

Framtidsutsikter

Etter hvert vil vasspest frigjøre fosfor når individene dør eller beites av plantespisere. En del av fosforet vil tas opp av sumpplanter i vannkanten og etter hvert bringes ut av Steinsfjorden. Det frigjorte fosforet vil være lettere tilgjengelig for alle plantene i vannet,

og de kan igjen begynne å konkurrere med vasspesten. Forhåpentligvis oppstår en balanse mellom vasspest og de andre artene i fjorden. Den truede arten mykt havfruegras er sannsynligvis allerede utryddet.

Tiltak fra befolkningen, myndigheter og forskere ser ikke ut til å ha gitt særlige utslag på tettheten av vasspest. Det er naturen selv, ved svanene, som startet den virkelige reduksjonen av bestanden. Det er nå en tilbakegang både for vasspesten og svanebestanden. Forklaringen er at svanene ikke bare frigir, mens også fjerner næringsstoffer fra fjorden. Selv om vasspesten har gått tilbake og bestanden er redusert, vil fortsatt båttrafikk, bading og krepsing

være hemmet. Arealet for aktivitetene har blitt redusert og produksjonen av kreps foregår på et mindre område enn før.

Planten går tilbake sør i Europa etter å ha vært tilstede med store forekomster en tid. Seniorforsker Olav Skulberg uttalte i Ringerikes Blad i april 1998 at det skjer med en 40–50 års syklus og vil altså kunne skje etter år 2020 i Steinsfjorden. Vasspesten har lenge gjort fjorden mindre egnet for edelkreps. Krepsbestanden ser fortsatt ikke ut til å bygge seg opp igjen. Reduksjonen i vasspestbestanden er viktig for bruken av fjorden til rekreasjon og fiske. Sannsynligvis vil Steinsfjorden snart bli like attraktiv til bading og båtliv som før vasspestens inntog.

KILDER/LITTERATURENHENVISNINGER

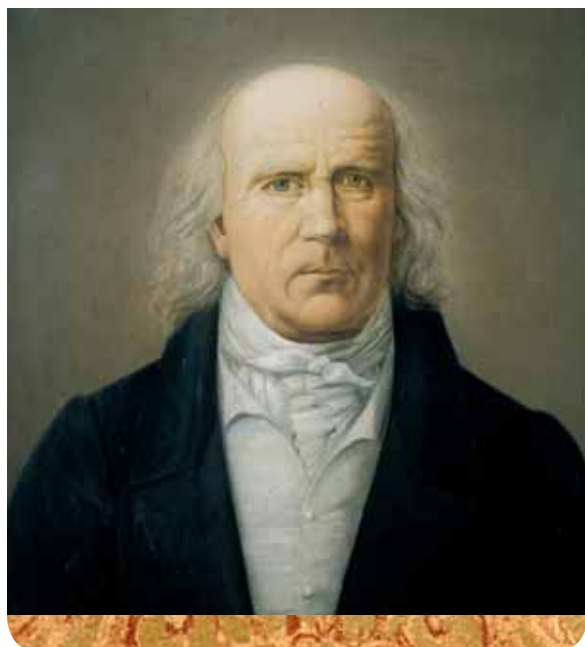
- Baardseth, E., 1938: Undersøkelser over den høiere vegetasjon i Steinsfjorden. Hovedfagsoppgave Universitetet i Oslo. 102 s. håndskrevet
- Baardseth, E., 1942: A study of the vegetation of Steinsfjord, Ringerike. *Nytt Mag. Naturv.* 83 s. 9-47
- Berge, D. (red.), 1983: Tyrifjorden. Tyrifjordundersøkelsen 1978-1981. Sammenfattende sluttrapport. Tyrifjordutvalget. 156 s. Fra denne rapporten er figurene hentet.
- Hongve, D., 1973: Vasspest, *Elodea canadensis* Michx. i Jevnaker. *Blyttia* 31 s. 17-18
- Lid, J. og Lid, D. T., 2007: Norsk flora. Det Norske Samlaget. 7. utgave – 3. opplag ved Reidar Elven. 1 130 s.
- Knoph, Bjørn 1983: Ringerikes Blad 15. sept. 1983.
- Lye, K. A., 1971: Spreiinga av *Elodea canadensis* i Noreg. *Blyttia* 29 s. 19-24
- Løseth, F., m.fl., 1997: Oppfølging av arbeidet med vannbruksplan for Steinsfjorden – innstilling fra arbeidsgruppe nedsatt av Hole og Ringerike kommuner datert 12.2.97. 12 s.
- Rørslett, B., 1969: Spredningen av vasspest, *Elodea canadensis* Michx., på Østlandet 1961-1968. *Blyttia* 27 s. 185-193
- Rørslett, B., 1977: Vasspest (*Elodea canadensis*) på Østlandet fram til 1976. *Blyttia* 35 s. 61-66
- Rørslett, B., 1981: Mykt havfrugras, *Najas flexilis* i Norge. *Blyttia* 39 s. 1-6
- Rørslett, B., 1983: Høyere vegetasjon. I Tyrifjordundersøkelsen 1978-1981 sammenfattende sluttrapport s. 84-93
- Rørslett, B. og Berge, D., 1983: Vasspest. I Tyrifjordundersøkelsen 1978-1981 sammenfattende sluttrapport s. 95-103
- Rørslett, B. og Berge, D., 1986: Vasspest (*Elodea canadensis*) i 1980-åra. *Blyttia* 44 s. 119-125
- Skurdal, J., Taugbøl, T. og Garnås, E., 2003: Overvåking av krepsbestanden i Steinsfjorden, Hole og Ringerike kommuner, Buskerud fylke. Fylkesmannen i Buskerud Miljøvern avdelingen. Rapport 3-2003. 43 s.
- Sundøen, Kjell 2008: Personlige meddelser.
- Wit, H. C. D. de, 1966: Alverdens planter. Frøplanter bind 2. Hassings Forlag. 717 s. + innhold
- Økland, J. og Økland, K. A., 1995: Vann og vassdrag 1. Ressurser og problemer. Forlaget Vett & Viten. 357 s.
- Økland, J. og Økland, K. A., 1996: Vann og vassdrag 2. Økologi. Forlaget Vett & Viten. 307 s.
- Økland, J. og Økland, K. A., 1999: Vann og vassdrag 4. Dyr og planter: Innvandring og geografisk fordeling. Forlaget Vett & Viten. 200 s.
- Økland, J. og Økland, K. A., 2006: Vann og vassdrag 3. Kjemi, fysikk og miljø. 2. utgave. Forlaget Vett & Viten. 201 s.

Nettsider

- Fakta om vasspest: www.vanninfo.no/sider/data/Vanninfo194.pdf
- Vasspest truer norske arter: www.dirnat.no/content.ap?thisId=500030982
- Miljøstatus i Buskerud - kreps: http://buskerud.miljostatus.no/msf_themepage.aspx?m=2657
- FremmedArtsBasen: www.artsdatabanken.no/Article.aspx?m=173&amid=2578
- Svaner rensset vannet i Steinsfjorden: www.forskning.no/Artikler/2007/februar/1171021655.88

FORFATTEROMTALE

Ragnvald Lien er født på Sokna i 1951 og har utdanning fra Universitetet i Oslo med hovedfag i biologi (plantefysiologi) og Pedagogisk seminar. Var en kort periode vitenskapelig assistent ved Universitetet i Bergen før han ble ansatt ved Ringerike gymnas i 1977. Fra 2005 har han vært assisterende rektor ved skolen. Han har skrevet lokal- og slektshistorie. I 1983 utgav Lien ”Naturvitenskapelig bibliografi for Hole og Ringerike kommuner.”

Bildet er malt av Christian Olesen i 1867 og tilhører Naturhistorisk museum, UIO.

Professor Jens Esmark, 1763-1839.
Dette maleriet er kopiert etter original
utført av C. von Plötz.

Ulf Hansen i Statens kartverk har gjort redaksjonen oppmerksom på en rapport trykket i *Topographisk Journal for Norge*, utgitt av det Topographiske Selskabs Forlag under redaksjon av conrektor Rosted i 1800. Rapporten var forfattet av geologen Jens Esmark, og viser at jakten på nyttbare naturressurser var sentral den gangen også.

Reisebeskrivelse fra Ringerike – år 1800

Sigurd Huseby

Brev fra S.T. Hr. Assessor Esmark til Conrektor Rosted:

Efter Deres Begjering meddeler jeg Dem de mineralogisk-geognostiske Undersøgelser, som jeg anstillede paa Ringerige, paa min Rejse derigjennem fra Hadeland. Ringerige er meget bakket; Bakkerne bestaae af Leer og Sand. Saasnart jeg kom til Nordrehougs Kirke, bemærkede jeg Flödskalksten, som vedvarede lige indtil Stensfjorden, dog var den hist og her bedækket med Leer og Muldjord. Ved Stensfjorden bemærkede jeg en rød, finkornig Sandsten, som laae i ordentlige Flödser, der havde sit Strygende i Sept. 4, og Merid. 4, og havde lidt Fald i mot orient. 10. Paa den anden Side av Stensfjorden fant jeg den samme Sandsten. Saasnart jeg kom op paa Krogkleven fandt jeg, at den røde Sandsten var bedækket av Flödser av grov- og meget finkornig Sandstensflödser, der havde samme Strygende og Faldende, som den røde Sandsten. Denne Sandsten kan, foruden at benyttes til Bygningssten, som sees af den gamle Kirke ved Gaarden Steen, uden Tvivl være fortreffelig til Stellsten i Marsovne, som og til Slibestene etc. Den eneste Indvending, der kunde gjøres derimod, var, at de Flödser jeg saae, vare temmelig faste og derved noget vanskeligere at bearbejde enn, Sandsten i Almindelighed er. Men for det første troer jeg, at naar man vilde anlægge et Steenbrud derpaa, saa blev den blødere, naar man borttog den Steen, som staaer til Dagen, da en god Sandsten blir haardere naar den udsettes for Atmosphærens Virkning; og dernæst troer jeg, at naar man søgte videre omkring paa dette Fjeld, kunde man finde Sandstensflödser som bedre lod sig bearbejde. Ovenpaa denne Sandsten ligger der en Leerstens Porphyr med Feldspat Krystaller af forskjellige Farver, der ligeledes lod sig bearbejde og benyttes. Hele dette Fjeld, som ventelig er en afbrudt Fortsættelse af det Fjeld, som finnes strax nordenfor Bragernæs, hører til Trapformationen; og da det er bekjendt, at der ofte og i flere Lande finnes mektige Stenkulflödser i Bjerger af Trapformationen, saa kan man ogsaa have Formodning at der her kunde findes Stenkulflödser. Men da Flödserne har noget Fald imod orient. 10, saa maatte man anstille Boreforsøg efter Steenkul i den modsatte Direction, nemlig imod occident 10. Da verken Vejret eller Tiden tillod mig nøjere at undersøge samme, som jeg ønskede; saa kan jeg ej give Dem mer bestemte Efterretninger herom.

Christiania den 17 Junii 1800.
Esmark

Gjengivelse av hele Esmarks artikkel.

Jens Esmark

(31. januar 1763 – 26. januar 1839). Jens Esmark, norsk geolog og mineralog, prestesønn, født i Danmark. Han gikk, mot farens vilje, inn for studier i medisin og naturvitenskap fra 1784, og gjorde hospitaltjeneste fram til 1789, da hans interesse for geologi overtok. På mindre enn to år tok han Bergeksamen på Kongsberg med utmerkelse i alle fag, og deretter juridisk og geometrisk eksamen i København, hvorefter han fikk ansettelse som landmåler og gikk i gang med en 6-årig stipendiereise til utlandet. I 1791-92 studerte han praktisk og teoretisk bergvitenskap, mineralogi og geologi under den berømte professor A.G. Werner ("geologiens fader") ved Bergakademiet i Freiberg, og ble en ivrig talsmann for "neptunismen". Fra Freiberg dro han til Chemnitz i Ungarn hvor han arbeidet med mineralanalyse, før han foretok en lengre reise til berg-

verkene i Ungarn, Polen og Schlesien. Denne reise ga grunnlag for artikkelen "Kurze Beschreibung einer mineralogischen Reise durch Ungarn, Siebenbürgen und den Bannat" (Freiberg 1798), som gjorde Esmarks navn kjent i datidens vitenskapelige verden.

Tilbake i Danmark ble han utnevnt til "oberbergamts-assessor" på Kongsberg, og da Bergamtet ble opphevet og Bergseminaret nedlagt i 1814, ble han utnevnt til professor i mineralogi ved universitetet i Kristiania. Han utga flere reisebeskrivelser og avhandlinger om økonomiske og teknologiske emner. Han var den første som ut fra observasjon av en endemorene i Ryfylke dro den slutning at hele Norge en gang hadde vært dekket av is. Flere alminnelig benyttede bergartsnavn, for eksempel noritt og sparagmitt, stammer fra Esmark.

Ordforklaringer

assessor

(medsitter) – eldre betegnelse på embetsmann som var medlem av en domstol

con-

(latin) - forstavelse med betydningen "sammen med"

flöts

(tysk) – kullag med stor tykkelse og vid utstrekning. Tidligere også brukt om lag av malmer eller industrimineraler.

geognosi

- eldre betegnelse for geologi og mineralogi

neptunisme

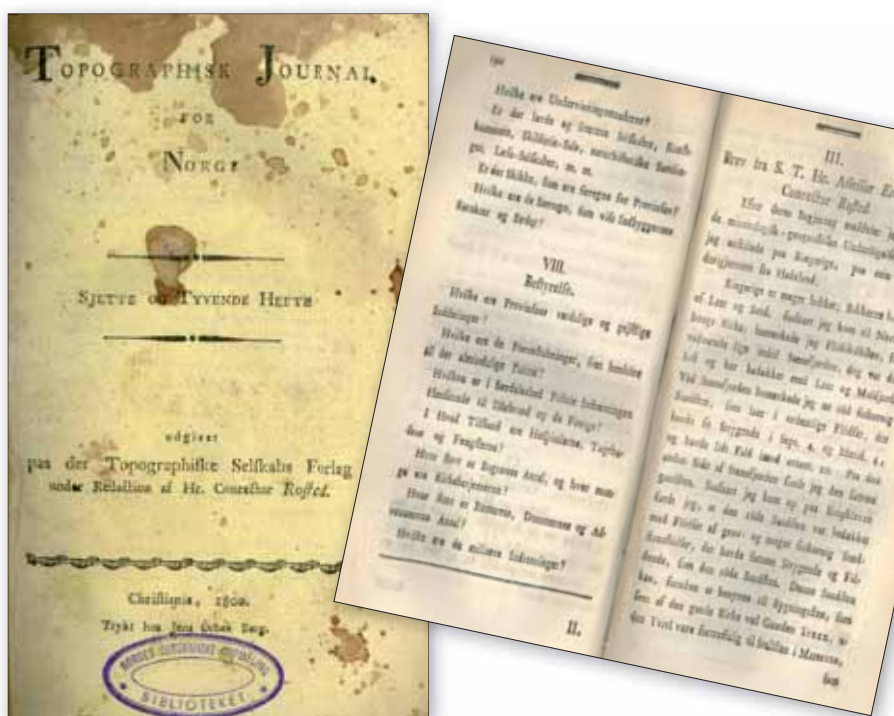
(av Neptun, havets gud) – foreldet teori for dannelse av bergarter, særlig fremmet av tyskeren Abraham Gottlob Werner (1749-1818). I følge denne teorien skulle alle bergarter være dannet ved utfelling eller sedimentasjon i havvann.

strygende

(strykende) – av "strøk" – uttrykk for den geografiske orientering av plane strukturer i berggrunnen (for eksempel lagflate, bergartsgrense, skifrihet). Orienteringen angis ved kompassretningen av den horisontale linje i planet. For fullstendig beskrivelse av orienteringen kreves også en verdi for hellingen av flaten, det som benevnes "fall". Beskrivelsen over: "Sandsten, som laae i ordentlige Flödser, der havde sit Strygende i Sept. 4, og Merid. 4, og havde lidt Fald i mot orient. 10." kunne i vår tids språkbruk f.eks vært skrevet: Sandstenslagene, som ligger i tykke benker, stryker nord-syd 4 og faller litt (10 grader) mot øst. Fall "imod occident 10" er tilsvarende: "fall 10 grader mot vest".

trap-

(nordisk for trapper, trappetrinn) – uttrykk anvendt ved upresis beskrivelse av vulkanske bergarter med basaltisk sammensetning, f.eks platåbasalt. Uttrykket ble brukt av svensken Cronstedt om bergarter ved Drammen så tidlig som i 1759.

Esmarks artikkel i *Topographisk Journal for Norge*, 1800

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Bryhni, I. 1997: Geologisk leksikon, Mineralogisk-Geologisk museum, UiO. Utskrift av database, versjon 3, 525 pp.
- Esmark, J. 1800: Brev fra S.T.Hr. Assessor Esmark til Conrector Rostedt. *Topographisk Journal for Norge*, p. 191-192.
- McKechnie & al. 1983: Webster's new Twentieth Century Dictionary. 2.ed., Simon & Schuster, New York. 2129 pp.
- Schetelig, J. 1926: Norsk biografisk leksikon III, p. 592-594.

FORFATTEROMTALE

Sigurd Huseby (f. 1937) er utdannet geolog, bosatt på Ringerike siden 1973. Han har arbeidet med hydrogeologiske problemstillinger nasjonalt og internasjonalt, vært direktør for Naturressursavdelingen i Statens kartverk, senere verneleder, før han ble leder for Norsk kartmuseum. Han har ledet Ringerike Historielag i 4 år og er nå med i redaksjonen for Heftet Ringerike som forretningsfører.

Maleri av den gamle Kirkeskolen, utført av G. J. Hurum i 1977.

Kirkeskolens foreldrelag – et 50-årsminne

På slutten av 1950-tallet hadde de fleste skolene i Norderhov opprettet "foreldrelag", – forløpere til dagens foreldreråd som ble lovbestemt i 1971. Den 27. november 1957 ble foreldrene til elevene på Kirkeskolen innkalt til møte for å drøfte opprettelse av et slikt organ ved skolen.

Sigurd Huseby

Det møtte 29 foreldre på møtet den 27. november. Lærer Karl Hatlegjerde ønsket velkommen og ga ordet til skoleinspektør Anders Reisæter som orienterte om nytten av å ha foreldrelag og gode råd for opprettelse av slike. Primæroppgave for lagene er å arbeide for et godt forhold mellom hjemmene og skolen. Det er spesielt viktig at foreldrelagsmøtene blir hyggelige og underholdende, og

han tilrådte anskaffelse av mange kaffekopper og en stor kaffekjele.

Gårdbruker Petter Lindstad overtok møteledelsen og takket lærerne for initiativet, det skulle like gjerne vært foreldrene som hadde tatt tak i saken. Han forhørte seg deretter om det var stemning for dannelse av et foreldrelag, og samtlige sa seg enig i dette. Man ble enige om å velge et styre på

5 medlemmer og 2 varamedlemmer og valgte følgende: Formann; Trygve Gusgaard. Styremedlemmer; Bjørg Jenssen, Ole Rødningen, Gunhild Strande, Ella Tolpinrud. Varamedlemmer; Ole Hval, Osmund Riis Strøm. Det nyvalgte styret skulle utarbeide lover og forberede det første medlemsmøte.

I konstituerende styremøte den 18. desember deltok O. R. Strøm for

E. Tolpinrud, de øvrige valgte representanter samt lærerne Lars Kristian Halden og K. Hatlegjerde. Styret konstituerte seg med nestformann O. Rødningen, sekretær B. Jenssen, kasserer G. Strande. Man drøftet utkast til lover, årskontingent, medlemskort, program for første medlemsmøte og oppnevnte Bjarne Bjerkeli, Gerd Evenstuen og Gudrun Mælingen til valgkomité. Første medlemsmøte ble besluttet lagt til Njardarhov med program som inneholdt underholdning av 6. klasse under L. Haldens ledelse og rundebordskonferanse om lagets oppgaver i tillegg til vedtak i "årsmøte"-saker.

I medlemsmøtet den 29. januar 1958 møtte ca 50 foreldre som benket seg rundt kaffebordene i Njardarhovs store sal. T. Gusgaard ønsket velkommen og refererte til møtet den 27. november før man drøftet og vedtok navnet "Kirkeskolens foreldrelag", lover (se faktaboks 1) og årskontingent kr. 3 per familie (forhøyd til kr 5 allerede året etter). Etter en hyggelig kaffepause med trekkspill av O. Rødningen og sang av Liv og Torild, innledet P. Lindstad til rundebordskonferansen

om lagets oppgaver. Her ble det nevnt saker som: Lærere og foreldre bør bli bedre kjent med hverandre, hva med klassemøter?, manglende gymnastikkmateriell, arbeid for en bedre skole (bygninger, 7-delning, normalplan for by-skoler), samlingspunkt for barn og unge på fritiden, anskaffelse av filmapparat, slikkerispising, bussing til skolen (for lite gåing) og skoletilsynets arbeid. Det ble tegnet 25 medlemmer og utlodningen innbrakte kr 114.

Til årets andre medlemsmøte, som ble avholdt 7. mai, møtte 40 foreldre. Møtet var viet Normalplanen av 1938. Skolestyrets formann, Alf Tangen var forhindret og skoleinspektør A. Reisæter redegjorde for planen og erfaringer med denne. Det ble også redegjort for forskjeller mellom by- og landsskolen. Han viste også til pålegg om sentralisering av barneskolene i Norderhov. Det var tydelig at Kirkeskolen sto overfor store utfordringer både hva lokalisering, plassforhold og lærerkrefter angår. Etter en kaffepause ledet L. Halden en spørrekonkurranse "Frem for Foreldrelaget" mellom et "mødre-lag" og et "fedrelag", som fedrene

vant, og utlodningen innbrakte kr. 141.50.

Av årsberetningen framgår at laget hadde 37 medlemmer i 1958. Til premie til skolens skirenn var det gitt kr. 10, og barnas skoletur var støttet med kr. 100. Med dette var mønsteret for Foreldrelagets møtevirksomhet lagt; – 2-5 styremøter, årsmøte og to foreldremøter per år, samt dugnad ved salg av brus og pølser på Travselskapets arrangement på Juvern (eller Vik). Det ble også arrangert en og annen filmfremvisning på Njardarhov.

Arbeidsoppgaver

De sakene Foreldrelaget arbeidet med kan vel grovt deles i to grupper:

1. Saker der man hadde egen beslutnings- og gjennomføringsmyndighet.
2. Saker der man ikke hadde egen gjennomføringsmyndighet, men i stor grad enten ble brukt som påvirkningsorgan til annen myndighet, eller selv tok opp saker for annen myndighet.

Gruppe 1-saker

Til gruppe 1 hørte saker som foreldrene og skolen gjerne ville ha felles holdninger til. Dette kunne være spørsmål som krav til punktlighet, høflighet, slikkeriforbruk, kjøp og bruk av kina-putter og liknende ad barnas oppførsel. En gjenganger var spørsmålet om finansiering av 7. klasses skoletur, reisemålene og størrelsen på lomme-pengene. Det ble utviklet en praksis der elevene skulle spare til turen allerede fra 1. klasse. Foreldrelaget bidro med støtte til elever som ikke maktet egen finansiering, dessuten ble det gitt tilskudd til lærere som var reiseledere. Et annet spørsmål som var oppe til drøfting i flere møter var graden av bevertning på eksamensfesten, der man etter hvert landet på 1 Solo til alle elevene, men mat/kake bare til 7. -klassingene og deres foreldre. Spørsmålet om gutter og jenter kunne ha gymnastikk sammen var et av emnene på et foreldrelagsmøte i 1965.

Kontakten mellom lærerne og foreldrene var også et gjengangertema som synes å bli tilfredsstillende løst først i 1968-70. Etter at man hadde utprøvd samtaler klassestyrer-foreldre i tilknytning til foreldrelagsmøter, ble man enige om at i tillegg til meldings- og karakterbok

1

Lover for Kirkeskolens foreldrelag.

§ 1. Lagets formål er å samle foreldre og andre interesserte i Kirkekretsen til arbeide for Kirkeskolen. Laget skal gi økonomisk støtte til skolebarna og arbeide for godt forhold mellom skolen og hjemmene.

§ 2. Alle voksne i Kirkekretsen kan bli medlem i laget når de betaler sin kontingent. Kontingenten for hver husstand fastsettes på årsmøtet.

§ 3. Laget ledes av et styre på 5 medlemmer. Formannen velges for ett år ved særskilt valg på årsmøtet. De andre styremedlemmene velges for 2 år. 2 av styremedlemmene står på valg hvert år. Det velges 2 varamenn for ett år. Ingen av medlemmene har rett til å nekte valg. Alle har rett til å nekte gjenvalg.

§ 4. Møtene ledes av formannen. Har han forfall, leder nestformannen. Sekretæren fører protokoll for hvert møte. Formannen kaller inn til styremøte når han finner det nødvendig. Styret er vedtaksført når 3 av styremedlemmene er til stede. Styret bestemmer tid for medlemsmøte.

§ 5. Alle viktige saker skal sendes skriftlig til styret. Det fatter vedtak om sakenes videre behandling.

§ 6. Styret har myndighet til å disponere inntil kr. 300 pr. år. Bevilninger ellers og utenom dette beløp, legges fram på medlemsmøtet.

§ 7. Årsmøte holdes hvert år innen utgangen av januar med minst 3 ukers varsel. Saker som skal opp på årsmøtet må være styret i hende minst 14 dager før årsmøtet.

§ 8. Skulle laget bli oppløst, tilfaller lagets midler og eiendeler Kirkeskolen. Midlene og eiendelene disponeres av lærerne og kretstilsynet.

§ 9. Årsmøtet velger hvert år en valgkomité på 3 medlemmer med 3 varamenn. Denne skal før hvert årsmøte komme med forslag til nye valg.

§ 10. Forandring av disse lover kan gjøres av årsmøtet.

skulle foreldrene få en skriftlig orientering om den enkelte elev sammen med innbydelse til konferansetime om eleven en gang i året. Foreldrene hadde også behov for å få "skoleruta" – planen over gjennomføringen av skoleåret med fridager etc. så snart den forelå ved skolestart om høsten.

Mye av tiden gikk med til å pønske ut måter å skaffe inntekter på. I tiden 1958 til og med 1964 arrangerte Foreldrelaget salg av pølser og brus under det årlige travstevnet på Juvern, det ble arrangert filmfremvisning på Njardarhov, kostymeskiere og foretatt utlodninger på alle møter, samt separate dukkelotterier. Når det var overskudd på skolens arrangementer – julefesten, 17. mai, eksamensfesten – ble dette gjerne overlatt Foreldrelagets kasserer. Alt dette kom i tillegg til kontingenten fra foreldrene, som nok ikke alltid var lett å få inn, vi må huske at 5 kr var mye penger den gang, det var mange som kjøpte mat "på bok" hos landhandler'n.

Formålet "arbeide for Kirkeskolen" innebar en jevn innsats for å skaffe skolen ting den ikke maktet på annen måte. Det begynte med anskaffelse av filmapparat, noe som tok 3 år. Foreldrelaget bekostet også materialer til ny fane. Den ble sydd og montert av fru Johanne Åserud og lærerinnen Berta Vikheim (g. Hovde), mens fru Anna Wergeland utførte malingen. Senere kom radio og høytalere i klasserommene og lydbåndopptager, men lærerne var delt i synet på om man trengte TV-apparat. Ellers vanket det blomster og konfekt – både til foredragsholdere og lærere ved spesielle begivenheter. Foreldrelaget bidro også årlig med penger til premier og støtte til skoleturene, det ble til og med bekostet innkjøp av refleksbrikker til 1. klassens elever.

Møteprogrammer

Foreldrelagsmøtene hadde man jo også beslutningsmyndighet over, men det var nok ikke alltid like lett å sette opp et fengende program. Naturlig nok ble det mye foredrag med lokale krefter som snakket om forhold relatert til barnas utvikling og framtid (se faktaboks 2). Møtene hadde også underholdningsinnslag, her var trekkspill og sang, både med elever og ulønnet, gode

historier ved Kjell Schulerud, lysbilder fra Palestinareise v/Oscar Busterud, spørrekonkurranser og "Kort sagt", filmer som "Vannkraft", "Helsesport for alle" og "Fuglefjell". I lys av dagens debatt om forbrukerklame i skolen er det artig å se at man på foreldrelagsmøte i 1959 hadde demonstrasjon av Hoover vaskemaskin v/firma Br. Helgesens Eftf.

I 1970 gjorde foreldrelagets sekretær Adolf Refvik seg til talsmann for en ny form for samarbeid mellom skole og hjem (skolesupplering), et forslag som vel innebar at foreldrelagene skulle engasjere seg i barnas fritidsaktiviteter, om ønskelig også ved bruk av skolens lokaler. Vi kan vel kalle tanken en forløper for dagens fritidsklubber. Saken var på tapetet i flere møter, men ble ikke realitetsbehandlet innen Foreldrelaget ble nedlagt.

Gruppe 2-saker

I gruppe 2 ligger de "tunge" sakene, gjengangerne fra møte til møte, år etter år. Dette var primært forhold knyttet til timetall og klassedeling, plassforhold, skoleutvidelse, ny skole og lokalisering – samt trafikale forhold. Noen sitater: *Medlemsmøtet 7. mai 1958:*

"De fremmøtte foreldre var interessert i muligheten av å få en byskoleordning ved Kirkeskolen (forf.: flere undervisningstimer enn for landsskolen). Skoleinspektøren svarte at der stengte foreløpig manglen på klasserom." ... og ... "Hvis planen om den nye jernbanen mellom Oslo og Hønefoss blir realisert, regner man med behov for en større skole på Kirkeskolen."

Årsmøtet 11. februar 1959:

"For 9 år siden uttalte skolebestyrer Svendsgaard under en befaring av skolebygg, at sløydsalen egnet seg ikke til dette bruk og burde ikke benyttes."...

2

Et utvalg av emner og foredragsholdere på møter i Kirkeskolens Foreldrelag:

- Skoletannlege Hee om tannhygiene og tannpleie (1959).
- Skolepsykolog Byhre om psykologi og arbeidet med skolebarna (1961).
- Logoped Hvattum om lesevansker og talefeil (1962).
- Rektor Borge om Ringerike yrkesskole som var etablert som et spleiselag av kommunene Hole, Hønefoss, Norderhov, Tyrstrand og Ådal, samt Opplandskommunen Jevnaker (1962 og 1964).
- Sjøførelærer Støyten om trafikk og trafikkopplæring (1963).
- Likningssjef Ringen viste sin film om Norderhov (1963).
- Yrkesveileder Nistad om utdanning og yrkesvalg (1964). (Referatet nevner spesielt at piker må oppfordres til å velge utdanning for ikke-tradisjonelle kvinneyrker.)
- Lærer Fanavoll om folkehøgskolekonseptet og Ringerike Folkehøgskole (1965).
- Lektor Svartdal om sosial utvikling hos barn (1966).
- Yrkesrettelær Bjøralt med råd for kunnskap om yrkeslivet og nytten av hjelp til yrkesvalg (1966).
- Skoleinspektør Ljåstad om erfaringer med den nye skoleplanen og utviklingsmuligheter (1966).
- Skolestyreformann Jahren om utbygging av den 9-årige skolen på Ringerike (1968).
- Pedagogisk sekretær Gjerdalen om formaliserte kontakter mellom skole og hjem (1969).
- Formann i Ringerike Sang og Musikklag, Henry Håvi om sang- og musikkundervisning i og utenfor skolen (1970).

Faksimile fra Ringerikes Blad den 29. august 1969.

Ennå ingen avklaring av skole- tomt for Kirkekretsen/Vegård

Tomteforslag skal fremmes innen årsskiftet

Ringerike skolestyre vedtok enstemmig på motel i går et forslag fra skolestyrets formann, Egil Jahren om å be byggekommiteen av 1970 sammen med de valgte representanter fra prestens i byggekommiteen om å fremme forslag til tomt for ny skole i Kirkekretsen/Vegård. Forslaget skal foreligge innen

12/11 - 1970

nernte tomtvalg vurdert av generalforsamlingen?

Kirkekretsen er liten (73 elever). Etter vår vurdering av bygge- og skoleplaner vil det være mest hensiktsmessig å bygge en skole på den skoletomten som ble foreslått for skolen

utredning om saken i skolestyrets møte forrige uke, da man imidlertid måtte utsette den. Bakken har om ønsket også i går, og skolestyret har en del av sitt innlegg.

“Trafikkøya i Hønenkrysset skal forsvinne og krysset reguleres på annen måte. Kirkeskolens foreldrelag har fått rosene som sto der, og 7. klasse under ledelse av lærer Halden har tatt opp rosene for å jordslå dem på skoletomta, det tas sikte på salg til våren (1970). På bildet ser vi fra venstre Leif Skagnæs, Ole Rishovd, Håkon Hagen, Gunnar Gabrielsen og Lars Buttingsrud i ferd med å ta opp rosene.”

”Sløydsalen er bygget av enkel bordkledning med huntonit innvendig og er svært kald. Selv med den elektriske varme på døgnet rundt, kommer temp. aldri opp i 10 grader.

Det var dessuten lite sanitært med sløydsalen over W.C., og ”...denne var ikke tømt siden 1950.” ... ”Kirkeskolen vil om få år få syv-delning og vilde da få for lite klasserum.” .. og .. ”Årsmøte blev enige om å sende en henstilling til skolestyret om saken.” *Fellesmøte Tilsynet for Kirkeskolen og Foreldrelaget 13. april 1959:*

”På grunn av manglende plass, blant annet fordi en fra 1961 må gå over til 7-delt skole, og utilfredsstillende forhold for øvrig ved Kirkeskolen, vil styret i foreldrelaget og tilsynet på det sterkeste henstille til skolestyret å gå inn for å få rettet på de nåværende største mangler. Ett riss som inneholder sløydsal og toaletter i underetagen og to klasserum, samt håndgjæringsrum i første etage, mener en skulle gi en tilfredsstillende løsning foreløpig.”

Årsmøtet 19. februar 1965:

”Etter vanlige årsmøtesaker ga lærer Halden en orientering om den nye læreplanen som skal gjennomføres for alle Ringeriksskolene fra neste år.” ... ”Den nye planen gir elevene sterkt utvidet lesetid, og for at den skal kunne gjennomføres må Kirkeskolen gå over fra seksdelt til femdelt skole. Dette blir selvfølgelig en stor belastning på lærere og elever og må betraktes som en nødsforanstaltning. Det ble derfor sendt en henstilling til skolestyret om å fremskynde planene om en ny felles barneskole for Vegård og Kirkeskolen.”

Foreldrelagsmøtet 25. oktober 1965:

”Alle klasser har fått økt timetall. For å få plass til dette, må man dele en av lærerne med Vegård skole. Er også avhengig av Eikli skole, hvor elevene er på husstell. Det sier seg selv at timeplanen blir vanskelig, det har blitt mer uro ved at barna kommer og går, men f.t. er det ingen annen utvei.” Forhold relatert til skolesaken ble videre behandlet på Foreldrelagsmøtet 24. oktober 1966 hvor det ble poengtert at man ikke kunne vente på skoleutbygging som måtte følge av OBOS drabantbyplaner for 4000 personer i Hurumåsen, og saken ble på forskjellige måter berørt i årsmøtene i 1967, 1969, styre- og medlemsmøter i 1970 og 1971 og tatt opp med ansvarlige kommunale organer. Ny Kirkeskole sto ferdig først i 1977, – 5 år etter at Foreldrelaget var nedlagt.

For øvrig synes trafikkforholdene å være til stor bekymring. Hønensvingen var uoversiktlig og selv om biltrafikken var minimal i årene både før og etter slutten på bilrasjoneringen i 1960, forekom det ulykker. Allerede på Foreldrelagsmøte i september 1959 opplyste formannen at hun hadde bedt veginsppektøren lage en fotgjengerovergang i Hønenkrysset. Undervisning i trafikkkultur, skolepatrolje, fotgjengerskilting og -merking, var også virkemidler som ble foreslått i styre- og foreldrelagsmøter og oversendt veimyndighetene (1962, 1963, 1965, 1969). Man diskuterte også den farlige tungtrafikken fra Kalkverket (1965). Trafikkøya i Hønenkrysset var beplantet med roser, og dette førte til nedsatt

oversikt. Vegsjefens kontor i Drammen v/ing. Dietrich var på befarings, bekrefte omlegging i krysset og ga tillatelse til at Foreldrelaget kunne få rosene i bedet mot å ta dem opp. Dette ble ordnet ved innsats av 7. klasse og rosene ble solgt til inntekt for Foreldrelaget.

Nedleggelse

Den 13. januar 1972 ble foreldrene ved Kirkeskolen innkalt av skolestyret K. Hatlegjerde for å danne et ”foreldre-råd”, slik det var bestemt av Departementet. Styret i Foreldrelaget fant at dette nye organet måtte komme til erstatning for Foreldrelaget, og nedleggelse ble enstemmig besluttet i årsmøtet 9. februar 1972. Årsmøtet besluttet også å overgi protokoll og aktiva til det nye Foreldrerådet ved formannen, og Foreldrelagets styre avsluttet sitt virke med å ønske Foreldrerådet lykke til før det takket for seg.

3

Formenn i Kirkeskolens foreldrelag 1957 – 1971:

Trygve Gusgaard	1957-1958
Björg Jenssen	1959
Karin Tuft	1960-1962
Egil Waagaard	1963-1964
Jørgen Førde	1965-1966
Nils Skagnæs	1967-1968
Kristin Mohn	1969-1970
Rolf Larsen	1971

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Buttingsrud, Lars 2007: Muntlig meddelelse
- Frog, Reidun 2007: Muntlig meddelelse
- Kirkeskolens Foreldrelag 1972: Protokoll 1957-1972
- Skagnæs, Nils 2007: Muntlig meddelelse

FORFATTEROMTALE

Sigurd Huseby (f. 1937) er utdannet geolog, bosatt på Ringerike siden 1973. Han har arbeidet med hydrogeologiske problemstillinger nasjonalt og internasjonalt, vært direktør for Naturressursavdelingen i Statens kartverk, senere verneleder, før han ble leder for Norsk kartmuseum. Han har ledet Ringerike Historielag i 4 år og er nå med i redaksjonen for Heftet Ringerike som forretningsfører.

Foto: Privat

Nordsidens "lykkeland"

"Lykkliga gatan – du finns inte mer
– du har forsvunnit med hele kvarter..."

Fossen og tømmerrenna var en yndet og farlig lekeplass.

Odd Hølen.

Slik lyder ei strofe i en 70-talls svenskeslager, en av datidens såkalte landeplager. Den fikk meg til å tenke på vår lykkelige gate, som jeg synes fortjener sin egen kantate.

Litt bredere og enveistrafikkert er den blitt med tiden, enn vår fredelige gatestubbe for en 50-60 år siden. For da var Bakgata, eller Smalgata, som vi også sa, en uforstyrret leikeplass for unger som det var mange a'.

De lastebiler som av og til dukket opp og rinner meg i hu var Kooperativens, Møbel-Bakkes og fiskebilen til Thorvald Endrerud. Men etter stengetid var gata en fredet plett, da var den vår idrettsarena rett og slett.

Gatebandy og fotball og nipping med pinne og ballslåing ligger jo friskt i minne. Ikke minst dramatikken som dukker opp i hue da balltreet tok glassveien inn i Bjørklunds stue. På hjørnet i Freitaggården var det at stua til Bjørklund lå, i det huset som Sæther og Gythfeldt holder til i nå. Så sto vi der lamslåtte i skrekk og gru og ventet oss en overhøvlung av husets fru, men Jenny Bjørklund hevet sjelden røsten fra sin plass men manet til forsiktighet i omgang med balltre og glass.

Kvartalsløping ga grobunn for friidrettsrøtter, runde etter runde til det verka i lunger og føtter der hurtighet og kondisjon ble satt på den ytterste prøve i 90 graders svinger som vi spant oss rundt i det grusetete støvet, på rågummissåler som det beste feste ga for hvem hadde vel hørt om joggesko da ?

På vekkerklokke med stor sekundviser blei tidene tatt og nye verdensrekorder blei stadig satt. Men da måtte forholdene være helt optimale og minimalt med spaserende rundt kvartalet.

Du kunne jo lett miste farten og driven hvis svingen blei for lang ved Kooperativen. Eller trestegttøying fra stikkrenna i Hønengata 2 der spensten blei testa så det ordnt'li forslo og Odd Arne fra litt lenger oppi gata var den uovervinnelige gutt for når han tøyde halvmeteren lenger var konkurransen slutt.

Også Glatvedtomta dette fantastiske frihetssted, som ingen leikeplass i verden kunne måle seg med. Foreldregenerasjonen kunne jo fortelle om det storslagne Glatvedthotellet som altså brant ned en desemberdag i nittenførtien og aldri var tenkt bygget opp igjen.

I ruinene vi dannet våre fantasier om hvordan det hadde sett ut her i tidligere tider. En kjeglebane var det rester av der og fortsatt mange epletrær.

Også hadde vi jo det store lagerhuset, som vi nærmere i sømmene gjerne ville snuse. Å krabbe seg opp i andre etasje var vel så smått forbudt men ble jo utforska av mang en nysgjerrig gutt.

De store bjørkene på elvekanten var en utfordrende klatreoppgave – å nå til topps der lå langt over gjennomsnittskravet. Ennskjønt Tron "Spikeren" Bakke, Proffessorn'n som vi kalte'n, og som alle sa var overklok – han klatra helt til topps, og satt der hele eftan i selskap med ei bok.

Han spiste dessuten matpakke som hadde ligget tre måneder i pulten sin mens en gysende ungeflokk ble forkynt at mugglaget var fullt av Pennicilin. Ja Glatved kunne nok hatt sin egen sang der den dekket all vår aktivitet og forskertrang.

Glatvedstranda som ofte var dekket av tømmerstokker i den vårlige bråningen og sommerlige fyllekallas rett under Riddergårdsskråningen. På flaskesamlerjakt holdt vi oss på avstand parat lyttende til krangel og høyrøstet fylleprat.

Det var jo gjerne Silver White, Superior Port, Bayer og Eksportøl de drakk og ikke så reint lite kvistelakk. Men flasker med klump i var det slett ikke avsetning på heller ikke hos skraphandleren i Øyabakken var det fem øre å få.

Fisking med lange bambusstenger av beste sort kjøpt for no'n kroner hos Bakkan i Radio Sport. Den dirrende spenningen når det sa svupp og plutselig forsvant vår påfesta korkedupp.

Fra tømmerrenna til Hvitebrua med markboks, kimespann og spinner – vi fylte kløfta opp med åbborpinner. Eller å kunne hekte en ørret over minstemålet med gullfarga Delfinsluk når Bjellands fiskebolleboks med handtak og sene blei tatt i bruk, og du kunne få til et langkast av det ukontrollerte slaget som lett ga stikkelsbærfisk i den katolske hage.

Storfangst fra kloakken – kanskje ikke den største stasen når vi heiste opp no'n beist av no'n akk så daue Brasen. Vi kunne jo styre vår begeistring måtelig bra, men vi fikk jo solgt'n te' Martinsen som krepseåte da.

Vi ønsket vel at elva hadde vært tørrlagt noen sommeruker så det var mulig å finne igjen alle de mistede spinnere og sluker som gjerne hang seg fast i steiner og bunnfast tømmer når snøret ble dratt med av småstrie strømmer.

Men fossen på sommertid var jo ofte et nærmest tørrlagt sted, og fulgte vi tømmerrenna kunne vi stige av der vi ønska det Vi hoppa og balanserte fra stein til stein og drev klatreøvelser som styrket muskler i armer og bein Djevelkulpen var visst bunnløs hørte vi dem si de større gutta mens vi bivåna dristige stup med strake bein når kulpens vannflate blei kutta.

Så mye dukker opp når en om barndomstid forteller. Nordre Park – et spennende sted i høstmørke kvelder. En yndet plass for politi- og røvervirksomhet, en dirrende spenning og litt redsel i gjemmestedens ensomhet. når sterke lommelyktstråler prøvde å sirkle deg inn der du satt musestille bak mørke kratt i regn og vind.

I kvartalets uthus var det også lett å gjemme seg vekk nesten litt skremmende når det var mørkt som i en sekk og du skjønnte at "politiet" var på røversporet mens en smal guttekropp tok fluktveien gjennom en sprekk i plankebordet. Kanskje gjennom Gilhuusgården og opp på St.Hanshaugen hvis du kom helskinna over gata og opp i "skauen".

Dette landlige eldorado som på vinterstid var proppet full av unger på både hopp og løypeski. Fekjærbakken med flomlys var fin å skue når det yrte av talenter i Liv- og Fossekall-lue.

Og sommerens "landturer" med saftflaske og mat og fristende jordbærsteder som lå der røde og parat. Helt ned mot gjerdet til løkkakjerringa kunne vi driste oss ja men på den andre sida var det ingen som krabba da.

Skulle visst være "gærn og fali" var det noen som sa så vi var rett og slett redd denne fryktede "løkkakjerringa". Langt mer skummelt og grunn til å føle seg bange var når Nygatas tvillingterrorister tok inntrengere til fange, og du blei slengt i tau fra kraftige trær i visshet om at du nesten var døden nær, og det kunne ta ulidelig lang tid før "terroristene" endelig slapp deg fri.

Barndomshendelser som i ettertid smilet kaller på så bakeren i Puerto Rico er så absolutt tilgitt nå. Om fryktede "bander" jeg nevner i samme slengen den ikke helt ufarlige og beryktede "Krokengjengen".

Når de var i farvannet og spredte frykt var vårt fredelige Glatved så langt i fra trygt. Vi var jo slett ikke rustet til bloddryppende kamp mot den reineste firerbanden av ubehøvla Krokenramp.

Da tok vi gjerne beina på nakken og forsvant som olja lyn i retning av elvebakken. Kanskje bort i Bakkegården og ned i bakeriet i vår nød der Ole Putten lot oss pella skalk fra ferske wienerbrød.

En mer tvilsom aktivitet etter bakeriets stengetide var å bruke den blankpolerte mjøsekkrenna som sklie. Å lande i mørket blant sekker med mjøl mens returen på såpeglatte planker var en utfordring i seg sjøl.

Da gjaldt det å spenne beina på froskemaner i sidevegger og håpe at krampa ikke tok tak i stålspenne legger. Bakkegård'n ja – plenty av unger i den og en av de eldste – den fødte administratoren Sven, som sørget for at alle som var sportslig interessert blei medlemmer i IF GUTTA i ukebladet Illustret.

En gatas primus motor som både langrenn og hopparrangør med S-kornett i guttemusikken og over gjennomsnittet pennefø. Hans lange journalistiske karriere kjenner vi jo godt som har bragt kongelig sølv og audiens på Kongens Slott! Og i samme royalistiske åndedrag jeg nevner tvert at der har også vår lærerinne i særklasse, Ingrid Bentzen, vært.

Ja livet rundt kvartalet inneholdt mye og mangt og jeg bør vel slutte før eposet blir altfor langt. For du verden hvor mye jeg kunne skrive om alt vi i en sommerferie kunne bedrive.

Kvartalet, med sine gårder og butikker hadde virkelig sjel, sjøl takker jeg for at jeg i den rette tidskoloritten fikk ta del. Vi trengte så langt i fra fjernsyn og data – vi hadde hverandre – og vi hadde den lykkelige gata.

FORFATTEROMTALE

Odd Hølen (f. 1941) er oppvokst i Sødalgården i Hønegaten 2 på Nordsiden. Han har vært i bok- og papirbransjen siden 1957, de første årene hos bokhandler Bollingmo.

Foto: Gørn Geir Hansson

Eksempel på nedbørstasjon. Arild Hungerholdt heller dagens nedbør i måleglasset før avlesning av nedbørmengden. I bakgrunnen Stein gård og Halvdanshaugen.

Meteorologiske stasjoner i Hole og Ringerike

Meteorologisk institutt (MI) har – og har hatt, flere typer meteorologiske stasjoner i drift i disse to kommunene.

Gustav Bjørnbæk

Noen av stasjonene er store og omfattende, og observerer fra tre til åtte ganger i døgnet. Disse stasjonene observerer både temperatur til bestemte tider av døgnet samt maksimums- og minimumstemperaturen. Videre måles luftfuktigheten, nedbørmengden og snødybden. Samtidig observeres nedbørslag (regn, snø, sludd), vindretning, vindstyrke, synsvidde, skyer, skytype og selve været (om det er sol, om det regner etc.).

Automatiske værstasjoner

Nå er mange av værobservatorene borte og automatikken har overtatt her som så mange andre steder i samfunnet. Tidligere ble målingene sendt inn via

telegraf og/eller telefon umiddelbart etter at målingene ble tatt. Nå sender automatstasjonene inn målinger hver time, men med et noe redusert måleprogram. I mange områder der det er automatstasjoner er det engasjert egne observatører som observerer vær, skyer og sikt. Fortsatt finnes det manuelle stasjoner i drift som tar hele observasjonsprogrammet.

Nedbørstasjoner

Nedbørstasjonene måler nedbør en gang i døgnet – fortrinnsvis kl 08 om morgenen. Her måles nedbørmengden i tidels mm. Om vinteren smeltes snøen slik at det hele tiden er vannverdien som måles. Snødybden måles i cm

fra bakken til overflaten. Tidligere ble observasjonene sendt inn til MI hver uke med et postkort. Dermed ble ofte disse observasjonene mer enn en uke gamle før MI fikk dem registrert. Nå sendes hovedsakelig observasjonene inn via mobiltelefon og SMS. Det gjør at MI kan være ajour med detaljer i nedbørmønsteret på en helt annen måte enn tidligere.

Måling av nedbørintensitet

Særlig for kommuner og planleggere av forskjellig slag er det av viktighet å få greie på hvor kraftig og langvarig regnbygene kan være. De er med andre ord interessert i nedbørmengde pr. tidsenhet – nedbørintensiteten. Dette er

viktige data som brukes til dimensjonering av rønett og utbygging av nye boligfelt.

Et vanlig regnvær på Østlandet kan gi omkring en mm nedbør pr. time og gir da rotbløyte i løpet av et døgn. En kraftig regnbyge kan gi den samme nedbørmengden i løpet av en halv times tid eller kortere. Den største nedbørintensiteten som er målt på Østlandet ble gjort i en kraftig regnbyge som passerte over Gardermoen for en del år siden. Den største intensiteten i byen ble da målt til 4.4 mm i løpet av ett minutt, men byen dabbet av i løpet av noen minutter.

Krav til målingene

For at meteorologiske målinger skal kunne godtas som offisielle, må både målested og måleutstyr være godkjent. Målestedet på en offisiell værstasjon skal helst være på en horisontal gresskledd flate i god avstand fra hus og trær. Målingene tas to meter over bakken i en hvitmalt instrumenthytte der det er gjennomtrekk i gulv, tak og vegger. Instrumentene må være beskyttet mot direkte solstråling og nedbør.

Målestedet for nedbørmålinger må ideelt sett være på en fri horisontal måleflate. Avstanden til nærmeste hindring (hus, trær eller lignende) bør være minst det dobbelte av hindringens høyde. Målingene tas 1.7–2 m over bakken. Åpningen av nedbørmåleren må være horisontal og høyere enn snødybden om vinteren. Måleren må ikke stå for vindutsatt, men dette er krav det kan være vanskelig å oppfylle både på fjellet og ved kysten. En lun og romslig åpning i et skogsområde er et ideelt målested.

Stasjoner i Ringerike og Hole

Alle typene stasjoner som er beskrevet ovenfor har vært i drift på Ringerike. Noen stasjoner er fortsatt i full sving, men de to stasjonene som målte nedbørintensitet (Heradsbygda og Hønefoss) er ikke lenger i drift. Data fra disse stasjonene ble samlet gjennom mange år og Ringerike kommune har antagelig fått de dataene de trenger til nødvendig planlegging.

Av værstasjoner er det nå bare den automatiske værstasjonen som er plassert på Høyby i Hønefoss, som er i drift. Ellers er det bare tre igjen av de 10-12 nedbørstasjonene som var i

drift på Ringerike for omkring 20 år siden. Disse stasjonene er: "Ask på Ringerike", "Hole II" (Hungerholt), og "Sokna". På Krokskogen og i Nordmarka var det til sammen 6 stasjoner, men de er dessverre alle nedlagt, hovedsakelig på grunn av fraflytting. Det er ikke lenger noen stasjoner i drift i dette høydenivået i de to kommunene, så oversikten over både nedbørmengdene og snømengdene om vinteren på Krokskogplataet er blitt noe begrenset. Etter at den siste nedbørstasjonen – Storflåtan i Nordmarka – ble nedlagt (1997), har det vært tomt for stasjoner i dette området.

For de følgende værstasjoner er angitt høyde over havet, pluss posisjon.

Katnosa i Nordmarka 464 m (60° 10'N - 10° 37'E)

Stasjonen på Katnosa var plassert ved Katnosdammen og var i drift i perioden 1876-1973. Selve plasseringen av nedbørstolpen var like på vestsiden av elven som markerer grensen mellom Ringerike og Lunner. Stasjonen var altså plassert i Ringerike kommune – tidligere Norderhov herred.

Alma Baklien var observatør på Katnosdammen fra 1937 – 41. Etter at hun giftet seg med Alfred Baklien, flyttet de til Bjørnholt i Nordmarka der Alfred var blitt damvokter. Alma fortsatte som nedbørobservatør på Bjørnholt frem til 1. januar 1994. Da tok sønnen Arne over, men Alma var fortsatt en del av "teamet" som tok målingene. Hun var nedbørobservatør i 57 år! Det er bare en håndfull mennesker som har hatt så lang tjeneste for instituttet og Vann- og avløpsetaten (OVA) i Oslo kommune, men så fikk hun også H. M. Kongens fortjenestemedalje så tidlig som i 1981.

Kampesæter i Hole 406 m (60° 03'N - 10° 28'E)

Denne stasjonen var plassert på den innerste gården – på Kampesæter – og var i drift i perioden 1950-82. Allerede den første vinteren – 1950/51 – målte stasjonen 195 cm snødybde på det meste. Det var den største snødybden som noen gang ble målt på stasjonen så lenge den var i drift, men så var denne vinteren helt spesiell når det gjaldt snømengder. Det var den samme vinteren stasjonen på Tryvannshøgda målte 302

cm snø den 8. april 1951. Dette er den største snødybden som noen gang er målt på Tryvannshøgda.

Krokskogen 440 m (60° 02'N - 10° 22'E)

Denne stasjonen ble opprettet i juli 1929 av Bærums Verk og var plassert ca. 3 km sør-øst for Kleivstua i en høyde av 440 m o.h.. Stasjonen var i drift fra 1929 – 1946. Den var plassert på gården Bruløkka – som nå er nedlagt.

Storflåtan i Nordmarka 462 m (60° 08'N - 10° 29'E)

Strengt tatt lå denne stasjonen på Krokskogen, men det er dette navnet som ble benyttet i Meteorologisk institutts arkiver. Dette var den siste av stasjonene på Krokskogen som ble nedlagt. Astrid Flåtan var den siste observatøren på denne stasjonen. Hun var særdeles plikttoppfyllende og mottok også H.M. Kongens fortjenestemedalje for sin samfunnsnyttige innsats gjennom mer enn 40 år. Det må nevnes at også Anders fikk H.M. Kongens fortjenestemedalje for sin dyktige og plikttoppfyllende innsats som skogsarbeider. Det er ikke ofte – om noen gang – man hører om et ektepar som får fortjenestemedaljen for hver sin innsats. Da Astrid ble enke i 2000 var det bare hun og hunden "Bamse" som var igjen på Storflåtan og Krokskogen. Etter at hun brakk lårhalsen, var det særdeles vanskelig å klare seg alene uten hjelp, men hun holdt ut til hun flyttet til Ask ved Tyrifjorden 1. juli 2003. Der fikk hun bare to måneder før hun døde 30. august. Hun var den siste fastboende på Krokskogen.

Nedbørstasjonen her var i drift fra 1939 – november 1997.

Om livet på Storflåtan hos Astrid og Anders kan man lese mer om i boken til Eva Huseby: "Nordmarksliv" fra 2000.

Heggelia 520 m (60° 06'N - 10° 30'E)

Stasjonen her gikk i årene 1950-64, og var den høyestliggende stasjonen i området Krokskogen/Nordmarka. Den hadde en normal årsnedbør på 1090 mm, mens den normale årsnedbøren på Hole (Hungerholt) er 520 mm.

Stubdal 442 m (60° 08'N - 10° 25'E)

Denne stasjonen var plassert på Stubdal gård med flott utsikt over bygda og Steinsfjorden. Målingene her ble tatt i perioden 1897 – desember 1986. Hele 90 års målinger av nedbør og snødybder på samme sted står det stor respekt av. På disse årene er det målt nesten 80 m med nedbør til sammen.

Noen få personer, godt oppe i årene, husker kanskje ennå den lange vinteren 1926/27. Da kom den første snøen 12. oktober og det var skiføre til slutten av mai. Over et halvt år med skiføre og vinter er lenge. Vinteren 1950/51 var omtrent like lang og hadde også 1.5 – 2 m snø på det meste.

Sokna 140 m (60° 14'N - 09° 56'E)

Stasjonene på Sokna har hatt en noe omflakkende tilværelse. Den var på lensmannsgården Åsheim (1896-1939), senere på Skogli hos landhandler Klev like bak jernbanestasjonen. Etter dette ble den flyttet til Skogvang ca. 500 m fra jernbanestasjonen. Fortsatt er det i drift en nedbørstasjon på Sokna, men nå i Ringveien. Egentlig burde MI ha en skikkelig værstasjon med temperaturmålinger på Sokna, som også er kjent for svært lave temperaturer om vinteren. Uoffisielle temperaturmålinger har nok mer enn en gang passert -40 °C på vei videre nedover.

Det kan kanskje være interessant å vite at honoraret for å ta nedbørmålinger hver dag året rundt var kr 75.- pr. år i 1920-årene.

Ask på Ringerike 77 m (60° 08'N - 10° 11'E)

Stasjonen er plassert på Ask gods hos Løvenskiold. Her har stasjonen vært i drift fra 1. juli 1955 og er fortsatt i full drift. Her har både gårdsbestyrere og Løvenskioldfamilien deltatt i observatørarbeidet.

Lunde i Ådal 167 m (60° 34'N - 10° 02'E)

Her var det nedbørmålinger i perioden 1895 – desember 1975. Stasjonen var plassert på Lunde gård som sees på venstre hånd like før man kommer til Nes på E 68 sydfra.

Mo i Ådal 160 m (60° 34'N - 10° 02'E)

Etter 80 års nedbørmålinger på Lunde ble stasjonen flyttet til gården Mo i 1976. Den ligger på vestsiden av Begna. Her gikk nedbørstasjonen i perioden september 1976 – februar 2006. Nå er det ikke lenger noen målestasjon i Ådal.

Killingstrømmen 157 m (60° 21'N - 10° 05'E)

Denne nedbørstasjonen startet i 1939 og gikk i ca. 60 år. Stasjonen var i alle år et samarbeid mellom Foreningen til Bægnavassdragets regulering (FBR) og Meteorologisk institutt.

Hensfoss kraftstasjon 134 m (60° 13'N - 10° 15'E)

Denne målestasjonen startet opp i september 2001, og var også et samarbeidsprosjekt med FBR, men ble dessverre nedlagt allerede i mai 2004. Rasjonalisering og innsparinger ble også skjebnen her.

Skjærdalen 83 m (60° 06'N - 10° 08'E)

Denne målestasjonen ble opprettet i august 1903 og var i drift frem til 1916. I driftsperioden var den i Hole herred – i dag ville den vært i Ringerike kommune. Antagelig var stasjonen plassert på Skjærdalen Brug på Tyrstrand.

Hole II (Hungerholt) 66 m (60° 07'N - 10° 18'E)

Stasjonen ble flyttet til Hungerholt i oktober 1921. Her ble den opprettet som en nedbørstasjon. Den er fortsatt i drift.

Hole I (Stein) 80 m (60° 07'N - 10° 19'E)

Stasjonen ble opprettet i mai 1874 på gården Søndre Sørum der den gikk til april 1883. I denne perioden og frem til 1921 var dette en fullverdig værstasjon. Den ble flyttet til Nordre Sørum i november 1884 der den var i drift i 14 år. I november 1898 ble den flyttet til Stein gård der den var i drift til oktober 1921. Den ble da flyttet til Hole II (Hungerholt) – se ovenfor.

Det kan leses mer om stasjonen på Stein gård i Margit Harssons bok: ”Stein – en storgård på Ringerike” (s. 194-196) fra 2000.

Foto: Bjørn Geir Harsson

Den automatiske værstasjonen på Høyby, Hønefoss. På toppen av masten står utstyret for registrering av vindretning og vindstyrke. I den lyse, runde boksen på venstre side av masten måles luft-temperaturen. Til høyre i bildet står utstyret for nedbørmåling.

Foto: Gustav Bjørnæk

Eksempel på hvordan en fullverdig værstasjon ser ut. Målehuset inneholder termometre for aktuell temperatur, maksimums- og minimums-temperatur samt hygrometer for måling av fuktighet. Til høyre står nedbørmåleren.

Eggemoen 192 m (60° 13'N - 10° 20'E)

Dette var en komplett værstasjon som ble satt i drift 17. februar 1949 og ble nedlagt i 1972. Den var på Eggemoen flyplass i Norderhov herred og ble flyttet litt omkring på området ved flyplassen. Flyplassen ble brukt av private flyselskaper, men den ble lite benyttet. Den meteorologiske stasjonen ble satt opp på militært område. Tyskerne hadde antagelig målinger her under krigen. I de årene stasjonen var i drift fikk MI mange interessante observasjoner.

Hønefoss 90 m (60° 10'N - 10° 15'E)

Stasjonen var en vanlig værstasjon som ble opprettet i 1919, men gikk bare kort tid. Det er bare data til og med 1924. Det har ikke vært mulig å finne ut hvor stasjonen var plassert, men den lå ca. 25 m høyere i terrenget enn elven nedenfor fossen og antagelig vest for elven.

Hønefoss-Høyby 140 m (60° 10'N - 10° 15'E)

Dette er en automatisk værstasjon som ble opprettet på det gamle vannmagasinet. Her står stasjonen fritt eksponert for vær og vind og er en nyttig stasjon for meteorologene som skal varsle været. Den ble satt i drift i mai 2005 og går fortsatt.

Noen temperaturekstremere

Det er fristende å nevne noen av temperaturekstremene som har vært målt på Eggemoen og på den nye automatiske stasjonen på Høyby. I de årene Eggemoen gikk ble det

på det kaldeste målt -34.8 °C den 9. februar 1966. På Østlandet var denne vinteren den kaldeste noensinne så langt. Det er derfor ikke til å undres at rekorden ble satt den vinteren. Både 8., 9., 10., 12. og 13. februar var minimumstemperaturen under -30 °C.

Maksimumstemperaturen på Eggemoen på 33.2 °C ble målt 19. juni 1970. Dagen etter ble norgesrekorden på 35.6 °C satt på værstasjonen på Nesbyen, og den står ennå. Det var en kraftig varm periode over store deler av Østlandet disse dagene. Både

8., 9., 11. og 12. juli dette året hadde maksimumstemperaturer over 30 °C på Eggemoen.

Den nye stasjonen på Høyby, som bare har gått i ca. tre år, har ennå ikke nådd disse ekstremene, men har 32.0 °C som foreløpig rekord for maksimumstemperaturen. Rekorden ble satt denne sommeren (28. juli 2008). Det var fire dager med maksimumstemperatur over 30 °C nå i juli. Minimumstemperaturen har foreløpig bare sunket til -19.3 °C (11/2-2007), så her er det enda noe å gå på før rekorden på Eggemoen passeres.

Foto: Gustav Bjørnbæk

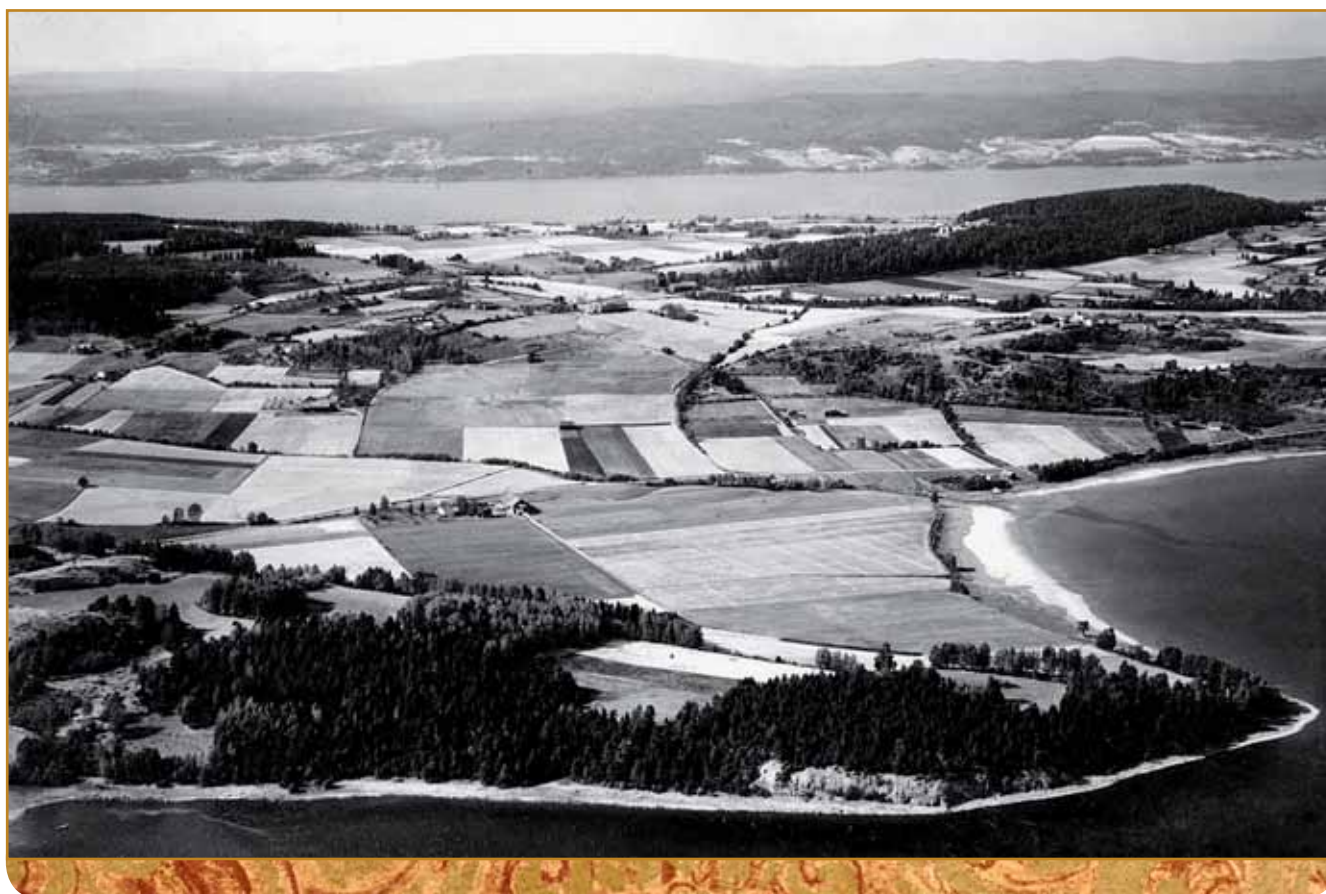
Nedbørsobservatør Alma Baklien på Bjørnholt i Nordmarka i 1995 med gaven hun fikk fra Meteorologisk institutt (barometer) for lang og tro tjeneste. Hun startet observatørarbeidet på Katnosa i Nordmarka (Katnosdammen) i 1937. Hun står her ved siden av nedbørmåleren.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Bjørnbæk, Gustav 2003: Norsk vær i 110 år. ISBN 82-04-08695-4. N.W.Damm & sønn, Oslo.
- Harsson, Margit 2000: Stein - en storgård på Ringerike. ISBN 82-995481-0-1. Eget forlag, Hole.
- Huseby, Eva 2000: Nordmarksliv - en beretning fra Storflåtan. ISBN 82-7981-002-1. Imprintforlaget, Oslo.
- Meteorologisk institutts arkiver, Oslo.

FORFATTEROMTALE

Gustav Bjørnbæk (f. 1939) er bosatt i Oslo. Han er cand.real. fra Universitetet i Oslo (UiO) (1966) med meteorologi som hovedfag. De fleste av sine yrkesaktive år har han tilbrakt ved Meteorologisk institutt i Oslo, bl.a. som forsker og seniorrådgiver. Han har vært medredaktør i tidsskriftet "Været", skrevet en rekke artikler bl.a. i "Snø og Ski", "Fjell og vidde" og i diverse årbøker. Han er forfatter av boken "Norsk vær i 100 år" (1994 og 1998) samt "Norsk vær i 110 år" (2003). Bjørnbæk ble tildelt Norsk hydrologiråds pris for god populærvitenskap i 2004. Han driver nå konsulentfirmaet "Klima & Vær".

Røysehalvøya med Svarstadgårder i forgrunnen, 28. august 1947.

Tørkesommeren 1947

Absolutt mot norrrrmalt. Vi som er over sytti husker spesielt sommeren 1947. "Det tristeste året i manns minne" sier en landbruksfunksjonær til Ringerikes Blad allerede 13. august det året.

Olav Lindstad

Jeg vokste opp på Hverven gård nær Norderhov kirke på Ringerike, og opplevde sommeren 1947 som ulidelig tørt og varm. "Det kom bare ei skikkelig regnskur i løpet av hele sommeren", hevdet jeg i mange år. Jeg mente også at regnet fosset ned nordfra, i motsetning til de fleste regnskurene som kommer sigende til Hverven over Røysetoppen og opp langs Storelva. Alt høyet på Hverven ble tørket på bakken den sommeren, ble det sagt, og det skulle ikke ha skjedd siden hesjen ble oppfunnet for uminnelige tider siden. Min far, Petter Lindstad (1905-1982),

foretok regnmålinger på Hverven i sommermånedene fra 1940 til langt ut i 1970-årene. Målingene var ikke nøyaktige nok til offisielt bruk, men Ring Blad kontaktet ham ofte både for å få nedbørstall og kommentarer om været og veksten ute på jordet. Jeg fant hans gamle nedbørsprotokoll på loftet en dag, og bestemte meg for å finne ut om denne sommeren for 61 år siden virkelig var så katastrofalt tørt og varm som mange mener å huske?

For å få de offisielle tallene spurte jeg Meteorologisk Institutt i Oslo som velvillig ga svar. Instituttet refererer til

to målestasjoner på Ringerike: Stubdal og Hole (Hungerholdt). Den siste ligger på Steinssletta, og jeg bruker den stedsbetegnelsen:

På Steinssletta falt det sommeren 1947:

	Nedbør i 1947	Normalt
Mai	6 mm	44 mm
Juni	18 mm	56 mm
Juli	73 mm	69 mm
August	0 mm	67 mm
Totalt	97 mm	236 mm

Jo da, det var virkelig tørt sommeren 1947. Det falt altså 97 mm nedbør av normale 236 mm de fire vekstmånedene, med 0 mm i august som en uslående rekord. En tilsvarende måling med 0 mm inntraff i april 1974. Jeg kommer tilbake til denne målingen.

Så over til Ringerikes Blad for 1947:

18. mai: Våronna er i full gang, men kulturbeitene er dårlige på grunn av for lite regn.

27. mai: Tørt i skogen.

Stor skogbrannfare.

4. juni: Kommer det ikke snart regn og mye regn kommer det til å se ille ut i mange distrikter på Østlandet.

Etter en svært nedbørfattig forsommer har min far notert at den 30. juni høljet det endelig ned i ei voldsom skur på 22,5 mm som varte i 45 minutter.

Og den kom virkelig nordfra, så der husket jeg riktig. At dette var eneste regnskura den sommeren, var derimot feil. Det kom som nevnt en del regn i juli, 46 mm i alt. Men ingen av dagene kom det nok til ei skikkelig rotbløyte, dvs. minst 20 mm. Etter 12. juli har far notert kun 1 mm, nemlig den 29. juli, og så august uten en eneste dråpe. 7 uker med bare 1 mm regn! På Steinsletta kom det ikke nedbør i perioden 13. juli-6. september – altså ikke målbart regn på hele 8 uker.

Allerede 5. august hevdes det i Ringerikes Blad:

Tørken har ødelagt meget.

– Nedslaktingen av buskpen er skjebnesvangert for kjøtt- og melkeproduksjonen. – Høyavlingene er 50 prosent under middels, og beitene er for lengst brunsvide.

Redningen for mange ble noe gammel halm etter tyskerne. Halmen ble solgt for 1 øre pr. kg fra et stort lager i Hønefoss. Men i halmen var det både spiker og ståltråd. Mange dyr fikk ”kvast”, og noen kreperte av det.

Ikke nok med at sommeren var tørt. Den var også svært varm. Klimatolog

Foto: Hole bygdarkiv

Fra kornåkeren på Berg i Hole, sommeren 1947. Torun Gomnæs (f. Berg) sitter på slåmaskinen, Reidar Østern står med høygaffel, bak dem står Hans Berg. Denne frodige åkeren er imidlertid ikke representativ for sommeren 1947.

Gustav Bjørnbæk, tidligere ansatt ved Meteorologisk institutt, påpeker at sommermånedene på Blindern (juni, juli og august) var de nest varmeste sommermånedene på 1900-tallet. 1997 toppet listen over varme sommermånedene. Men hvis en disse to årene også tar med siste halvpart av mai og første uke i september, blir denne perioden i 1947 den varmeste registrert på Blindern. På Steinssletta måles det bare nedbør og ikke temperatur. Bjørnbæk mener det er ingen grunn til å tro at temperaturforholdene i Hole var vesentlig forskjellig fra Oslo-Blindern.

Aldri så galt, osv. Mange gårdbrukere på Ringerike begynte det året å tenke på vanningsanlegg, som jo etter hvert ble bygget ut i store deler av bygda. Dessuten tok en annen stor landbruks-teknisk revolusjon til på Ringerike i 1947: Stein gård i Hole var trolig den første på Ringerike som anskaffet skurtresker. Den nåværende gårdbruker på Stein, Jan Fredrik Hornemann, har rådspurt seg hos eldre naboer og mener at denne skurtreskeren var en Allis Chalmers sletpetresker med hjelpemotor. I dag er det vel knapt noe korn som høstes med annet enn skurtresker.

Jeg blar videre i fars nedbørsprotokoller som er fulle av notater, tall og avis-utklipp. Det har vært tørke på Ringerike mange somre siden 1947. Den 2. mai 1974 (merkelig sammenreff av årstall!) beretter Ringerikes Blad om et meteorologisk merkeår: April uten nedbør er ikke registrert tidligere. I følge fars protokoller kom det i begynnelsen av mai 2 mm snø, men det regnet ikke før 22. mai og da bare 8,5 mm. På Steinssletta falt det verken snø eller regn av betydning mellom 22. mars og 21. mai – altså hele 60 døgn uten nedbør. Også sommeren 1976 var rekordtørr. På Steinssletta falt det bare 31 prosent av normal nedbør, altså mindre enn i 1947, men skadevirkningene av tørken ble ikke så omfattende som i 1947, sannsynligvis takket være vanningsanleggene

Brunsvide beiter, glisne kornåkre og de mange lauvtrærne som stod høstgule tidlig i august, ga sterkere og mer varige inntrykk i 1947 enn under de senere tørkesommene. Derfor hevder mange eldre på Ringerike at den ekstremt tørre og varme sommeren fortsatt bekrefter påstanden om 1947 som ”det tristeste året i manns minne”.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Bjørnbæk, Gustav 2008: Personlige meddelser
- Ringerikes Blad, 1947

FORFATTEROMTALE

Olav Lindstad er født i Grue (1932), oppvokst på Hverven gård i Norderhov og bor nå i Bærum. Han er landbruksutdannet. Lindstad har arbeidet med u-hjelp og var ansatt i NORAD. Han har skrevet en del lokalhistoriske artikler, bl a om Hvervens historie i Heftet Ringerike.

Etiketter for Hønefoss Bryggeris ulike øltyper.

Hønefoss *Bryggeri*

Hønefoss Bryggeri ble besluttet etablert på et konstituerende møte 29. desember 1854. På møtet deltok sju interessenter, seks fra Hadeland og en fra Hønefoss. Selskapets navn var fram til 1875 Ringeriges og Hadelands Bryggeri da selskapet forandret navn til Hønefos Bryggeri A/S.

Torbjørn Paule

Bryggeriet produserte både øl og mineralvann og var en hjørnesteinsbedrift i Hønefoss. Etter mer enn 100 års drift ble selskapet nedlagt i 1963. Årsakene var høye transportkostnader og sviktende markedsposisjon.

Stiftelsen av Hønefoss Bryggeri

Den 29. desember 1854, to år etter at Hønefoss fikk bystatus, ble det konstituert et interessentskap for å opprette

et såkalt bayerøl bryggeri. Forhandlingsprotokollen nevner følgende sju parthavere: Doktor Schjong, Hønefoss, lensmann Ohlsen, Jevnaker, bryggmester Conrad Ohlsen, lensmannens sønn, Jevnaker, Johannes Bjertnæs, Jevnaker, landhandler Gaarder, Gran, proprietær Tharald Berg, Gran, og organist Hans Grinager, Gran.

Bare en av parthaverne var fra Hønefoss, nemlig dr. Arnt Johan

Schjong (1814 – 1889).

Alle de andre var fra Hadeland. De største partseierne i bryggeriet var dr. Schjong og lensmann A. Ohlsen med henholdsvis 1/4 og 1/2. Conrad Ohlsen eide 1/8 og de øvrige 1/32 hver. Bryggeriet ble startet med en kapital på 16 000 spesiedaler, som i 1875 ble forhøyet til 24 000 spesiedaler og i 1899 til kr. 200 000.

Nesten to år gikk med til bygging av

bryggeriet og anskaffelse av produksjonsutstyr. Produksjonen for salg startet i november 1856, i egne nye lokaler ved Søndre Torv i Hønefoss, og det første driftsregnskapet gjelder driftsåret 1. november 1856 - 1. november 1857. Det første året ble det solgt av bryggeriets produkter for 11 500 spesiedaler. Regnskapsprotokollen sier intet om overskuddet, men det er grunn til å anta at det har vært magert.

Det var et stort og dristig foretagende de nevnte initiativtakerne satte i gang. Byen hadde den gang bare ca. 800 innbyggere og kommunikasjonene var til dels dårlige. Det kunne være vanskelig å nå byens oppland med hest og vogn.

Særlig kunne det være tungt om vintren, for doninger fullastet med øl var ikke akkurat lette, og hestene slet ofte tungt. Med til dels lange transportveier var det tid- og ressurskrevende å få produktene ut til forbrukerne. Man kunne derfor ikke regne med tusener av kunder ute på landet. Omsetningen over lange transportavstander innskrenket seg vesentlig til hoteller og andre rettighetshavere.

Fram til 1875 var selskapets navn Ringeriges og Hadelands Bryggeri. Da ble navnet forandret til Hønefoss Bryggeri A/S, som det siden hadde.

Bygging, utvidelser og installasjoner

28. april 1855 inngikk bryggeriet en kontrakt med murmester og borger av Hamar, Gustav Gulbrandsen, for oppføring av bryggeriets bygninger over og under bakken. Kontraktssummen var 4 600 spesiedaler. Kontrakten fastla at arbeidet skulle settes i gang senest i løpet av tre uker og at bygningene skulle overleveres malt og fullt ferdige innen november måneds utgang samme år. Men fullførelsen av bygningene ble nesten ett år forsinket, slik at bryggeriet først kom i drift fra november 1856.

Over bakken ble det oppført noen trebygninger. Disse tjente i det vesentlige til maltlager, maltrenseri, maltmølle etc. Ifølge den nåværende hovedaksjonær i Hønefoss Bryggeri, Carl Otto Sætre, ble byggkornet som skulle maltes, aldri oppbevart i det kjellerlokalet som i dag kalles Kornbingen. Derimot ble det oppbevart i en av trebygningene

over bakken, Kornloftet, som visstnok lå over der City Sport holder til i dag.

Bakom og under trebygningene i to etasjer under torget lå arbeidslokalene, dvs. brygghus, gjærhus, kjelehus, tapperi, frysemaskin, verksted, mineralvannfabrikk, lagerkjellere, ekspedisjonslokaler m.m. (Brygghuset) Gulvene i lagerkjellerne ligger 9–10 meter under jorda. Kjelleren ble utbygd i etapper. Opprinnelig hadde bryggeriet fire kjellerlokaler, men allerede i 1868 ble det bygd et nytt (kjeller nr. 5) og i 1876 et til. Kjeller nr. 6 var bryggeriets største lagerkjeller med blant annet et tankanlegg som rommet ca. 200 000 liter.

Hønefoss Bryggeri var fra først av et håndbryggeri, men i 1893 ble det anskaffet et dampmaskineri for blant annet maskinell tapping av produktene. Mineralvannfabrikken – med eget kullsyreutviklingsapparat samt tappe- og korkemaskiner for både crown- og patentkorker – ble etablert i 1895.

I 1899 ble aksjekapitalen økt til kr. 200 000, idet man blant annet skulle utvide og forbedre malteriet med støpekummer og grogulv for maltingen, anskaffe nye tappe- og pasteuriseringsapparater og etablere et forbedret gjærhus med isvifter. Man tok i bruk alt det nyeste og mest tidsmessige innenfor bryggeribransjen. I 1901 fikk bryggeriet og malteriet elektrisk lys.

Fram til tidspunktet for elektrisk kjøling av gjæreprosessen ble kjølingen ivaretatt gjennom bruk av is skåret ut i februar på Randsfjorden. Isen ble fraktet med hest og slede til bryggeriet, sluppet ned gjennom en takluke og oppbevart på gulvet i den såkalte Iskjelleren. Som isolasjonsmiddel ble det brukt halm og sagflis. På denne måten kunne isen visstnok holdes nedkjølt i mer enn et år. Sager og klaver brukt til dette formålet henger i dag på en vegg i Iskjelleren.

Etter hvert som bryggeriets lagerkjellere ble utvidet, økte behovet for is til avkjøling, og i milde vintre med tynn is, ble problemet vanskelig og dyrt å løse. Allerede i 1890-årene anskaffet man en liten kjølemaskin for gjærhuset. Men i 1914 ble det installert frysemaskiner for både

Dr. Arnt Schjong

Carl Sætre

Bryggmester Conrad Ohlsen

gjærhus og lagerkjellere. På denne måten klarte man i disse avdelingene å holde jevn temperatur både sommer og vinter. Kjellertemperaturen ble senere holdt på + 1/2 til 1 grad, noe som medførte at ølets aroma og friskhet holdt seg bedre.

Høsten 1919 startet man byggingen av et nytt tapperilokale. I det nye tapperiet, som sto ferdig våren 1920, ble det installert moderne roterende mottrykks tappemaskineri, nytt pasteuriseringsapparat, flasketransportører m.m.

Det ble også funnet nødvendig å øke volumet av brygget og gjæret øl. Gjærhuset måtte derfor utvides. Gjærkar av ungarsk skifer ble erstattet med aluminiumskar. Aluminiumskarene ble utstyrt med avkjølingsspiraler. Videre ble det installert moderne filterapparater for det ferdig gjærete ølet.

Man fortsatte også å utvide lagerplassen og anskaffet store aluminiumstanker til erstatning for de gamle uttjente eikefatene. Det gamle bryggerhuset var for lite. Vinteren 1923 ble det derfor anlagt et nytt, moderne bryggerhus. Maskineriet, som ble kjøpt fra Tyskland, ble montert i løpet av våren og sommeren og satt i drift 1. juli 1923. Det levte 10 000 liter øl per brygg. Maskineriet var drevet med elektrisitet og kokingen av brygget foregikk med damp. En ny dampkjele ble installert samtidig med bryggerverket. Det var en cornwallkjele på 50 m² heteflate med underblest-anlegg. Foruten å levere damp til koking av brygget og varmtvann til pasteuriseringen, varmet den også opp kontorene.

I 1933, i Carl Sætres sjefstid, ble det bygd en forretningsgård, Bryggerigården, ved torget (Søndre torv 2 B). Bryggeriets kontor var der Granum Skotøibutikk er i dag. Foran stedet der de gamle bryggerilokalene fra 1855 sto finner vi skulpturen Kornbindersken.

Bryggeriets eiendom var på 6628 m². 1860 m² var bebygd.

To ganger i bryggeriets historie har det vært tilløp til brann, men takket være hurtig inn gripen fra arbeidere og funksjonærer lyktes det begge ganger å

begrense ilden og skadeomfanget. En gang falt feieren ned i den høye pipa i bryggeriet. Årsaken var at et innvendig trinn løsnet. De ansatte fikk ham ut gjennom en luke nederst i pipa. Han slapp fra det med skrekken og et beinbrudd.

Bryggeriets ledelse og arbeidsstokk

De første 20 årene ble forretningen styrt av eierne i fellesskap, men i 1875 ble dette inntil videre overlatt til dr. Schjong og proprietær H. Borch på Mo i Jevnaker. Flere av de opprinnelige parthaverne solgte etter hvert deler av sine aksjebrev, og det kom stadig flere eiere inn i selskapet. Av denne grunn ble det på møtene flere meninger, og det ble vanskeligere å styre selskapet uten detaljerte statutter.

I januar 1876 ble det nedsatt en komité som fikk i oppdrag å utarbeide en såkalt interessentskapskontrakt. Komiteen besto av J. O. Tandberg, H. Borch, overrettssakfører Schirmer og bryggmester Ohlsen. De foreslåtte lovene ble behandlet og vedtatt av eierne i et møte 20. februar samme år. Lovene innebar blant annet at bryggeriets forretninger skulle styres av en direksjon på to personer. I det samme møtet ble Schirmer og Tandberg valgt som bryggeriets direksjon med sistnevnte som formann. I henhold til lovene ble nå selskapets første aksjebrev utstedt. De hadde løpenummer 1 – 32 pålydende 750 spesiedaler.

Bedriften gikk jevnt og trutt framover, og man måtte stadig utvide og forbedre bryggeriets tekniske hjelpemidler og installasjoner. Etter hvert som kundekretsen vokste og de daglige forretningene tiltok i omfang, ble det tyngre for direksjonen å ivareta den merkantile ledelsen. Man fant at bryggeriet ikke lenger var tjent med den gamle ordningen, hvor det daglige forretningsmessige ansvaret i realiteten var tillagt regnskapsførerne. I 1884 ble derfor fungerende regnskapsfører, Nils Fleischer, ansatt som bryggeriets første disponert. Han fungerte til 1902, da han tiltrådte som banksjef i Hønefoss Sparebank, og ble etterfulgt av Johs B. Østby. I 1904 overtok Harald Petersen stillingen.

Etter forslag fra dyrlege G. Ødegaard

ble det i 1898 nedsatt en komité for utarbeiding av nye lover for bryggeriet. Komiteen besto av godseier K. Berg, banksjef M. Jensen, dyrlege G. Ødegaard, Ole O. Rua og godseier H. Færden. De nye lovene ble vedtatt på en generalforsamling 15. september 1898. De bestemte at selskapet for framtiden skulle styres av en direksjon på tre mann samt et representantskap på seks medlemmer. Videre skulle de 32 gamle aksjebrevene innfris med 192 nye à kr. 1000 per stykk. For hvert gammelt fikk man seks nye aksjer. Aksjekapitalen ble på denne måten oppskrevet med 100 prosent. I 1899 ble bryggeriets første representantskap valgt. Det var gårdbruker Erik Waagaard, godseier E. Seielstad, banksjef M. Jensen, godseier Knut Berg, kjøpmann Otto Paulsen og hotellvert A. Hansen.

Etter alkoholforbudets innføring i 1916, som medførte en kraftig økning av etterspørselen etter øl, planla i 1917 den sittende direksjonen, kjøpmann A. E. Weien (formann), amtsdyrlege G. Ødegaard og gårdbruker O. M. Helgesen, en større utvidelse og hel omlegging av bryggeriets drift. I 1924 besto direksjonen av kjøpmann A. E. Weien (formann), disponert A. Wahlstrøm og ingeniør Engebret Rua.

De ledende personer i bryggeriets første tid var lensmann Ohlsen, dr. Schjong og J. Bjertnæs. Den første bryggerimesteren var Conrad Ohlsen, lensmann Ohlsens sønn og en av bryggeriets gründere i 1854. Han innehadde stillingen fra oktober 1856 til sin død i 1878. Deretter fulgte i tur og orden Ingvald Lysgaard, Oscar Falck, Arnt Johan Schjong, A. Ramstad, O. Høgnæs og Thomas Olsen.

Carl Sætre kjøpte i 1916 aksjemajoriteten (ca. 70 %) i bryggeriet. Han var bestefar av den nåværende eier av og styreleder i bryggeriet, Carl Otto Sætre.

Det var under Carl Sætre at bryggeriet i 1930 lot oppføre Sundøya i Tyri-fjorden, tegnet av arkitektene Bjerke og Eliassen. Sundøya ble landets første funksjonalistiske bade- og restaurantanlegg med overnattingstilbud. Så den initiativrike Carl Sætre har etterlatt seg

to flotte stilrene bygg. Carl Sætre døde i 1949, og hans sønn, Haakon Sætre, Carl Otto Sætres far, overtok som eier inntil bryggeriet ble nedlagt i 1963.

På begynnelsen av 1920-åra telte arbeidsstokken i vinterhalvåret 25–30 menn og kvinner. I sommermånedene var tallet ofte oppe i 40 pluss funksjonærer.

I jubileumsåret 1954 var det 60 ansatte ved bedriften. En kan derfor trygt betegne Hønefoss Bryggeri som en hjørnesteinsbedrift i Hønefoss og Ringeriksregionen.

Bryggeriets geografiske markedsområde

Tidligere inngikk enkelte bransjer frivillige avtaler for inndeling av landarealer i fast avgrensede salgsområder. På denne måten ble det etablert et kartellsystem der hver bedrift i bransjen fikk sitt eget salgsområde. Dette gjaldt blant annet bryggerinæringen. Det ble ikke tatt nevneverdig hensyn til administrative grenser, men mer lagt vekt på praktiske forhold knyttet til transportveiene.

Hønefoss Bryggeris geografiske markedsområde strakte seg i sør til Vikersund, hvor grensen mot Aass Bryggeris salgsområde gikk, og Skaret, hvor man møtte Oslo-bryggerienes område. I vest hadde man med Krødsherad og hele Hallingdal opp til Geilo. Sidedalene ble også regnet med i Hønefoss Bryggeris område, slik at Skurdalen og Hemsedal opp til Bjøberg falt innenfor. I Holsdalen og sørover gikk grensa ved Tunhovd, mens Golsfjellet var delt langsetter midten. I nord hadde bryggeriet med Ådal og Sør-Aurdal til Bagn. Langs Randsfjorden strakte området seg på vestsiden opp til Bjoneroa og på østsiden til Røykenvika. Hadelandsbygdene til og med Roa falt innenfor, og fra Roa gikk grensen i rett linje gjennom Nordmarka og Krokskogen til Skaret. Det var leveransen til sportshytter og kafeer i marka som bestemte grensen der, og for eksempel Mylla og Løvliå lå innenfor bryggeriets område.

Etter hvert ble kartellsystemet myket opp og kartellavtaler oppsagt. Det medførte at de store bryggeriene geografisk ått seg inn på de mindre.

Dermed overtok de ”nasjonale” bryggeriene sakte men sikkert deler av de regionale bryggerienes markeder. Dette skjedde også for Hønefoss Bryggeri.

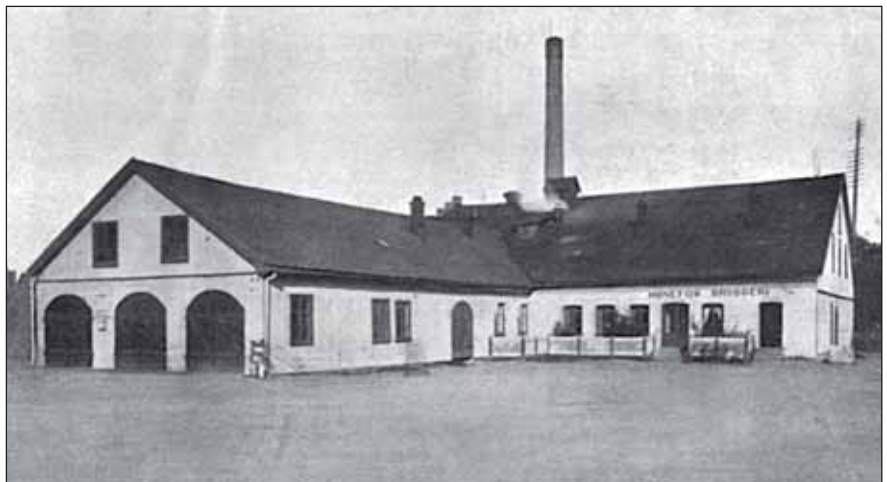
Produkter og produksjonsvolum

I løpet av de vel 100 årene bryggeriet var i virksomhet produserte man bayerøl, pilsnerøl, eksportøl (lyst og mørkt), bokkøl, juleøl, vårol og sportsøl, dvs. bare undergjæret øl som var gjæret i åpne kar ved ca. 10 grader Celsius.

I mineralvannfabrikken ble det framstilt vorterøl, ingefærøl, blodappelsinbrus, eplesider, bringebærbrus, ananasbrus, sitronbrus, selters og club soda.

Det første brygget, som ble sendt ut på markedet i november 1856, ble priset til fem og en halv skilling per helflaske bayer, seks skilling per pott og tre skilling per pott pottøl. Etter at myntenhetene daler og skilling ble erstattet av kroner og ører i 1875, finner vi i gamle prislister fra bryggeriet at en liter pottøl kostet 17 øre og en halvflaske bayer 10 øre.

Den første tiden brukte man norsk bygg til maltingen. Fra 1881 ble det et par år hovedsakelig brukt utenlandsk bygg før man helt kuttet ut norsk bygg i produksjonen av ølet. Men rundt 1920 gjorde bryggeriet, som flere andre norske bryggerier, forsøk igjen med norsk bygg.

Bryggeriets første hovedbygning.

Klare for utkjøring av ølkasser med hest og vogn.

Kornbindersken
– Hønefoss Bryggeris varemerke
utført i 1933 av Asbjørg B. Borgfelt.

Tidlig på 1900-tallet var bryggeriets maltforbruk 1600 – 2000 hektoliter per år.

Under forbudstiden (1916–27) var det i Norge forbud mot produksjon, import, transport, omsetning og skjenking av brennevin - en tid også av hetvin. Dette medførte en oppblomstring av produksjon og salg av øl, og det ble vanskelig, ja nærmest umulig, å skaffe til veie nok øl til tørste nordmenn. Det

var nok en vesentlig grunn til at Hønefoss Bryggeri under forbudstiden gjennomførte en rekke moderniseringer, installasjoner og kapasitetsøkninger.

Det største produksjonsvolumet hadde Hønefoss Bryggeri i første halvdel av 1950-tallet. I 1954, altså 100 år etter etableringen, produserte bryggeriet 1,3 millioner liter øl og 600 000 liter brus. Samtidig eide bryggeriet en ”rullende” flåte på 17 biler for utkjøring av ølet til kundene.

Hønefoss Bryggeri legges ned - etterbruk

Etter 109 år, altså i 1963, ble bryggeriet nedlagt og produksjonen kjøpt opp av Nora Industrier. Årsaken var høye fraktutgifter og tapte markedsandeler. Ølutsalget i Kirkegaten, som bryggeriet hadde hatt i flere tiår, fortsatte imidlertid mange år til, visstnok fram til begynnelsen av 1980-tallet. Etter 1963 var vareutvalget i ølutsalget øl og mineralvann fra Oslo-bryggeriene, Schous, Frydenlund og Ringnes.

Som et apropos kan det nevnes at Hansa Bryggeri i Bergen, etter en avtale undertegnet 25. oktober 1991, en tid produserte hønefospils, et relativt kraftig brygg, på lisens. Hansa betalte på basis av produsert årsvolum royalty til Hønefoss Bryggeri. Avtalen ble sagt opp av Hansa 13. mars 1997. Årsaken var at produksjonsvolumet var for lavt. Det avtalte minstevolumet var 30 000

liter per produksjon, og øl er generelt å betrakte som en ferskvare med begrenset holdbarhet og lagringstid.

Bedriften har fortsatt som et rent eiendomsselskap. De eldste lokalene ble fra 1975 omgjort til et lite butikk-senter kalt City (Søndre Torv 2 A). Bryggerikjeller'n ble fra 1986 omgjort til bryggerimuseum og selskapslokaler. Iskjelleren er intakt og omgjort til en koselig salong med mulighet til musikk og dans. Maltgulvet er innredet til en trivelig bar. Kornbingen, gjærhuset og filterrommet er intime selskapslokaler som passer for sluttede selskaper. Det største lokalet, der de ferdige varene ble lagret før utkjøring, er i dag pub/bar og kan, foruten forfriskninger, by på underholdning, musikk og dans. Bryggerikjeller'n tilbyr guiding og ølseminarer i de gamle bryggerilokalene.

Bryggerigårdens første etasje er blitt utleid til forretningsdrift. Høsten 2006 ble rehabiliteringsarbeidet for å omgjøre Bryggerigården av 1933 til et moderne leilighetskompleks påbegynt. Som et konkret tegn på dette, ble ”Kornbindersken” på taket av gården demontert 10. desember 2006. Den fine figuren ble tatt hånd om av innehaveren av Bryggerikjeller'n, Jan Tangen, og er tenkt brukt i tilknytning til dette etablissementet. Arbeidene på gården ble avsluttet ved utgangen av mai 2008.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Hønefos Bryggeri A/S: Hønefos Bryggeri A/S 1854 29. Desember 1924. Hefte utgitt i 1924 i anledning av bryggeriets 70-årsjubileum. 25 sider. A. W. Brøgers Boktrykkeri A/S.
- Hønefoss kommune: Hønefoss – Byens historie, side 225 og 226. Desember 1915.
- Notabene reklame & design v/Ingar Svensrud. Redaktører: Per Kveseth og Paul Aasnæss - div. bidragsytere: Hønefossboka 2002. 259 sider. Gjøvik Trykkeri AS.
- RingeriksAvisa: Bryggerikjeller'n. <http://www.ringeriksporten.no/Lokalhistorie/bryggerikjelleren.htm>. Utgitt i 2002 med støtte av Sparebank 1 Ringerike. Kolltopp Forlag.
- Sætre, Carl Otto: Muntlig.
- Wikipedia: Hønefoss bryggeri. http://no.wikipedia.org/wiki/Hønefoss_Bryggeri.
- Østlund, Jan Helge: Med Hønefoss i sentrum. 144 sider.

Foto som ikke er tatt av forfatteren er hentet fra jubileumsheftet utgitt i 1924.

FORFATTEROMTALE

Torbjørn Paule, født i 1939, er sivilingeniør fra NTH, Bygningsingeniøravdelingen. Han har bl.a. vært avdelingssjef for Avdeling for økonomiske kartarbeider i Norges geografiske oppmåling (NGO), leder av Planseksjonen i NGO, generalsekretær i Norges Naturvernforbund, fylkeskartsjef Oslo og Akershus, personalsjef i Statens kartverk og daglig leder av GeoForum. Paule har skrevet boka Den økonomiske kartleggingens historie i Norge og vært bidragsyter i flere bøker og tidsskrifter. Han har vært redaktør for tidsskriftet Posisjon. Paule har holdt en rekke ølseminarer blant annet i Bryggerikjeller'n, hvor han også er guide, og i mange institusjoner og organisasjoner.

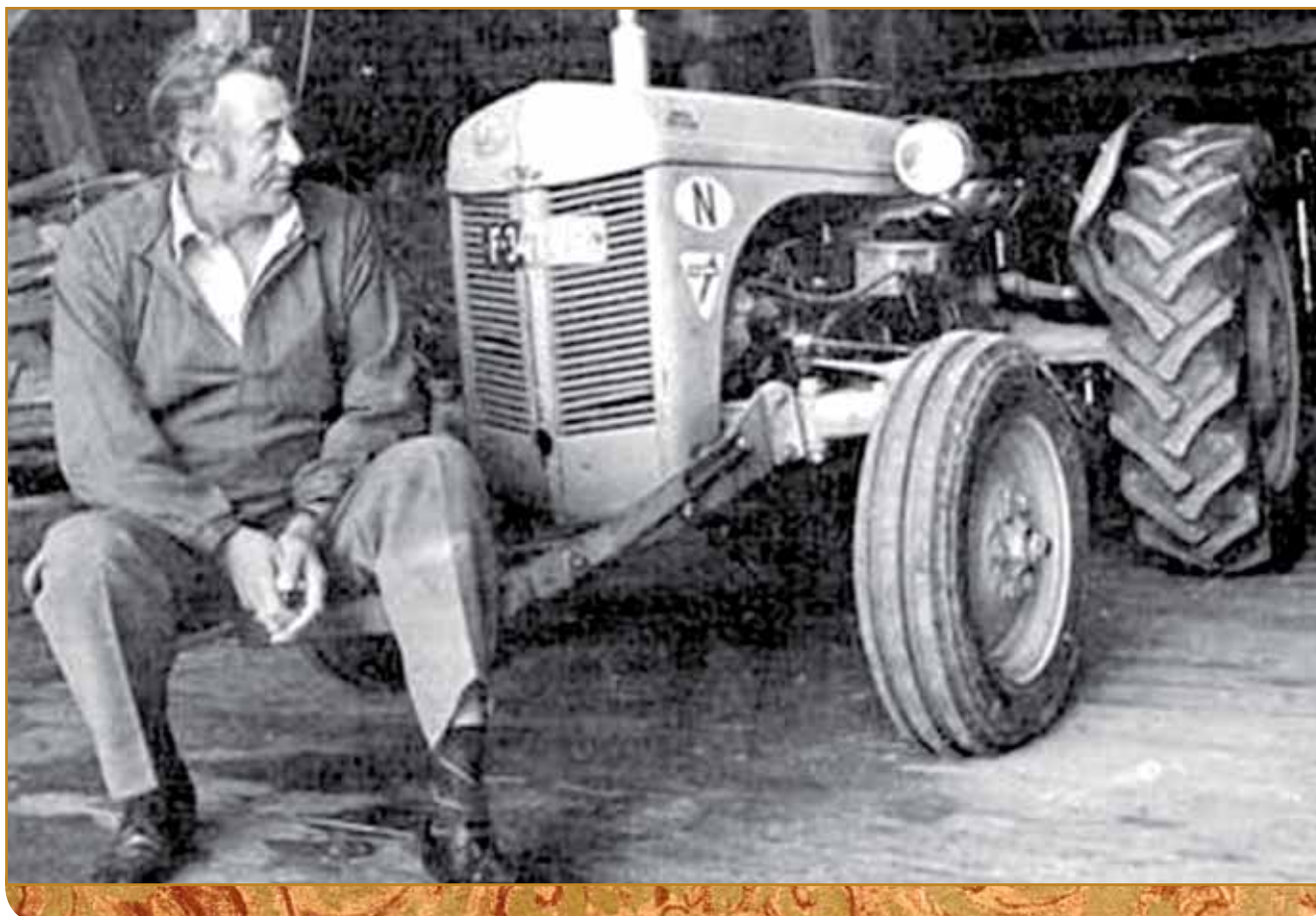

Foto: Ukjent

Karl Oskar Kornbråten og Ferguson (gråtass) etter krigen.

Traktoren

– en av hestens arvtagere

I tusener av år har hesten vært menneskets gode hjelper, men nå har tiden forandret seg. Traktoren har tatt over slitet med jord- og skogsarbeid. Dette vidunder av en maskin som er brukenes til så mye, har gått sin seiersgang verden over. Hesten er nå blitt en form for luksusdyr.

Otto Frydenlund

James Watt tok patent på dampmaskinen i 1769 og begynte å produsere maskiner til bl. a. å trekke treskeverk. Snart var det noen som prøvde å lage damptrekkmaskin til en plog, men det ble først på midten av 1850-åra de klarte å lage dampplogene i USA. Disse plogene var tunge og uhåndterlige. I Europa ble det etter hvert utviklet motorploger drevet

med bensin. I 1897 kom McCormick med en type traktor drevet med bensin. Den ble videreutviklet med to gir forover og en revers.

De første traktorer

I 1903 konstruerte en engelsk mann, Don Albone, en motorplog som fikk navnet "Ivel". Dette var også den første motorplogen som kom til Norge i 1908.

Det var den teknisk interesserte foregangsmannen Olav Ferden (1872-1913) på Tandberg, som skaffet den første motorplogen til Ringerike i 1908 eller -09. Det var en trehjuls traktor "Ivel". Ferden var viden kjent for sitt pågangsmot og interesse for å sette i gang med nye prosjekter. I 1910 tok han over et norskbygget fly konstruert av Einar Lillo Gran, noe han ikke fikk

noen særlig glede av enda smeden, Johan Jensen, som var litt av et universalgeni, arbeidet ganske mye med det. Flymotoren finnes i dag på Teknisk Museum. Ferden bygget et kraftverk i 1909 ved "Jaklefoss" ute i Åsa, med kraftlinje til Tandberg. Han anskaffet også en av de første bilene, en Ford, til Ringerike i 1909. Framsynt som han var, opprettet han den første bilruten mellom Hønefoss og Sundvolden, men ruta gikk ikke lenge.

Men tilbake til "Ivel". Ferden var ikke den første som fikk en slik motorplog, som det het den gang, hit til landet. Det var godseier Isaach J. Coldevin, Dønnes på Helgelandskysten, som importerte den her til lands i 1908. Merkelig nok var denne motorploegen utstyrt med tre plogskjær. Utfør bakke klarte maskinen å trekke med alle tre skjærene i jorden. Men ble det motbakke klarte den bare å trekke med to skjær (i arbeide). Som det går fram av bildet på neste side er det bare et hjul foran. Det meste av tyngden ligger på bakhjulene. Det smale forhjulet hadde tendens til å grave seg ned i terrenget. En skulle nesten tro at Aukrust hadde tegnet denne motorploegen, når en ser bilde av den. Det er ikke så mye som likner på den moderne traktoren. Den firkantede kassen bak er vanntank for bl.a. avkjøling av motoren. Motorploegen ble startet med bensin, men gikk så videre med parafin. Hastigheten var 6 km/t.

Det viste seg at dette med å kjøre i jorda med disse motorploegene ikke var så enkelt. Ploegen til Ferden ble som bildet viser, brukt til å kjøre foran 17. mai – toget, og det var sikkert et populært innslag. Selv gående kjøretøyer på veiene var det ikke mange av på den tiden.

Begge disse foregangsmennene som importerte de første motorploegene her til lands, led den samme skjebne, de gikk konkurs i 1911. Begge maskinene kom på handel og forsvant, og endte sannsynligvis som skrap. Tenk å ha hatt en slik maskin på museet i dag!

Traktoren får innpass i jordbruket

Det gikk nå flere år før det ble interesse for traktorer til jordbruket. Den første verdenskrigen gjorde vel sitt til at det

ikke ble fulgt opp med så mange nye maskiner. Navnet "motorplog" i den første tiden henspeler vel på at en tenkte seg denne maskinen bare til å trekke ploger. Den var dyr i anskaffelse, og det var ikke så mange store bruk her i landet som så nytten av den. De få som anskaffet seg en slik maskin brukte den hovedsakelig som stasjonær motor med koplinger til andre maskiner med reimdrift.

På grunn av de økonomisk gode tidene ble det importert ganske mange traktorer i tidsrommet 1917-1920. Bøndene ble pålagt å dyrke mer korn i slutten av første verdenskrig og dette økte interessen for motorploegen. De begynte også å se fordelene ved bruk av traktor til forskjellige andre gjøremål. Økende hestepriiser, økende arbeidslønninger og stadig økende behov for trekkraft vekket interessen for traktordrift. Traktoren trengte jo ikke hvile, og spiste (drivstoff) bare når den arbeidet. Importørene av jordbruksmaskiner satte i gang en storstilet reklamekampanje for bruk av traktorer.

Starting av maskinlag

Det var et stort økonomisk løft å anskaffe seg traktor. De mindre brukene hadde små muligheter den gangen for å kjøpe en slik maskin. Staten ivret da for at det skulle opprettes maskinlag utover bygdene. Ved å gå sammen om utgiftene til traktor, kunne onnearbeidet gå på omgang blant medlemmene. Det var da regnet med fast maskinkjører til traktoren, han hadde også ansvaret for å holde den i orden.

I Åsa stiftet 11 bømder et traktorlag ca. 1940. Det ble anskaffet traktor med nødvendig redskap. Fast kjørekar ble ansatt og kjøreruter ble bestemt. Dette var en praktisk løsning i den tiden da økonomien ikke var så god. Dette traktorlaget var i virksomhet til ut i 1943, da satte vel krigen en stopper for videre virksomhet.

I 1951 ble det startet et nytt maskinlag som var i virksomhet i mange år. Etter krigen ble den tids populære traktor for mindre bruk, en "Ferguson" også kalt "Gråtass", kjøpt inn. Laget ble avvirket i 1980.

I våre dager er det ofte to og tre traktorer på hvert bruk. Det skal ikke store jordarealer til før det anskaffes en traktor. Nå til dags er jo traktoren brukt til så mye annet enn jordarbeide, ikke

minst som driftsmaskin i skogen. Det er etter hvert utviklet spesielle skogsmaskiner som kommer frem så å si over alt.

Da den andre verdenskrig begynte var traktorparken ikke så stor her i landet, og gummihjul var det ennå bare få traktorer som hadde. Traktorbrukerne her i landet var på den tiden skeptiske til dette med gummihjul. Ville ikke gummihjulene lett spinne i løs jord? På grunn av mangel på drivstoff ble en del traktorer utstyrt med gassgenerator på samme måte som bilene. Oreknotten ble det som skaffet oss drivkraften til fremkomstmidlene.

Alle de nye traktormerker

Fra 1917 og utover dukket det opp mange forskjellige traktortyper. I 1919 kunne en her i landet få kjøpt 19 forskjellige traktormerker. Anslagsvis var det omkring 300 traktorer her i landet i 1918-1919. Mange av disse merkene forsvant eller ble kjøpt opp av andre traktorfabrikker. Etter 2. verdenskrig ble det fart i traktorproduksjonen. Merker som Allgaier/Porsche, Allis-Chalmers, Antonio Carraro, Bauta, Belarus, BMB President, Bolinder, Bucher, Bukh, Case, Cletrac, County, Daimler-Benz/Unimog, Danhorse, David Brown, John Deere, Deutz, Eartmaster, Fendt, Ferguson, Fiat, Ford og Fordson, Güldner, Hanomag, Holder, IMT, International Harvester, Iseki, Kramer, Kubota, Landini, Lanz, Man, Marshall, Massey Ferguson, Massey Harris, Normag, Oliver, OTA, Reform, Same og Steyr er et knippe med navn på traktorer som hadde forhandlere her i Norge, det kan være flere. Mange av disse merkene er kjøpt opp av andre fabrikker eller fabrikken har sluttet å produsere traktorer. Importører av disse traktorene har vært spredt over hele Sør-Norge, men de fleste importørene har holdt til i Oslo.

Den populære Ferguson traktoren som ble kalt "Gråtassen" var i bruk over hele landet. Fabrikasjon av den startet i 1946. Den første kom hit til landet i 1947. Den hadde bensinmotor, og en trekkkraft på 28 hk. Hit til Norge kom det ca. 23.000 "Gråtasser". Ennå kan en se de er i bruk, enda fabrikkasjonene av dem sluttet i 1956.

I våre dager er jordbruk uten traktor utenkelig. På gårder hvor det før var en hel stab av gårdsarbeidere, klarer

bonden seg alene eller med en mann til hjelp. Størrelsen på traktorene har jo også øket betraktelig. På de største gårdene har de nå anskaffet seg maskiner som utfører alle operasjoner ved våronna på en gang, fra jordarbeide til ferdig såing og rulling. Men det kreves hestekrefter til å trekke slike maskiner. Traktorene har også blitt sikret betraktelig etter som tiden har gått. Veltesikre førerhus, gode seter og varmemuligheter er standard foruten mye annet utstyr en kan skaffe seg. Traktorene går nå på dieseloilje. På 1980-tallet kom dette med firehjulstrekk som var en stor forbedring.

Et annet felt hvor hesten hadde det plagsomt, men hvor nå traktoren og spesielle maskiner har tatt over, er arbeidet i skogen. Vinsjene plukker nå sammen skogsvirket og det fraktes bort med traktor eller lassbærere fram til bilvei. Det skaffer en del ekstra arbeid med å reparere terrenget etter at maskinene er ferdige. Hestelunning var sikkert mer skånsom for skogbunnen. Skogsmaskinene har også tatt over hugsten av skogsvirket. I stedet for arbeidet med øks og barkspeade er nå tømmerhuggeren blitt maskinist. Det gamle slitsomme skogslivet er blitt en saga blott.

Traktoren har den store fordelen at det er mobile hestekrefter som kan brukes der de passer best. Som f.eks. til slåmaskin, potetopptaker, vedkapp og kløyver, luftkompressor, gravemaskin, snøfreser og åkersprøyting. Bare en har drivstoff og traktor som går er det utrolig mye en kan utføre med traktorhjelp. Traktoren har forandret bondens og tømmerfrakterens tilværelse totalt. Før måtte en ta hensyn til hestenes hvilepauser og hva slags hest en hadde. En traktor kan brukes hele tiden bare den får drivstoff og en til å kjøre seg.

Foto: Buskerud fylkesfoto

*Den første traktoren som kom til landet i 1908, "Ivel".
Samme modell som Olav Færden kjøpte.*

Foto: Buskerud fylkesfoto

*17. mai-toget opp til Tandberg gård ca. 1910.
I spissen "Ivel", den første traktoren på Ringerike.*

Og er den ikke i arbeid har den ikke behov for noe mat eller pass, slik som en hest. Slitet for hest og mann på jordene og i skauen har gått over i historien, og bra er det. Skal en ta

for seg ulempene med traktoren, er det ikke stille der den arbeider. Bråket fra motoren må en finne seg i. Arbeidseffektiviteten er jo blitt så mye bedre.

KILDER/LITTERATURENHENVISNINGER

- Norsk Landbruksmuseum, årbok 1987: "Jord og gjerning". Landbruksforlaget, Oslo. Side 84: om traktorens første tid i Norge. Skrevet av Espeli, Harald 1987.

FORFATTEROMTALE

Otto Frydenlund (f. 1920) er født i Åsa hvor han nå bor. Han er utdannet som bygningsingeniør i 1944. De første åtte årene som ingeniør arbeidet han med oppmåling, mesteparten av tiden i Finnmark. Fra 1952 var han rådgivende ingeniør i byggebransjen i Oslo, fra 1966 med kontor i Hønefoss.

Frydenlund var redaksjonsmedlem i Heftet Ringerike fra 1998 til 2006, og er en av heftets flittigste bidragsytere opp gjennom årene.

Fra Elm i kanton Glarus der Johan Heinrich Disch ble født 15. september 1805.

Fra fjelldalen i Sveits til det åpne Ringerikslandskapet

Om Johan Heinrich Disch (1805 – 1876) og hans familie i Norge

En artikkel i Heftet Ringerike 2004, Ringeriges Ysteri, tok for seg et tidlig, men kortvarig samvirketiltak på melkeforedlingens område i vårt distrikt. Den sveitsiske ysterimesteren Johan Heinrich Disch ble i 1863 ansatt ved ysteriet, men foretaket slet med dårlig økonomi og måtte avvikle i 1868 etter bare 8 års drift. Her skal vi se nærmere på skjebnen til Johan Heinrich som tross motgang og slit fikk et langt liv i sine to hjemland.

Astrid Røste Nyhus

Det var *Det Kongelige Selskab for Norges Vel* som sto bak initiativet til den sveitsiske innvandringa fra midten av 1800-tallet. Fordi forholdene i det norske landbruket langt fra var tilfredsstillende,

og det var mangel på fagfolk her i landet, tok Norges Vel et initiativ til å hente arbeidskraft utenfra. Sveits hadde lenge vært kjent for godt fjøstell og osteproduksjon i samvirkeysterier, noe Norges Vel var klar over

etter å ha sendt representanter dit for å studere forholdene. Selskapet tok også kontakt med et sveitsisk firma, *Blumer & Tschudy*, som hadde kjøpt Vallø Saltverk ved Tønsberg, og som var villig til å formidle arbeidskraft fra

Foto: A. R. Nyhus

Ringeriges Ysteri lå vest for gamle Veien skole, i området som nå er kulturminnepark. Disse steinene som må være rester av grunnmuren, er eneste spor etter det tidligste meierisamvirket på Ringerike.

Sveits til norske fjøs og ysterier. I alt skal det fram til ca. 1870 ha kommet omkring 100 personer fra Sveits for å arbeide som kveggrøtere og ystere. I tillegg hadde flere av dem familie med til Norge.

De fleste sveitserne ble plassert på større gårdsbruk og ysterier rundt omkring på Østlandet. Til Trøndelag kom det noen, mens Sørlandet og Vestlandet ikke fikk mange, og antagelig kom ingen til Nord-Norge. Som en kuriositet kan nevnes at en henvendelse fra Finnmark ble avslått av Norges Vel med følgende begrunnelse: ”De intelligenteste af Schweitzerne er saavidt forfinede Folk, at det ikke gaar an at anbringe dem hos andre end hva der svarer til de Østlandske Proprietær-gaarde” (!)

Det var jo også i forbindelse med sveitsernes ankomst at yrkestittelen ”sveitser” i betydning kveggrøter oppsto. Hvordan de utenlandske fagfolk ble mottatt på sine nye arbeidsplasser, kunne vel være så forskjellig. En vanskelighet var språket, i hvert fall i begynnelsen. Dessuten var fjøsstell og melkeforedling tradisjonelt en kvinnelig syssel i Norge, og mange budeier hadde nok ikke så lett for å overlate buskapen sin til utlendinger som attpå til var menn.

Hvor lenge sveitserne oppholdt seg i Norge, varierte. Enkelte reiste tilbake etter ei stund, mens andre stifta familie her og slo seg til for godt. Det gjaldt også for de som hadde familie med fra Sveits. Noen emigrerte også til andre land, spesielt Amerika.

Slekta Disch fra fjellbygda Elm

Elm er den høyestliggende kommunen i Sveits, og ligger i kanton Glarus. Her er naturen storslått med bratte dalsider som er dyrka langt oppover mot seterområdene som ligger øverst mot de høye og spisse fjelltoppene. Til denne dalen kom de første av slekta Disch vandrende over fjella på 1600-tallet. Fordi den beste jorda allerede var tatt, måtte de nøye seg med områdene innerst i dalen, i Steinibach og Hinter-Steinibach.

Den eldste og første av slekta Disch som kom til Ringerike, var Johan Heinrich. Han var født i Elm 1805, som en av åtte søsken. Han vokste opp i Elm, men hva han gjorde fram til han ble 32 år gammel, er ikke kjent. I 1837 finner vi han i Zizers i nabokantonen Graubünden, der han dette året gifta seg med den 25 årige Barbara Elmer. De fikk 3 barn, men bare datteren Anna levde opp. Barbara døde i barselseng allerede i 1840. Året etter hadde Johan Heinrich funnet seg ei ny kone,

Zedonia Züst, også fra Zizers. I dette ekteskapet kom det tre sønner: Balthasar (1842), Johan Heinrich jr. (1843) og Johannes (1845). Heller ikke Zedonia oppnådde noen høy alder, hun døde i februar 1847, bare 30 år gammel. Enkemannen satt nå igjen med fire små barn, og løsningen ble på nytt å skaffe seg ei kone. Allerede i september samme året inngikk han ekteskap med 19 årige Ursula Henschel. Deres første barn ble født i 1848, men var dødfødt.

Til Norge

Johan Heinrichs far, Balthasar, var sammen med en annen sønn, Werner, dratt til Norge allerede på 1830-tallet, til Blumer & Tschudy på Vallø. I 1848/49 dro også Johan Heinrich og Ursula til Vallø. De fire barna fra tidligere ekteskap må de ha etterlatt hos slektninger, de kom antagelig ikke til Norge før omkring 1860.

Nå skulle kanskje livet se litt lettere ut for ekteparet, med nye muligheter. Slik skulle det ikke gå. Flere barn ble født med bare et års mellomrom, men døde etter kort tid. Sønnen Werner kom i 1849 og ble bare 8 dager gammel. Elisabeth født 1850, døde etter 3 dager. En ny Elisabeth i 1851 ble 14 dager. Johan Heinrich i 1852 døde samme året. Så kom det to friske barn, Marie født 1853 og Henrikke Vilhelmine 1855. Likevel sto det verste igjen.

Den unge mora må ha hatt store påkjenninger med flytting til et fremmed land, og med alle barnefødsle. Hun ga opp å leve lenger og tok sitt eget liv. Og ikke nok med det, i tillegg måtte også de to nevnte døtrene følge henne i døden. I kirkeboka for Sem 1858 har presten gjort følgende tilføyelse til dødsfallene: ”*Begge Børnene dræbte af Moderen i et Anfald af Sinds-svaghed, hvorefter denne selv styrtede sig i en Brønd, hvorfra hun vel blev optaget udi levende, men døde dog kort efter.*” Hvordan barna ble drept, gis det ingen opplysninger om.

Johan Heinrich hadde nå, etter 10 år i sitt nye hjemland, mista kone og seks barn, foruten som nevnt, to ektefeller og tre barn i Sveits. Likevel var ikke prøvelsene slutt for den hardt rammede enkemannen. Men – det var ett lyspunkt: Ei datter fra det siste ekteskapet

Foto tilh. Ralph Disch, Texas

Balthasar Disch (1842-1937), eldste sønn av Johan Heinrich, fotografert på sine eldre dager. Balthasar bodde på Ringerike i over 20 år og arbeidet som sveiser bl.a. på Nærstad og Gussgården. Han ble gift med Anne Marie Kristiansdatter fra Vestre Aker, og de fikk 9 barn. 7 av dem ble født på Ringerike.

Foto: Bjørn Geir Harsson

Skrin som tilhørte Johan Heinrich Disch (1805 – 1876). Det er i Dag Snekviks families eie.

var i live, Johanne Cathrine, som var født i 1857, og altså bare et år da hun ble morløs.

Til Ringerike

I fem år etter tragedien fortsatte Johan Heinrich å bo ved Vallø, til han i 1863 ble ansatt som ysterimester på Ringeriges Ysteri ved Veien i Heradsbygda. Nå var også de eldste barna voksne og hadde kommet til Norge. I ysteri-

bygningen flytta dattera Anna inn hos faren, som husholderske, og sønnen Johan Heinrich jr. ble farens hjelpemann i ysteriet. Sønnen Balthasar hadde flere fjøsrøkerjobber på Ringerike, bl.a. på Nærstad og på Gussgården, før han flytta til andre gårder på Østlandet. Balthasar døde på Vallø, i en alder av 97 år.

Datteren Johanne Cathrine kom også til Ringerike sammen med faren. Hun var da blitt 6 år. I folketelling for 1865 er hun oppgitt å være "pleiebarn" hos husmann Helge Henriksen på Bråten gård like ved ysteriet. Johanne Cathrine ble konfirmert i Norderhov kirke 2. juni 1872, og i 1878 gifta hun seg med Edvard Kristian Danielsen f. 1857, fra Danielsplassen på Hurum i Hole. Han var en allsidig håndverker, og drev både som sagmester, smed, snekker, lagger og slakter. De bodde ei stund på Vaker og seinere på Brastad før de omkring 1882 kjøpte eiendommen Løkka (Øver-Daniels). Deres første barn, Dorteia Betzy ble født i 1878, og fram til 1899 fikk de 7 barn til.

En av sønnene, Daniel Bernhard, omkom 20 år gammel ved ei ulykke i Hønefossen 12. mai 1916. Han var sliperiarbeider på Hønefoss Bruk, og han og svogeren, Fingar Olsen Hønehagen, 22 år og gift med Daniels søster Karen, ble drept da en demning brast i den flomstore fossen. Grindene i en såkalt "renvandsdam" hadde gått tette, og noen av arbeiderne skulle renske grindene. Daniel og Fingar var ikke med på dette arbeidet, men da sliperiet var stoppet på grunn av renskinga, gikk de opp for å se på. Plutselig sprengetes en av sidene på dammen med et brak, og vannmassene med steiner og stoker rev de to mennene med seg. Renskemannskapene oppholdt seg på den andre sida, og klarte seg. Daniel ble funnet ganske snart på brukets område. Fingars lik derimot ble først funnet 27. juli helt nede ved Geithus. Ringeriges Blad hadde en fyldig omtale av hendelsen.

Edvard Kristian Danielsen levde til 1934, og Johanne Cathrine døde i 1942.

Den sveitsiske fjøsrøkeren Joseph P. Oechsle hadde fra først på 1860-tallet vært ansatt på Oppen gård. Han og Anna Disch på ysteriet ved Veien ble et

par, og i 1867 gifta de seg. Da var Joseph flytta fra Oppen, og hadde ny jobb på Tingelstad. Seinere arbeida han bl.a. i Trøgstad. De fikk to barn. Når Anna døde, er usikkert, men Joseph levde ennå i 1900 og var da, 74 år gammel, fremdeles yrkesaktiv som "fjøsmand og tjener" på Romerike.

Når det gjelder sønnen Johan Heinrich jr., måtte han etter hvert slutte som farens hjelpemann på ysteriet da økonomien ikke lot seg bedre. Han hadde ei stund jobb på Ile gård på Romerike, men reiste seinere til Canada. Mens han ennå var på Ringeriges Ysteri, ble han kjent med Helle Nilsdatter fra Oppenhagen. Hun var datter til den kjente "Hagasmeden" Nils Bjørnsen, "Bjørnsen'n", og dessuten faster til Anette Berga som var kjent for å kunne "gjøre åt". Oppenhagen lå ikke langt fra ysteriet på Veien, og "Hagan" som plassen ble kalt i dagligtale, var møtested for mye folk, både i forbindelse med smia og på fritida. Flere ungdommer bodde der, og en av brødrene til Helle var felespiller. De sveitsiske innvandrerne var nok et eksotisk innslag i bygdemiljøet, og ble trolig populære der ungdom var samla. Etter hvert ble Helle og Johan Heinrich jr. kjærester. De fikk ei datter sammen i 1868, Anne Bolette. Helle kunne ikke bli med da Johan Heinrich jr. emigrerte, på grunn av faren som var blitt enkemann, syk og pleietrengende. Ei ugift søster satt dessuten ufør av leddgikt. Etter å ha besøkt Helle da dattera var blitt to år, reiste Johan Heinrich jr. tilbake og slo seg ned i Quebec. Forbindelsen med Norge tok slutt, og i 1874 gifta han seg i Ile de Saint Laurent, Quebec med canadiske Marie Ruel, og der slutter foreløpig alle spor etter han.

Johan Heinrichs siste år

Som nevnt tidligere, tok drifta ved Ringeriges Ysteri slutt i 1868. Johan Heinrich var da blitt det en vel kan kalle en eldre mann, 63 år gammel. Som dyktig fagmann hadde han nok likevel ikke så store vanskeligheter med å finne seg nytt arbeid. Han hadde tydeligvis god helse, og snart ble han ansatt som yster på Vaker gård.

Nå så det også ut til at Johan Heinrich skulle slippe å være ensom på sine eldre dager. På Vaker traff han tjenestejenta Ingeborg Johanne Olsdatter.

Kaldager fra Modum. Hun var født i 1838, og altså 33 år yngre enn han. Disse to, tross stor aldersforskjell, innleda et forhold, og 9. oktober 1871 fødte Ingeborg en sønn, som fikk navnet Johan Vernhardt. 4. desember ble han døpt, og samme dagen inngikk Johan Heinrich og Ingeborg Johanne ekteskap, det var hennes første og hans fjerde.

Men prøvelsene var ikke slutt. Ei snau uke etter dåpen døde Johan Vernhardt, to måneder gammel. Livet måtte gå videre – ei kort stund. Våren 1873 fikk Ingeborg Johanne et dødfødt guttebarn. 16. mai døde hun av barselsfeber, og Johan Heinrich var enkemann igjen, 68 år gammel.

Etter dette ser det ut til at det begynte å røyne på for den gamle sliteren, selv om det var viktig å holde på lengst mulig i ei tid uten trygder eller slektninger som kunne stille opp. Til slutt ble utveien for Johan Heinrich å komme på legd. De tre siste åra av sitt liv levde han som legdslem, det siste året på Nøkleby gård. Hvordan han som yrkesstolt fagmann opplevde å være avhengig av underhold fra det offentlige, sier ikke kildene noe om. Ikke alle på legd hadde det så bra, men da som nå var og er det forskjellig slags folk. En kan derfor kanskje anta at han, tross alt, fikk en alderdom der han kunne bevare sin verdighet til det siste. Johan Heinrich døde på Nøkleby

11. desember 1876, 71 år gammel. I følge dødsmeldinga etterlot han seg: "... *en Del Klæder...*" og ingenting annet.

Det fins ingen muntlig tradisjon om Johan Heinrich lenger, noe det sikkert har gjort med hans dramatiske liv. Men kanskje har det vært mulig å gi et lite glimt inn i et strevsomt liv hos en som ville skape seg ei ny framtid i et land langt borte fra den bratte fjelldalen der han var født.

Etterskrift:

Johan Heinrich var artikkelforfatterens tipp-oldefar.

Når det gjelder andre sveitsere på Ringerike enn familien Disch, har jeg bare funnet ett annet navn, utenom den allerede nevnte Joseph Oechsle på Oppen. I folketelling for 1900 er *Johan Utz*, f. 1863, ysteriforpakter, med kone Ragna og fire barn oppført under Fagerberg, Li og Bakke i Hole.

Foto av et maleri av "Øver Daniels", gården der Johanne Cathrine og Edvard Kr. Danielsen bodde i Hole. Maleriet (35 cm x 26 cm) er trolig utført av Maren Kristine Simensdatter Myra tidlig i 1870-årene. Flekkene på himmel og bakgrunn skyldes avflasset maling. Maleriet er i Dag Snekviks families eie.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Bakke, Gudmund, 2002, *Bygda og folket*. Hole bygdebok, bd. II
- Benterud, S.J., J. Grude og E. Wold, 1908. *Meieridriften i Norge indtil aaret 1905*. Grøndahl og Søns forlag, Kristiania.
- Folketellinger 1865 og 1900.
- French Canadian Genealogical Service, Quebec.
- Hasund, S., 1941. *Det kgl. Selskap for Norges Vel 1809-1909*. Mariendals Boktrykkeri, Gjøvik.
- Kirkebøker for Norderhov og Sem.
- Kjeldstadli, K., (red.) 2003. *Norsk innvandringshistorie*. Pax forlag, Oslo.
- Landesarchiv des Kantons Glarus, Sveits.
- Privatarkiv nr. 69: Det kgl. Selskap for Norges Vel. Riksarkivet, Oslo.
- Ringeriges Blad 1916.
- Sorenskriveren i Norderhov, dødsmeldinger.

FORFATTEROMTALE

Astrid Røste Nyhus (f. 1932) er fra Norderhov. Hun er nå bosatt på Røros. Hun er cand.mag med historie og spesialpedagogikk. Hun arbeidet som lærer i rundt 20 år, og begynte så på Rørosmuseet der hun var til hun gikk av med pensjon, men fortsatt har spesialoppdrag. Nyhus har i en årrekke vært med i redaksjonen av Fjell-Folk, lokalhistorisk årbok for Rørosmuseet.

Foto: Ingvar Ellingsen

Fra v: oberst Edgar Rognlien, Stan White, Jack Howes, Laura Lyngve (f. Bergsund), Idwal Davies, Bjørn Knoph, Oddvar Røste på Eggemoen i 1985.

Engelsk bombefly på Eggemoen i 1945

Den 9. mai 1985 landet et lite fly med fire personer om bord på Eggemoen. Tre av dem var veteraner fra RAF (Det britiske luftforsvaret) som hadde landet på Eggemoen en gang før.

Bjørn Knoph

Det var om morgenen 10. mai 1945. Da kom de brasende ned med et svært Stirling bombefly som fraktet 18 soldater som egentlig skulle til Gardermoen. Tyskerne hadde kapitulert i Norge for to dager siden, men det var uvisst hvordan Luftwaffe ville reagere på et slikt plutselig og uanmeldt besøk. De britiske soldatene hoppet ut og la seg klar med geværene sine ved siden av rullebanen, men det viste seg at tyskerne forsto at krigen var slutt.

Nødlanding

Det var faktisk en nødlanding bombeflyet K 296 hadde foretatt. Det hadde tatt av grytidlig om morgenen som en deltaker i Operation Domsday. Ikke mindre enn 220 fly skulle til Gardermoen, men været var dårlig og ikke alle startet og enkelte ble kalt tilbake. Tre fly styrtet, et i Sørkedalen, et i Nannestad og et i Sverige. 50 unge liv gikk tapt. Om bord i K 296 så de imidlertid et hull i skydekket. Den australske piloten, Ron Miller, lot

flyet gå ned. Under seg hadde de en svær innsjø og et stykke unna lå det en flyplass. Waliseren Idwal Davies identifiserte flyplassen som Eggemoen ved hjelp av et flyfoto fra 1944. Navigatøren Jack Howes ga piloten kursen til Gardermoen, men på grunn av det lave skydekket valgte Ron Miller å gå ned på Eggemoen.

Møte med tyskere

Da Ron Miller hadde parkert flyet ved siden av rullebanen, kom straks en tysk

stabsvogn utstyrt med maskingevær, og soldatene fryktet kan hende det verste, men det viste seg at tyskerne forsto at krigen var over. Tyskerne ville overgi flyplassen, og ble henvist til den britiske sjefen for soldatene, oberst Cook. Men nei, det gikk ikke, for oberst Cook tilhørte Hæren, og Eggemoen hørte inn under Luftwaffe. Ordnung musst sein! Løsningen ble at Ron Miller tok imot overgivelsen. Miller var warrent officer, fenrik ville vel vi si. Britene støtte for øvrig på tyskernes sans for Ordnung også da bombeflyet skulle forlate Eggemoen. De trengte da en startmotor, men det hadde de ikke selv. I det tyske elektroverkstedet var det først ingen hjelp å få. Der kunne de ikke gi fra seg noe utstyr. En gløgg kar spurte imidlertid om det ikke var mulig å få låne det nødvendige – og da var det i orden!

Besøk i Hønefoss

En tid etter landingen kom politifolk som konstituert politimester A. D. Kjønæs hadde sendt og folk fra Hjemmefronten opp til Eggemoen. Det ble ordnet med vakthold ved flyet og flymannskapet og soldatene ble kjørt ned til Hønefoss ledsaget av en tysk oberst. I Hønefoss fikk de en begeistret motakelse. De ble møtt av en svær folkemengde. Folk var lykkelige og ropte hurra og ville trykke dem i hendene. Folk sang Kongesangen, som har samme melodi som den britiske kongesangen, så det passet bra. Folk stimlet sammen rundt dem, bar dem på gullstol og ga utallige uttrykk for glede.

En kjøretur til Oslo

Av en eller annen grunn ville britene til Oslo, og det ble skaffet en buss. Det var det trolig Ivar Stenbro som ordnet, for han satt på politiets transportkontor. Med Olaf Engeseth ved rattet dro de av gårde. De la godt merke til den svære kanonen tyskerne hadde plassert nederst i Storgaten, men det som forbauset soldatene mest, var at bussen ikke gikk på bensin eller diesel, men med ved som drivstoff. De syntes at det var ganske forunderlig, og var med på å fylle generatoren med knott før avreisen fra Hønefoss, og da var det nødvendig med påfyll på Sollihøgda. Idwal Davies fortalte senere at de fikk en begeistret velkomst i Oslo. I 17-tiden kjørte de tilbake til Hønefoss hvor de igjen ble møtt med begeistring. Det var visstnok da den ferske journalist Laura

Et garvet flymannskap

Det var et garvet mannskap på det firemotors Stirling-flyet som nødlandet på Eggemoen i mai 1945. Det tilhørte 620 Squadron av RAF. Flyet hadde hadde som oppgave å transportere agenter som hoppet ut i fallsjerm over kontinentet. De hadde også bombeoppdrag og tauet glidefly. Skipper Ron Miller og hans mannskap fløy med forsyninger til Milorg 22. februar 1945 og ble da truffet av tysk flak. Fire dager senere hadde de en ny tur til Norge, men på grunn av feil på kompasset måtte de returnere til Skottland. De deltok også i den ulykkelige Arnhem-operasjonen og i krysningen av Rhinen. Mellom disse store operasjonene deltok de i tallrike tokter over Frankrike, Nederland og Belgia og deltok i bombingene av Ruhrområdet. Skipperen Ron Miller var fra Australia, mens telegrafisten Don Veitch kom fra Jamaica. Idwall Davies, som sørget for at fallsjermhoppere, containere og bomber ble droppet der de skulle, var waliser. Han kunne ikke et ord engelsk da han begynte i RAF i 1940. Mekanikeren Gordon Husband, skytteren Stan White og navigatøren Jack Howes var englendere.

Foto: Idwal Davies

Fem av flymannskapet ved tilsvarende Stirling bombe-fly som landet på Eggemoen. Bildet er tatt på en flyplass i England, trolig av den 6. personen i mannskapet, Idwal Davies.

Foto: ukjent

Flymannskapet fotografert i mai 1945 sammen med journalist i Ringerikes Blad, Laura Lyngve. Fra venstre: flymekaniker Gordon Husband, bombardier Idwal Davies, navigatør Jack Howes, telegrafist Don Veitch, skytter Stan White, Laura Lyngve, pilot Ron Miller.

Foto: Idwall Davies

Flytelegrafist Don Veitch bæres på gullstol i Hønefoss mai 1945, av Josef Johansen (til v.) og Alvin Johnsen (til h.). De tre nærmeste guttene er fra venstre: Asbjørn Holth, Harald Røine og Per Bakke. Flysoldaten som skimtes i bakgrunnen er mekaniker Gordon Husband.

Bergsund (senere gift Lyngve og bosatt i Son) dukket opp og intervjuet dem for Ringerikes Blad. Førte år etterpå husket hun at hun hadde fått en Players Navy Cut sigarett. Fotograferingen av flymannskapet fant sted nede i parken. Om kvelden inviterte konst. politimester, advokat A. D. Kjørnæs til en sammenkomst for de nyankomne hjemme i Askveien, og der underholdt

Karl Andersen med trekkspillmusikk. I alle fall en av britene ble innkvartert på Grand Hotell. Plass ble skaffet ved å kaste ut en tysker som ble mektig vred. Han som overtok sengen fant det tryggest å ligge med en revolver under hodeputen, men det skjedde ikke noe.

Gjensyn med Hønefoss i 1985

I 1985 kom tre av mannskapet på

Stirling 296 tilbake til Hønefoss på en kort visitt. De var innbudt til en stor frigjøringsmarkering i Stavanger, og det fikk Ringerikes Blad høre om. Avisen chartret et fly og oberst Edgar Rognlien ga tillatelse til at flyet kunne lande på Eggemoen. Dermed kom bombardier Idwall Davies, skytteren Stan White og navigatøren Jack Howes tilbake til Eggemoen og Hønefoss. Gordon Husband ble ikke med på turen i 1985. Skipperen Ron Miller døde i 1967, og telegrafisten Don Veitch hadde britene ikke kontakt med.

Hva som var høydepunktet under Hønefossbesøket, er ikke godt å si. De syntes det var veldig morsomt å møte den unge journalisten Laura Lyngve, som de nok sjarmerte i 1945. De ble veldig interessert i modellen på Hjemmestyrke-museet som viser et flyslipp og utstillingsgjenstandene som kolleger av dem hadde transportert til hjemmestyrkene og sluppet ned i fallskjerm. Og tro det eller ei: en av de tre kjente skipperen på flyet som droppet nettopp den natten modellen viser – natten mellom 30. og 31. desember 1944. Det skjedde etter at BBC to ganger hadde sendt særmeldingen "Petter savner Hulda" som beskjed om at til natten kommer flyet. Nå fikk de se hva containerne hadde inneholdt også. Det hadde vært en hemmelighet under krigen. Blant de fagkyndige omvisere var Per Chr. Hurum og Gudbrand Strømmen, som begge var med i Milorg og tok imot flyslipp under krigen.

Fra museet bar det til Klækken Hotell der de fikk treffe blant andre ordfører Erik Haraldseth, FDI-sjefen Sigmund Amundsen, oberst Edgar Rognlien og redaktør Oddvar Røste. Det ble også tid til en liten slentretur i Storgaten. Der traff de tilfeldigvis Egil Uggen som hadde snakket med dem på det samme stedet i 1945. Olaf Engeseth som kjørte dem til Oslo samme dag var også på plass i Storgaten, så det ble stor gjensynsglede.

KILDER/ LITTERATURHENVISNINGER

- Personlige samtaler
- Ringerikes Blad

FORFATTEROMTALE

Bjørn Knoph er født på Nordstrand i Oslo (1928). Han startet sin journalistiske løpebane i Dagningen, Lillehammer. Han flyttet til Hønefoss i 1957 og arbeidet på Fremtidens avdelingskontor. De siste 15 arbeidsårene var han ansatt i Ringerikes Blad. Knoph har vært bidragsyter til Heftet Ringerike i en årrekke, og han representerte Ringerike historielag i heftets redaksjon fra 1993 til og med 2004, siste året som heftets redaktør.

En pyntebukett.

Fra tid til annen dukker det opp i arkiver, og i våre museer, objekter som kanskje aldri har vært omtalt eller kjent. Denne gangen er det en samling plantetegninger innbundet til en liten bok, 22 sider i alt, sammen med noen løse papirer. Den aktuelle samlingen dukket opp ved en auksjon, og ble overtatt av Herbariet BG ved de Naturhistoriske samlinger, Universitetet i Bergen. Dessverre har det ikke vært mulig via auksjonsfirmaet å finne ut hvor samlingen kom fra.

Beate Moss,

gjensyn med plantetegninger fra Norderhov tidlig på 1800-tallet

Dagfinn Moe

På innsiden av permen står det "Pensel Tegne Bog for Beate Moss begyndt hos Jomfru Angell. 1809". Ikke noe mer. Inne i boken var det lagt inn en del løse dokumenter som ga ytterligere spor: Et broderistykke, nærmest en øvelsesbit med diverse typer av brodersting var signert med BM, - som nok står for Beate Moss -, og årstallet 1805, også utført som broderi; en bit av et brev med navnet Beate Moss; en kopi av en koppevaksineattest datert 7.6.1828, til den knapt ½ år gamle Hanne Wilhelmine Dunker (24.2.1828 -). Hun bodde, står det i "Haug's Annex paa gaarden Hoff"; og en silhuett-tegning av en Hans Bakker, muligens også laget av Beate. Men hvem Bakker var, er ukjent.

Hvem var så Beate Moss og jomfru Angell?

Om en tar utgangspunkt i en del tilgjengelige kilder (bl.a. Utah-databasen (Family Search); Lagesen 1927

a,b,c; Selmer 1943; Ovenstad 1948; og Digitalarkivet med folketellingen fra 1801) og leter etter navnet Beate Moss, familien Dunker og en jomfru Angell, kommer en raskt til Norderhov i Buskerud. En Beate Moss ble her døpt den 21. mai 1795, giftet seg i 1816 i Norderhov med løytnant Nikolaj (Nikolai) Dunker, og døde senere i 1860. Ved folketellingen i 1801 er hun tatt med, 6 år gammel, og ville ha vært 14 år da hun begynte i tegnelære hos jomfru Angell i 1809.

Hva så med Angell navnet? Basert på Collin (1869) finnes Angell-familien(e) i tiden mellom 1750 og 1860, hovedsakelig i Vesterålen og i Trondheimsområdet. En Bergitte Marie Angell ble døpt 11. mai 1783 i Sortland kirke. Hun var eneste barn i første ekteskap (1783) mellom Tarald Andreas Angell (1752-1810) og Gjertrud Irgens (-1784). Angell giftet seg på nytt i 1788, og Bergitte reiste sørover til Norderhov og giftet seg der den 6. september i 1816 i Nordrehougs kirke. I 1809 ville hun

ha vært omkring 26 år og ugift, noe som stemmer bra. Om dette er Beates tegnelærer, kan ikke fastslås med sikkerhet, men sannsynligheten er stor for det. Bergitte giftet seg med Propriétaire Christen Rohde Krefting (12.7.1789-5.12.1862) på Viul gård på Ringerike og bodde på Egge gård (Ægge, Houg Annex til Nordrehoug). Det er ikke søkt etter mulige planteillustrasjoner fra jomfru Angells hånd. Det er åpenbart at hun må ha vært kjent som en flink tegner og har på en eller annen måte lært seg diverse teknikker. At hun i tillegg hadde pedagogiske evner til å lære fra seg, er åpenbart.

Et gammelt familiefoto har fulgt illustrasjonene. Det gjengir to eldre kvinner, to noe yngre kvinner, en middelaldrende mann, samt en rekke barn. Bildet må være tatt tidlig i fotografiens dager. Om bildet er tatt før Beates død i 1860, kan en av de to eldre kvinnene trolig være vår Beate. Det ville passe og kunne være en årsak til at bildet har fulgt samlingen.

Så boken og plantetegningen.

Papiret, som er benyttet til tegningene, har flere vannmerke-symboler: en stor krone (bl.a. side 8 og 13); et rundt "stempel" (side 12, teksten *A. Gleerup* + krone (bl.a. side 5, 9 og 10-baksiden). For å skjerme de enkelte illustrasjonene, er det mellom hver side lagt inn et tynt silkepapir. Disse er paginert tilpasset gamle protokoller, og er tydelig overskuddsmateriale fra annet hold som er tatt i bruk.

Samlingen består av 21 sider med fra en til flere plantetegninger på hver side. Tidens tann har satt sine merker på arkene, men noe annet er vel knapt å vente etter 200 år med varierende oppbevaring.

Til å begynne med er det gjengitt enkelte arter i svart/hvitt. Senere er det flere kolorerte tegninger, hvorav noen er valgt fra gruppen med svart/hvite tegninger. En tredje gruppe er små og vakre håndkolorerte komposisjoner med bruk av flere arter sammensatt i en bukett eller i en blomstervase. En siste gruppe består av 5 tusjtegninger, og disse må, etter slik de er plassert, være tegnet etter at arkene i hovedsak er benyttet til akvareller.

Det kan virke som om samlingen er bygget opp nesten kronologisk, for en merker seg en viss tegnemessig utvikling, og at hun til å begynne med har tegnet enkeltplanter, for siden å lage komposisjoner med flere arter sammen. De fleste artene hun bruker kan for det meste identifiseres til slekt, og i et par tilfeller også til art. Andre, som er vanskeligere å identifisere, kan ha vært laget som kopier etter tegninger. Hun har klart hatt glede av å lage disse komposisjonene, og det er bare å nyte dem.

Blant alle plantetegningene og akvarellene finnes også noen små og vakre akvareller av en sommerfugl med navnet Apollo sommerfugl (*Parnassius apollo*). Den har hun klart sett, og gjengivelsen er meget god. Apollo-sommerfuglen er forøvrig en sjelden og rødlistet/fredet art, som dessverre viser en nedgang i utbredelse med færre funn i dag enn tidligere. Flere av plantene som er tegnet, har nok vært hentet fra hager, bl.a. roser, liljekonvall, en lilje eller to, forglemmegei, nellik, og noen gamle medisinvekster som bl.a. bulmeurt, hjelm, tyssbast. Noe overraskende også trolig revebjelle, som ikke vokser vill på Østlandet, men kan ha holdt til i et bed med medisinplanter, eller kopiert fra andre illustrasjoner.

Ved sammenligning av tilgjengelige plantetegninger fra før Beates tid, går det frem at tusjtegningene er kopiert fra tegninger benyttet i Erich Pontoppidans arbeid "*Det første Forsøg paa Norges Naturlige Historie, forestillende...*" fra 1752-53. Det er snakk om 5 tegninger, omtalt som: *Pl. 09, pag. 212* med "*Öxel eller Asald Træe; Gramen Ossifragum Norw. Stur Græss.*"; *Pl. 10, pag. 214* med *Teye-Bær; og Uvæ Norw., Molte-Bær; Chamæmorus Norw.*, eller i dagens språkdragt henholdsvis: sølvasal (*Sorbus aria*), rome (*Nartheicum ossifragum*), teiebær/tågebær (*Rubus saxatilis*), og multe/molte (*Rubus chamaemorus*). Uten Pontoppidans arbeid hadde det nok bydd på problemer med å identifisere enkelte av de plantene hun her har kopiert, men sikkert må det være at Pontoppidans bokverk har eksistert i nærmiljøet på Norderhov. (Se senere om Lilienskiold som også har en tegning av multer.)

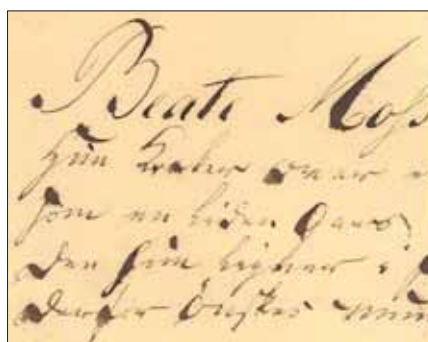
Generelt kan en si at målet for Beates arbeid har vært å komponere vakre, små sammenstillinger, mer enn å dokumentere den enkelte plante eller blomst (som andre har spesialisert seg på, Sunding 1998; Moe 2007). Om hun har benyttet plantetegningene som utgangspunkt for broderier, vet vi ingen ting om. Dokumentasjonen omkring Beate Moss produksjon synes å være begrenset, men tidsmessig likevel interessant nok.

En bukett sammensatt av bl.a. en rose, forglemmegei og en scilla (*Scilla non-scripta*). Legg merke til de to sommerfuglene, de dreier seg om den sjeldne Apollo sommerfuglen (*Parnassius apollo*).

Teiebær (tågebær) (*Rubus saxatilis*).

Utsnitt av lite brevstykk som fulgte med tegningene.

En kurv med diverse blomster.

Hvilke tradisjoner hadde en med hensyn til illustrasjon av planter på slutten av 1700-hundretallet?

At planter har vært illustrert gjennom tidene, har vi mange eksempler på. Planter eller deler av planter har vært benyttet på mange måter, i kirkekunst, i bygdekunst, brukskunst osv. enten direkte eller via sjablonger, eller kanskje til hjelp ved bestemmelsesarbeid av planter, ofte til medisinsk bruk (Moe 1995, 2006). Noen av de eldste norske planteillustrasjonene vi har, er laget av Hans. H. Lilienskiold fra Finnmark (Lilienskiold 1698). Inn på 1700-tallet kommer det flere, bl.a. Erich Pontoppidans tegninger fra 1752-53, som er nevnt. Han sier forøvrig selv i bind 1: "Dog maa jeg erindre, at i den hertil føyede Aftegning befindes Molte-Bærets Blomster i Ligning mod Bladene noget alt for stort."

I de øvrige Tegninger af Norske Væxter, veed jeg ingen kiendelig Feil, og har anvendt all Fliid paa deres Accuratesse efter Originalen." Dette utsagnet kan tolkes dit hen at både han selv eller en av hans nærmeste har utført illustrasjonene. Lenger kommer vi ikke der. På tampen av 17-hundretallet, startet også utgivelsen av verket *Flora Danica* utført i København (Fægri 1986). Her var en rekke tegnere engasjert i det mangeårige profesjonelle arbeidet med planteillustrasjoner, så her fantes det et eget tegnemiljø. Men de små lokale tegnerne som fantes, er ofte glemt.

Hvilken vei har så samlingen tatt?

Opplysningen om Beates etterkommere er ikke undersøkt, spesielt med henblikk på koppevaksineattesten for en Hanne Wilhelmine Dunker, datert

7.7.1828. Beate og mannen fikk flere barn, og det er ikke utelukket at noen i etterslekten kan knyttes til attesten. Det synes rimelig at plantetegningene i alle fall i én periode har vært i Dunker-familiens eie etter Beate Moss' død i 1860. Etter dette vet jeg foreløpig lite. Det må bli en oppgave for slektsgranskere og en ekspert på Dunker-familiens gamle bilder.

Takksgelser

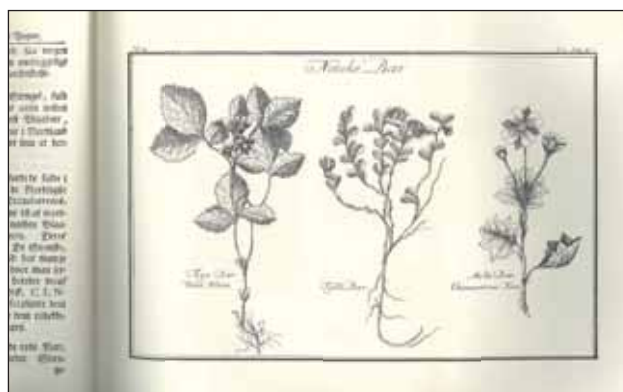
Jeg vil takke Preben L. Johannessen (Ringerike museum), Genealogisk datasentral (Ringerike), Digitalarkivet, sogneprest Eivind Anders Dahle (Hof), Lita Greve Jensen (Universitetet i Bergen) og Stadsarkivet på Kongsberg for diverse hjelp under utarbeidelsen av artikkelen.

En samling blomstertegninger, med bl.a. bekkeblom (*Caltha palustris*) øverst til høyre.

Svart/hvite tegninger av a) revebjelle (*Digitalis purpurea*), og b) tystbast (*Daphne mezereum*).

Beate har laget flere tegninger kopiert etter Pontoppidan, bl.a. asal, multe, rome og gresset gullaks.

Tillegg

En annen Beate Moss er oppført i "FamilySearch" (FS) født År 1800, som i (FS) 1824 ble gift med en Nikolaj Dunker? (Her må det trolig være en feil i databasen).

Har Nikolaj giftet seg på ny med en Moss, Maren Moss, søster til Beate? Opplysninger ut over dette er p.t. ukjent. Det kan være en dobbeltgjenger på banen i samme området.

Beate og mannen hadde flere barn:

- En sønn var Fredrik Dunker (FS) (f. 1818, Nordrehov, d.1889), som bodde på nedre Alme i Ullerål.
- En datter, Maren Fredrike Dunker (FS) (f. 02.06.1825, Nordrehov) giftet seg (25.03.1848, Norderhov) med sin fetter Niels Vibe Selmer (02.09.1820? – 11.03.1864?)
- En Helene Dunker (f. 10.09.1796, Christiania, d. 25.01.1836, Aal i Hallingdal) var datter av Generaladjutant Heinrich Dunker (f. 1763, d. 20.03.1843) og Elisabeth Charlotte f. Lutzow (f. 1763, d. 26.10.1840)
- Hva så med Hanne(a) W(V)ilhelmine Dunker (24.02.1828) med koppevaksinen? Faren var da Nikolai Dunker, moren Stine, Anna, Xristiane, Sana?
- Hanne giftet seg med Salomon Clausen (far Lars Clausen) den 29.12.1857 (Norderhov) (FS)
- Hva med Hagen Anton Dunker? (FS) (f. 11.10.1819, Nordrehov, d. 08.03.1880, Trysil). Er dette et barn av Beate? Han giftet seg med Eli (Eriksdatter) Olsen Lunde den 05.11.1859 i Trysil. Her var det flere barn.
- En person Hagen Anton Moss Dunker (FS) er registrert f. 08.04.1880 / 20.08.1880?
- Etter at Christen Rohde Krefthing døde den 5. desember 1862, flyttet enken, vår jomfru Angell etter en stund til Christiania. Christen og konen Bergitta Maria fikk en datter Laura Ingara Sidonia (født i Eidsberg), som senere ble gift med Henrik Eiler Støren (–1867), senere sogneprest i Enebakk.
- Faren er her ført opp som Nikolai Dunker, noe som passer, men morens navn er uklart. Lenger kommer en ikke her.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Collin, J. 1869: Familien Angell. Bodø, 6 sider. (Trolig del av et større p.t. ukjent arbeid.)
- Digitalarkivet: Folketellingen av 1801.
- FamilySearch-database, Utah.
- Fægri, K. 1986: Flora Danica i Norge. – Blyttia 44:46-48.
- Lagesen, A. 1927a: Ringerikske slekter, I. Grøndahl & Søns forlag, Oslo, 343 sider.
- Lagesen, A. 1927b: Ringerikske slekter, II. ibid, 291 sider.
- Lagesen, A. 1927c: Ringerikske slekter, III. ibid, 559 sider.
- Lilienskiold, H.H. 1698: Speculum boreale. - (Nationalmuseet, København) (www.fm.fylkesbibl.no/sider/06_utstilling/speculum_1.php)
- Moe, D. 1995: The Greek herbal of Dioscurides illustrated by a Byzantine A.D. 512. A summary. I Garden history: garden plants, species, forms and varieties from Pompeii to 1800 (red. Moe, D., Dickson, J. & Jørgensen, P.M.) : 37-43. – Pact Journal 42 (1994).
- Moe, D. 2006: Urnes stavkirke. Forsøk på identifisering av planter brukt som motiv. – Grinda (Fortidsminneforeningen, Sogn & Fjordane) 1-2:7-14.
- Moe, D. 2007: Miranda Bødtker 1896-1996. 100 år i kunsthåndverkets og dokumentasjonens tjeneste. – Bergen Museums skrifter (Universitetet i Bergen) 20, 64 sider.
- Ovenstad, O. 1948: Militærbiografier, bd. 1: 257.
- Pontoppidan, E. 1752-53: Det første Forsøg paa Norges Naturlige Historie, ... – Berlingske Arvingers Bogtrykkerie, København, 338 sider. (Faksimile; Norges Naturlige Historie, Grøndahl & Søn Forlag AS, Oslo 1977, Bind 1, 2)
- Selmer, Erik [1943]: Stamtavle over de norske forgreningene av Selmer-slekten inntil 10. generasjoner. – Chr. M. Pedersens boktrykkeri, Skien. 175 sider.
- Sunding, P. (red.) [1998]: Blomster i bilder maleri – grafikk – tegning – akvarell – foto – tekstil. Universitetet i Oslo, Botanisk hage og museum, Utstillingsguide, 21.–29. mai (Tøyen hovedgård). 17pp.

FORFATTEROMTALE

Dagfinn Moe (1939, Bodø) professor i botanikk ved Universitetet i Bergen (Bergen museum). Hovedinteresse: vegetasjonshistoriske studier på Hardangervidda og i Alpene i perioder med menneskelig aktivitet. Videre også arbeidet med norsk hagehistorie, og p.t. leder det nasjonale fyrhageprosjektet og engasjert i flere EU-prosjekter, og leder arbeidet med systematiseringen av Miranda Bødtkers store akvarellsamling, hvorav en vesentlig del er planteillustrasjoner.

Familiens leilighet i 2. etasje, Stangs gate 7, omfattet bl.a. 6 av vinduene nærmest gavlen - med god utsikt til fengslet rett over gaten. Delikatessebutikken tilhørte opprinnelig min farmor Else Skøien. Det var her Leiv Vidar startet sin familiebedrift etter krigen.

Barneopplevelser

under 2. verdenskrig

Da min far, E. M. Skøien, døde i 1980-årene fant jeg noen papirlapper der han hadde notert noen stikkord, øyensynlig til eget bruk senere, når han bare fikk litt bedre tid til å skrive noe om disse temaene. Stikkordene gjaldt ikke hans deltagelse i krigen i 1940 og heller ikke fangeoppholdet på Hvalsmoen etterpå. Nei, de gjaldt hans opplevelser under Unntakstilstanden i Hønefoss by høsten 1943.

Randi Skøien Nørgaard

Da var jeg 11 år og hadde selv opplevd mye av det samme som fars stikkord minnet meg om. Jeg oppfattet stikkordene som hans plan om å gi sine etterkommere og andre interesserte en personlig skildring av det som for han hadde vært de aller verste opplevelsene under hele den 5-årige, tyske okkupasjonen. Far fikk altså aldri skrevet ned noe om dette. Derfor tok jeg nå opp hansken og vil fortelle litt av det vi opplevet.

Byen og forholdene ved krigsutbruddet i 1940

Vi levde i den lille byen Hønefoss med bare ca. 3000 innbyggere. Min far var en ledende forretningsmann som drev engrosfirmaet E M Skøien A/S og hadde flere politiske verv m.m. Så kom den tyske invasjonen 9. april 1940. Jeg var ute på gaten og kunne selv se at hele Storgaten var full av mennesker, slik som jeg ellers bare hadde sett det på 17. mai. Folk hadde hørt rykter om

at tyskerne allerede befant seg i Oslo, samtidig som det var uklart om de vernepliktige soldatene skulle møte frem - eller ikke. Jeg forsto snart at far allerede var dratt avsted for å bli soldat og kjempe mot tyskerne. Likevel følte jeg meg ganske trygg, for mor som hadde hele 8 søstere, hadde fått løfte fra tante på Rognerud gård i Ådal om at mor og vi to barna kunne komme dit under evakueringen. Planen var opprinnelig, har jeg senere fått kjennskap

til, at slaget mot tyskerne skulle stå i Hønefoss by og at hele byen derfor måtte tømmes for mennesker, d.v.s. den skulle evakueres.

Tyskerne i bybildet

Straks etter at de norske styrkene var nedkjempet, etablerte de store, tyske hærstyrkene seg på de to nærliggende militærleirene, Hvalsmoen og Helgelandsmoen. Men det var langt fra det hele. Okkupasjonsmakten etablerte snart et hovedkvarter for Kommandanten på Hotel Fønix ved Søndre torv. Utenfor bygningen ble det straks etablert en bevæpnet vakt både natt og dag. Vi barna i byen sto på fortauet vis a vis og undret oss over soldatene som ofte under vaktavløsning hadde rene oppvisningen i ”hanemarsj” med temmelig høye kommandorop. Fra Fønix gikk en hel gruppe flere ganger daglig syngende nedover Storgaten til lokalet Håndverkeren, der tyskerne også regjerte. Vaktavløsningen skjedde alltid med mye skrik og skrål. Ellers var alt så stille i byen, og kontrasten til disse uniformerte var stor. Jeg husker at min bror og jeg som regel var midt i aftenbønnen når soldatene marsjerte syngende forbi huset nedover Storgaten på kveldstid, og derfor fikk bønnene en ekstra aktuell betydning for oss, syntes jeg.

På hver side av den gamle bybroen som førte over Hønefossen fra Sydsiden til Nordsiden, akkurat den ruten som vi skolebarn måtte passere på vei til og fra folkeskolen, ble det også snart etablert bevæpnede, tyske vaktposter. Samtidig var blending påbudt over alt. Gatelysene var slukket, og alle i byen var strengt pålagt å sørge for effektiv avblending av alle lyskilder, inklusive vinduer. Til og med sykkellyktene måtte halvt overmales. Kjøretøyene som trafikkerte gatene var i hovedsak tyske, militære kjøretøyer, noen armerte vogner, men mest motorsykler med sidevogn. Alle kjøretøyene bråket veldig. Fars veletablerte engrosfirma (som var basert på bruken av en rekke lastebiler for transport av varer ut til kundene og personbiler for de handelsreisende for jevnlig besøk til alle kundene) ble simpelthen fratatt samtlige biler, først av de norske styrkene. Senere ble alle disse kjøretøyene tatt som krigsbytte av tyskerne. Hele engrosforretningens varebeholdning ble også tapt, først og fremst ved at sivilbefolkningen

Første skoledag: Oppstilling for klasse 1A på Hønefoss folkeskole, min aller første skoledag i august 1938. Her ser vi bl.a. Roald Busund, Nils Johan Bøvre, Karl Gulbrandsen, Fridtjof Jørgensen (med stripet overdel) og to plasser bakenfor Bjørn Stensrud. Bak piken i skotsk kjole skimtes Britt Hundstad, Lill Karlsen og Rønnaug Myhre.

antagelig følte seg presset til å forsyne seg, da det under evakueringen ble helt tomt for alle slags matvarer. Det oppsto sannsynligvis en ren nødssituasjon for de ellers ærlige og rettskafne byborgerne.

Knapphet på matvarer

De eneste norske, motoriserte kjøretøyer jeg kan huske fra krigsårene, var rutebilene og den store Melkebil fra Hole som brakte alle de store melkespannene fra gårdene opp til Meieriet. Melken ble vanligvis solgt i forskjellige melkeutsalg den gangen. Ekspeditrisene måtte da øse opp i de melkespannene som husholdningene selv hentet i. Men meieribestyrer Døssland hadde modernisert det hele i Kong Rings gate. Riktignok var melkekøen lang hele dagen. Men der fikk vi da melken rennende lettvindt og nøyaktig tilmålt direkte fra tank, bare ved at ekspeditrisen slo over et håndtak for hver liter. Melken var selvfølgelig rasjonert, men 1 liter pr. barn og 1/2 l til voksne var jo ikke verst. Brødvarer og kolonialvarer som marгарin, ost og sukker ble rasjonert ved

”merker” som ble klippet av rasjoneeringskortene, som måtte fremvises ved hvert kjøp. Kaffe og te, kakao, sjokolade og andre godsaker forsvant helt fra hyllene hos kjøpmennene. Men disse sto fortsatt i sine hvite frakker eller jakker bak diskene og var alltid fortsatt meget høflige. Av matvarer i varehyllene ble det mindre og mindre. Bare fiskehandler Andersen i Storgaten og hans kollega Osnes i Stabellsgate hadde gode tider. Selv om det var få kjølemuligheter, så kunne fiskehandlerne benytte seg av knust is. I køen foran disken kunne jeg observere mange nye, rare sorter fisk. Nå måtte vi spise det som bød seg, selv om det kunne være mye rart. Jeg husker spesielt en slags fisk vi hadde til middag, som viste seg å ha selvlysende fiskeben! Skummelt, men alle måtte lære seg til å spise opp maten på tallerkenen uansett. Selv reagerte jeg når vi hadde blåbær suppe med krystsallsetter i, til søtning istedenfor sukker, for tablettene bruste opp med et grønnskjær i suppen. Ganske uappetittlig det også. Men alle måtte tåle de nye matvarene nå. Mor lærte seg å tørke/brenne erter og korn i stekeovnen, for å produsere sin egen ”kaffeerstatning”, like dårlig som den som ellers var å få kjøpt i butikkene.

Klær og utstyr

Klær ble i stor grad sydd om til oss barna, og sydamene i byen hadde travle tider, selv uten nye stoffer til salgs i butikkene. Men noen trådsneller, synåler og stoppesaker var det jo fortsatt å få kjøpt hos firmaene Kaarstad og Inga Falk. Det merkelig var at de fleste butikkene og større firmaene virkelig overlevde med denne knappheten på alle slags varer i de fem årene krigen varte. Enkelte bransjer hadde stort oppsving i handelen, slik som sportsbutikken Alme & Brodahl, som var spesialist på ski og staver. Selv om nye skøyter ikke var å få, så ble det omsatt en god del brukte skøyter, heldigvis. Jeg selv fikk brukte kunstløpsskøyter og var lykkelig for det, selv om de faktisk var to nummer for store! Jeg trengte derfor flere par sokker og ankelstøtter inni for å kunne bruke dem. Men det var fint å kunne få skøytene hulslipt til enhver tid hos Alme & Brodahl. Selv uten noen form for idrettskonkurranser, gledet alle barna i byen seg over å

Forfatter, daværende Randi Gerd Skøien, ca. 1941.

Forfatterens far, Erling M Skøien, kjent som EM Skøien eller blant kjente bare EM.

kunne gå på ski og skøyter og ake kjelke. Den som selv ikke eide utstyr, fikk kanskje låne.

Matmangel og rasjonering

Når det gjaldt de daglige forsyningsbehov, måtte alle i byen på best mulig måte sørge for seg og sine. Med matmangel og rasjonering, husker jeg at fars forretning som nå hovedsakelig hadde surrogatvarer, var pålagt kun å utlevere matvarer mot rasjoneringskort. I denne nye situasjonen måtte far faktisk ansette en ny mann, tidligere landhandler Sigurd Johnsen fra Nyveien, som bare fikk som oppgave å motta og kontrollere rasjonerings-tillatelsene fra kundene, d.v.s. de aller fleste handlende i Ådal, Hallingdal, Valdres, Hadeland, Modum – nedover til Vikersund, samt Hønefoss og nærområdene Norderhov og Hole! Privat hadde vår familie ”villagris” sammen med en tante og onkel. Dessuten hadde vi en ”parsell” for dyrking av grønnsaker akkurat som alle andre nede på Schjong gård ved elven. Jeg ble ofte sendt ned dit for å luke hele 1/4 mål og likte det veldig dårlig, spesielt fordi de strengeste lærerne på skolen hadde naboparsellene.

Skolegangen

Folkeskolen ble beslaglagt ikke bare en, men mange ganger under krigen. Blant klassekameratene hørte vi om det utrolige, at vårt klasserom nå var i bruk som grisehus! Jeg er ikke helt sikker på sannhetsgehalten, for befolkningen som etter hvert var blitt ganske tyskerfiendtlig, satte vel også ut noen rykter om fienden.

Hele befolkningen, også vi skolebarna, ble engasjert i krigssituasjonen og var godt orientert også om at Kongen var i London og ville komme hjem når tyskerne var slått! Stort sett holdt den norske befolkningen sammen med felles mental front mot alt det tyskerne representerte av overtramp på en fredelig nasjon.

Skolegangen ble etter hvert improvisert av de lærere som fortsatt var i byen. En rekke av de mannlige lærerne ble i 1942 deportert til Kirkenes, fordi tyskerne var redd en sivil oppstand etter at alle de frivillige organisasjonene hadde gått til boikott i hele landet. Jeg husker ennå at jeg så lærerne fra folkeskolen, bl.a. Engen, Busengdal og Bendecke, gå inn på bussen for felles avreise sammen med blant annet rektor Fonnum og lektorene Zachariassen, Pedersen og flere fra Ringerikes høyere skole.

Undervisning i uvante klasserom

Deretter ble min skolegang ganske spesiell, liksom for de øvrige folkeskoleelever i byen. Vår første klasseforstander så seg nødt til å invitere hele min klasse hjem til sin egen stue for undervisning. Ennå kan jeg svakt huske at vi satt tett i tett i en svært gammeldags leilighet med mørke, tunge gardiner og mye plysj med pong-ponger. Læreren, Marie Larsen, var meget religiøs, så jeg tror at det mest var bibelhistorien hun der kunne gi oss - til trøst. En tid gikk vi delvis på Avholdssalen og i Frikirken, som begge lå vis a vis hverandre i Torggaten på Nordsiden. Så måtte vi flytte for en periode til Bedehuset i Nyveien på

Sydsiden. Vår skolegård var hele tiden gatene utenfor. Flere ganger hadde vi såkalt ”Brendselferie”, det betød fri fra skolen i ukevis! Til slutt og inntil Frigjøringsdagene i 1945 hadde vi klasserom i Tronruds manufaktur-butikk på Nordre Torg. Min klasse hadde da bare skole halve dagen, og på den korte tiden var det også utdeling til hver enkelt av 1/2 liter Svenskesuppe. Kjøttsuppen med erter var best, syntes jeg, men melkesuppen med gryn var jo heller ikke verst. Alle fikk en spiseskje tran, men Kallemann ba alltid om hele eggeglasset fullt!

Reiserestriksjoner

Det er i våre dager ganske rart å tenke på at tyskerne hadde beordret en 3-mils maksimumsgrense for hvor langt vi kunne bevege oss utenom byen! Jeg som hadde begynt med regulering av tennene hos tannlegespesialist i Oslo før krigen, måtte derfor ha skriftlig tillatelse med stempel fra selveste kommandanten på Hotell Fønix for hver tur, d.v.s. hver 14. dag. Men den store rutebilen ”Ormen Lange” gjorde meg ofte bilsyk. På 3-mils grensen på Sollihøgda sto altså tyske bevæpnede soldater og kontrollerte den tyske tillatelsen både på vei innover og på tilbaketuren.

Sabotasje og hemmelig arbeid

Vidkun Quisling aktet å få full kontroll med ungdommen i landet og lanserte en ny organisasjon, ”Arbeidstjenesten” eller AT forkortet. Lokalt ble det opprettet et eget kontor midt på Søndre torg. Samtidig hadde Hjemmefronten på denne tiden organisert seg i distriktet med smågrupper forlagt i skogs- og fjellområdene våre. Plutselig en dag ble det begått en sabotasjesprengning av hele arkivet til AT. Hjemmefronten våget seg altså inn i byen! Snart ryktes det at ”guttene på skauen”, (Hjemmefronten), også hadde gjort sabotasje på tyskernes bensintank ved Shell-anlegget i Hønefoss ved å helle sukker på tanken. Dette gikk selvfølgelig ikke upåaktet hen.

I ettertid synes det nå for meg nesten utrolig at vår far på denne tiden betrodde oss to barna å delta i hemmelig arbeid. I kjelleren i Stangs gate 7, i bygningen der far hadde sin forretning og lagre, bodde vår familie i en stor leilighet i 2. etasje. I vår private husholdningskjeller skulle det nå stables

Manglende film under krigen resulterte i at det nesten ikke ble tatt fotografier da. Bildet viser tre av de handelsreisende i EM Skøien A/S like etter krigen med sine respektive biler. Forrest Sigurd Natten, så Ole Nilsen og bakerst Hans Lehne.

inn veldig mye kløvet bjerkeved. Dette var jo ikke noe rart, syntes min bror og jeg. Men så viste det seg at det skulle gjemmes bort mange kasser med hermetikk beregnet for den lokale Hjemmefronten - midt inne i vedlageret! Derfor kunne far altså ikke innvie hvem som helst i dette arbeidet. Det passet jo også best å benytte oss barna, siden vi var små nok til å krabbe helt opp på de øverste vedstablene og sørge for å tette godt igjen. Da alt var pent stablet på plass, kunne ingen gjette hva som lå gjemt bakenfor. Vi ble sikkert fortalt at vi ikke måtte la noen vite om at dette var hermetikk til ”guttene på skauen”.

Unntakstilstanden i Hønefoss høsten 1943

Så skjedde det overraskende at selveste nazipolitimesteren på Ringerike ble skutt og drept - (visstnok av en kommunistisk gruppe i distriktet, er det antydning i ettertid.) Dette kunne ikke våre fiender finne seg i. Nå skulle drapet hevnes og represalier tas! Plutselig kjørte tyske biler rundt i hele byen med høyttalere på biltaket. En norsk

stemme fortalte klart og tydelig at NÅ VAR DET ERKLÆRT UNNTAKS-TILSTAND I HELE HØNEFOSS BY, OG ENHVER SOM VÅGET SEG UTENDØRS, VILLE OMGÅENDE BLI SKUTT!

Dette må ha skjedd ganske tidlig på morgenen, for snart fikk vi beskjed over høyttalere at skoleungdom som allerede var kommet med busser til Rutebilstasjonen, nå ville bli plassert hos private i byen. Jeg husker at min lillebror på knappe 8 år og jeg selv på 11 fortsatt var hjemme i leiligheten sammen med mor og hushjelpen, da det ble ringt på, og vi fikk overlevert to av disse unge skolepikene for å ta hånd om dem. Det var ungdommer som jeg visste kom fra Haugsbygd for å gå på Ringerikes høyere skole litt lenger nede i Stangs gate. Pikene var lettet over å komme til oss, for det hadde vært ganske utrivelig å være stuet sammen med alle de andre som var kommet inn til byen med bussene på morgenen. Tyskerne og nazistene var jo troende til alt, det forsto visst de fleste nå.

Noen fortalte oss, det måtte vel være

pikene som hadde hørt det i byen:

”Tenk at tyskerne faktisk har skutt og drept redaktør Kåre Filseth og disponent Håvard Helseth”. Dette gikk meget sterkt inn på oss. Filseth var jo fars meget nære venn. De to pleide daglig å gå morgentur til Kakebakken og tilbake for samtidig å utveksle tanker og eventuelle nyheter. Sønnen, Jo Filseth, var klassekamerat med min bror, Rolf. Helseth var jo vår hyggelige hyttenabo ved Steinsfjorden. Vi skalv visst alle av redsel, og hva ville bli det neste?

Husransakelse

Snart fikk vi selv som var i leiligheten, noe annet å tenke på: Nå kom plutselig tyske uniformerte spesialtropper opp trappen til oss og marsjerte rett inn! Jeg som selv hadde sett mange av de forskjellige, tyske uniformerte i byen, hadde aldri før sett disse mer grønne uniformene. Det måtte visst være Gestapo, de aller verste! Jeg syntes noen nevnte SIPO. Min mor som da var 8 måneder på vei med sitt 3. barn, prøvde å stoppe soldatene med jernhælene fra å trække søle inn på parketten i stuene,

men ble bare mildt skjøvet til side, naturligvis. Alle leilighetens 7 værelser i alt pluss ganger, toalett, skap og kott ble meget nøye inspisert. Stakkars den unge hushjelpen, Bertha, var så redd at hun hadde krøpet til køys på Pikeværelset. Deretter kom turen til granskning av det store loftet med alle bodene der. Men i mørket der oppe fant de ikke det som det ble lett etter, visstnok radioer. Og nå sto kjellerne for tur! Her var det en rekke boder og ganske mye å inspisere, så den tyske offiseren ga derfor flere av de menige soldatene ordre om å rive ned vedlagrene i samtlige kjellere, for å se om noe var skjult bakenfor! Mor hadde vært der nede og overhørt denne ordren og var temmelig utav seg. Mor ville se hva som egentlig foregikk der nede. Heldigvis! Den høyere offiseren hadde kommet tilbake og fått rapport fra den underordnede om at ingenting var å finne i vedlagret vårt. Mor forsto at soldaten nok hadde lurt offiseren og simpelthen ikke hadde rørt vedlagret i det hele tatt. Han hadde altså vært for doven og bløffet seg fra det. Det ble redningen for vår familie! Men etter en viss tid fikk vi en positiv overraskelse. Lagersjefen, Olaf Muggerud, fars meget betrodde mann i firmaet, dukket opp via kjøkkenveien. Han hadde møtt frem som vanlig på lageret allerede klokken 7 om morgenen og hadde oppholdt seg nede i kontorlokalene sammen med alle kontorfolkene, inklusive far, helt siden unntakstilstanden inntrådte. Nå fortalte han at far var blitt overført til Fengselet, rett over gaten for vår leilighet. Men det gode var at Muggerud nå hadde fått gjennomført de ordrene han hadde fått av far om å tilintetgjøre visse papirer og gjemme bort noe annet. Nå var han altså kommet opp til oss i 2. etasje for - etter avtale med far - å sende han melding om at alt var ordnet. Muggerud ba mor derfor om et hvitt kjøkkenhåndkle og stilte seg i døren mellom kjøkkenet og spisestuen vår og viftet

Firmaets bil og sjåfør på Oslo-tur for henting av varer, her fotografert tidligere i firmaets historie, ca. 1930.

herfra en rekke ganger med håndklet. Da visste han at far fra den andre siden av gaten kunne se dette avtalte signalet, at han var tilstrekkelig orientert og kunne ta situasjonen med litt mer ro. Jeg forsto at tyskerne nå ikke kunne finne noen fellende opplysninger, bl.a. om leveranser til Hjemmefronten. Selv uten at vi visste bestemt at far var utenfor fare, så var disse opplysningene en ganske stor trøst for oss alle. Jeg tror det var dagen etter at unntakstilstanden var opphevet, at far kom ut av Fengselet og hjem til oss, heldigvis helt uskadet. En av byens faste fangevoktere, Bratvold, som var nabo i Stangsgate, hadde visst vært svært forekommende overfor far som fange. Jeg husker at de unge skolepikene fikk reise hjem før natten kom, så jeg regner derfor med at selve Unntakstilstanden kun varte i 12 - 14 timer. Men inntrykkene vi alle fikk fra hendelsene denne dagen, hadde vært utrolig sterke. For min del er disse minnene om terror og drap noe jeg aldri vil glemme! - I tillegg kan jeg trygt si at opplevelsene under Unntakstilstanden har vært med å forme meg og mine holdninger som voksen.

Hvorfor krigsminner kan ha aktualitet i dag og årene fremover

Disse hendelsene under krigen har gjort at jeg senere alltid har vært opptatt av at landet må ha et sterkt nok forsvar til å være forberedt på å avverge krig og okkupasjon. Lenge sto hele folket samlet om slagordet ”Aldri mer 9. april!” Til og med ved 25-års feiringen av Frigjøringen i 1970 sto det politiske flertallet samlet om dette. Men årene er gått, og nå i år 2008, er vi som opplevde årene med tysk okkupasjon under 2. verdenskrig, faktisk blitt et lite mindretall i folket. Og vi som fortsatt er engasjert i forsvaret av vårt eget land og folk synes dessverre ikke lenger å bli hørt. Det ser derfor sannelig ut til at gamle sannheter må læres om igjen på egne kropper, for nye generasjoner virkelig skal forstå hva som kan komme til å stå på spill. Vel skal vi fortsatt ha samarbeid i Nato og med naboland, men det viktigste må være folkets egen mulighet til å kunne forsvare seg selv og fedrelandet med tilstrekkelig kapasitet av trent personell og med egnet materiell og utstyr!

KILDER/LITTERATURENHENVISNINGER

Alle foto i denne artikkelen tilhører Randi Skøien Nørgaard.

FORFATTEROMTALE

Randi Skøien Nørgaard (f. 1932) vokste opp i Hønefoss. Hun var førstesekretær i Direktoratet for sivilt beredskap og saksbehandler på prosjekt ”Oljerasjoneringsystem for kriser i fredstid” – og sivilforsvarsadjutant i Oslo sivilforsvar i arbeid med forsyningsplanlegging. Videre var hun sivilforsvarsadjutant på sivilforsvarets sentralskole med oppgaver som kursleder. Randi Skøien Nørgaard har også vært mangeårig styremedlem i Ringerike forsvarsforening, hvor hun en periode også var nestleder.

Bendik Amundstua med "gromrifla"

Bendik Amundstua vokste opp på Søndre (Bergsund) Lia, hos foreldre Gulbrand Larsen og Olia Bendixdatter, og ble gift med Olea (1839 – 1920), som var odelsjente på Amundstua. Bendik flyttet over hit og tok gårdsnavnet som etternavn. Men Bendik var nok mer interessert i jakt enn gårdsdrift.

Utrolige bjørnehistorier fra Vestre Ådal

*Bendik Amundstua
1833 – 1924*

Ingar Svensrud, Egil Bendiksen og Randi Slettum

Lia og Amundstua er to nabo-gårder. Amundstua ble utskilt fra Vestre Bergsund som selveiet bruk i 1836, men hadde en forhistorie som husmannsplass. Gården var et populært og gjestfritt sted. Her var det lett å gjøre en stopp og få en prat med Bendik. Amundstua ble solgt til Gudbrand Farmen i 1949. Husene bortsett fra gamlestua ble revet i de påfølgende årene og erstattet av nye. Gamlestua ble solgt og skulle settes opp som hytte ved Sperillen. De nye bygningene ble satt opp på den andre siden av veien; nytt våningshus sto ferdig i 1952 og låve og stabbur i 1955.

Olea og Bendik hadde et langt og fint liv i den gamle stua. De fikk til sammen ti barn. Mange av dem døde som spedbarn, og bare fire fikk vokse opp; - eldstesønnen av disse var Gabriel (1869 – 1952), som forble ugift. Det var han som etter hvert tok over garden og kombinerte gårdsdrift og arbeid som veivokter.

Det ble så som så med jordbruket for Bendik: Han likte best å gå på jakt, så mye av gårdsdriften ble tidlig overlatt til Gabriel. Fikk Bendik høre om bjørn, dro han av gårde selv om det var midt i onna, så sønnene hans måtte jobbe hardt. På åsen over til Sokna var det rikelig med bjørn og annet vilt. Foruten bjørn, elg og rev skjøt han skogsfugl, som det den gang var store mengder av. Da var det også lov å skyte på leiken. Han skjøt også en gang en jerv; denne ble nok forvekslet med en ung bjørn. Når han ikke var på jakt, fisket han i elva hjemme. Bjørnene ble først og fremst skutt på våren og forsommern da de var spesielt sultne etter å ha tilbrakt vinteren i hi og lett ble tiltrukket av åte. I Rokofjellet var det bjørnehi kjent fra gammelt av.

På setrene lå det folk med buskap hele sommeren. Ikke rent sjelden hendte det at bjørn slo i hjel dyr. Amundstua hadde seterrett på Holmetjernsetra ei halv mils vei inne på åsen vest for Amundstua. Det var i disse skogområ-

dene at Bendik hadde sine jaktområder. Amundstusetra, eller Bendiksetra, som den ble kalt, lå på samme voll som Bergsundsetra. Seterhusa var forfalle allerede sent på 1940-tallet og er for lengst borte, men noen hjørnetufter, stokkrester på langsida og frodig bringebærkjerr forteller fortsatt hvor de sto. I dag går det bilvei inn til setervollen, men den gamle seterveien kan fortsatt delvis følges. Den gikk opp fra gården langs Amundstubecken, førte over Resmyra, deretter nord om Breitjennet og videre nordvestover til setra.

Bendik hadde fem bjørnstillinger inne på åsen. De mest brukte var ved Skytterberget og Pilesteinberget. Bjørnstillingera ved Pilesteinberget i Høgbråtahallen ble i 1995 restaurert etter initiativ fra Gudbrand Strømmen. Den var bygd opp av stokker så vidt høyt at en kunne stå på knærne inne. De to skyttergluggene var teljet med øks og var breie utover og smale innover slik at man kunne få vridd børsa i forskjellige retninger. På baksiden var det en

Amundstua.

Foto: Einar Heimås-Dokken

Bjørnestillingen på Pilesteinberget slik den så ut i 1979.
Den ble i sin tid benyttet av Bendik Amundstua.

Foto: Gudbrand Strømmen

liten glugge der man kunne krabbe inn og ut. Den gamle bjørnestillingen ble siste gang brukt i 1922. Da var det lagt bølgeblikk som tak. I 1944 ble platene benyttet som tak i en primitiv milorg-celle rett under berget. Cella var utgangspunkt for flere sabotasjehandlinger i distriktet.

Bendik ble den aller siste virkelig storjeger i Ådalen. Han var liten av vekst, uredd og robust. "Gromrifla" til Bendik var en såkalt "vri- og beinrifle", laget av Mikjel Oppenhaugen i Heradsbygda. Før denne var det ei munnladningsrifle laget av "Børse-Gunder" som ble brukt. Bendik skjøt 9 bjørner med hver av børsene. Bendik likte best å jakte aleine. Noen ganger fikk kona Olea være med, eller Ole Juvet (1866 -1922) fra Soknedalen. Juvet var en kjempekar, sterk og vant til å ferdes i skog og mark. Det fortelles at en gang ville han prøve Bendiks utholdenhet, så han

langet ut det han kunne, hele dagen til langt på kveld. Men til slutt måtte han gi seg. "Han Bendik dilta ved sia mi hele tida og prata gjorde han hele tida, så jeg var visst mer sliten enn han", fortalte han etterpå.

Bendik skjøt ikke først og fremst for å tjene til livets opphold, men fordi jakta var hans liv. Trolig gikk det mer i byttehandel enn i slag, og det hendte også at han gav bort bytte. Han fortalte da hvor dyret lå, og den som fikk, måtte hente det ut selv. Noen husker fortsatt den gamle badstua på Amundstua, hvor veggen var fullstendig gjennomhullet. Her skjøt Bendik på blink. Blykula ble skåret ut etter bruk og brukt om igjen.

Det er mange fornøyelige historier om denne underlige og trivelige karen. Alle handler om jakt, - de fleste om bjørn. Det fortelles at Bendik var en mester i å fortelle. Når han kom riktig

Bjørnestillingene var små fangstbuer med tre vegger, tak mot uvær og åpning fram mot åtet. Det var vanlig at gårdene hadde seterdrift på åsen. Slik var det også med Amundstua. Setra var nabosetra til Holmetjernsetra (tilhørte Vestre Bergsund) og lå mellom Stillingsberget og Breitjennjuvet. En av buene ble kalt Bendikbua. Om sommeren hadde Bendik lagt ut åte, og da gjaldt det å se etter. Ofte ble det ekstrajobb for kvinnfolka på setra. Fortsatt kan det ved bjørnestillinga ved Stillingsberget sees at det er mye frodigere grasvekst der åta lå, i kontrast til fattig og skrinne mark omkring.

"Oppkast" vil si at bjørnen hadde vært på åta og kasta av det som var lagt over. Det var vanlig å bruke hesteskrott som åte. Folk spiste nemlig ikke hestekjøtt i den tida omkring forrige hundreårskiftet. Åta lå som regel langt innpå åsen og fraktinga ble lettvent, for de gamle utslitte hesta som ble brukt til bjørneåte greide å skrangle og gå til åteplassen. Åta kunne også være sjøldaua sau eller innvoller og avfall etter slaktinga. Åta ble lesset ned med stokker og stein så ikke smådyr eller fugler skulle dra det vekk før bjørn kom ruslende på disse kanter. Kjøttet ble også bundet fast til stokker slik at bjørnen skulle bli oppholdt ei tid, så Bendik fikk tid til å skyte.

Bruk av bjørnesakser var også tillatt. Men bjørnene var vanskelige å lure. Det hendte for eksempel at bjørnen hadde vært og plukket bort måsan som var lagt over saksene. Men Bendik hadde sine knep han også. Noen ganger kunne det gå mesteparten av sommeren før han greide å lure den.

Bendik brukte sjelden hund på bjørnejakt, skjønt elghunden hans, "Bendiksikker" var nok av de modigste, som også gikk på bjørn. Dette var en vanlig form for jakt-hundnavn den gangen. Bendiksikker var sikker på å gi bytte.

i gang, demonstrerte han hvordan det hadde gått for seg i de forskjellige situasjonene. Han gjorde som han siktet på noe, krabbet på alle fire på gulvet og ga ut noen gaul når det passet. Dette gjorde at han ofte fikk besøk av folk som likte å høre på historiene hans.

Historiene

4 bjørner samtidig

”Det var ei vårnatt Bendik lå i stillinga og venta på bjønn. Utpå morrasi`a dukka det opp to støkker, men det var for mørkt til å skyte, så han ville vente litt. Så fekk`n plutselig høre det rusle utafør veggen, og da`n kikka ut gjennom skyteskåret fikk`n se to bjønner til som gikk oppover stien som førte ovafor rabben og ned til stillinga hans. Bendik visste itte rektig hva han sku`gjøre. Først tenke`n på å skyte på de to som gikk oppover stien, men da ville`n jo støkki de to som var på åta og omvendt. For en gangs skyld var`n litt redd, fire bjønner i en gang syns`n var i meste laget. Også lot`n være å skyte til dom som gikk oppetter rabben var borte. Men da forsvant også de to på åta. Han venta ei god stønn, men det kom ikke flere bjønner på åta den morran. Men da`n Bendik gikk fra stillinga oppover stien der de to bjønna hadde gått, fikk`n se at dom hadde gravd ei grop i veien og hadde dratt sammen en haug med måsa. Bendik sa si`a at`n trodde sikkert at bjønn hadde tenkt å begrave`n der.”

Streifskudd

”Han Bendik hadde oppdaga ”oppkast” fra åta og dro opp te bjørnestillinga om kvelden for å påsse på bjønn i grålysinga. Lyset var dårlig da bjønn dukka opp, Bendik fyrte av et skudd. Men det blei nok bare et streifskudd, for bjønn satte i et skrik og la på sprang. Han ladde på nytt og satte etter bjønn. Da`n var kommet inn i noe bjørkekratt, stoppa`n opp idet`n hørte noe jamring. Så plutselig hørten at bjønn kom brølende imot seg. Nå gjaldt det å få satt ei kule rett i bringa. Bendik sikta og trekte av . ”Jeg vart så redd at je vart stående med henda helt stive. Bjønn kom på to rett imot meg, og je vart bare stivere og stivere. Men det var som om itte bjønn såg meg, for den sneia borti meg jam-

rende og murrende. Da je kom te meg sjøl att, såg je at det itte var noe hette på tenninga.” Han Bendik prøvde å følge etter den skadeskutte bjønn, han leita lenge og vel uten å finne`n. Men langt mot høsten blei den funnet utpå ei myr, ikke så langt unna.”

To bjørnunger i furua

”Som je kom synst på Flåen begynte bikjongen å pipe og låte og gikk bare rundt beina mine. Je stansa og såg meg godt omkring både høgt og låkt, og der, høgt oppi ei furu, satt det to småe bjønner. Åå – tenkte je. Dissa er nok itte aleine, tenkte je. Så rusla je litt lenger fram og der, borti bakken, fikk je sjå ti bakdelen på bjønnebinna. Hu hadde grøvi seg inn i ei maurstubbe, så a var nesten borte. Je visste itte rekti å je sku gjøra, men så sto je stille te binna bynte å dra seg atende, å da hu kom så langt at je fekk sikte på bogen, så small det. Au! Sa binna, og så valt a på sia å var dau. Så gikk je tebarsatt te furua å skaut ned fyrst den eine, å så den andre bjønningen. Bikjongen hadde gjømt seg da det bynte å smelle, men nå kom`n fram og gau på bjønnonga så raggen gau. Dette vart den beste bikja je har hatt”.

Møte med bjønn

”En dag skulle je borti Holmetjernjuvet og se til bjønneåta mi. Som je kom eit stykju neri juvet fekk je sjå det låg ein diger måsåhaug på sia åt veggen. Hå ska detta bety, tenkte je. Han har visst tenkt å grava meg ned her. Da je kom litt lenger nedi juvet møtte je bjønn. Da den fek sjå meg, reiste den seg opp på to bein og kom imot meg. Je løfta børsa i siktestilling og sto og venta til`n kom på 5-6 meters avstand, så smelte je av, men det smalt itte, det sa bare klikk. Den store binna var da like innpå meg, men je sto å sikta på a hele tia, og tok itte nedatt børsa. Je hadde jo bare mynningsladning og skjønnte med ein gong at enten hadde je glømt å setta på fenghetta eller så hadde je fått subba a ta på ein eller anna måte. Je sto å sikta på a og binna sto ei stund, men så bynt`a å rygge bakover, forttere og forttere. Da a kom på 20-30 meters avstand, kasta seg rundt og drog avsted så fort hu kunne. Je såg it`no mer te bjønn denne gongen”.

Bjønn på besøk

”En gong hadde je fått oppkast på åta

mi på Skytterberget. Je drog da innåver åsen om eftan for å jete på bjønn om den sku komme igjen. Je hadde tømra opp ei lita hytte oppå Skytterbeget. Berget er ca 20 meter rett ned her og åta låg et stykke fra berget så det blei vel en 40 meters hold til åta. Bjønn kom utpå natta og itte bare èn, men tre bjønner kom det, men ingen kom på åta, nei oppå berget kom dom, tett innåt hytteveggen der je satt og såg dom alle tre mellom ståkka i hytta, for a var itte tømra tett ei slik hytte. Je satt dørg stille og visste itte å je sku jøra. Dom lukta på hytta og var nok itte sikre på å dom sku jøra dom heller. Da det lei på langt om lenge, rusla dom igåle, og glad var je, men det kom nok inga bjønn på åta denna gongen”.

Hi-jakt

En kjenning av Bendik, Ola Hasalhaugen, visste om et hi der det overnattet ei binne. Så en dag bestemte kara seg for å oppsøke hiet i den hensikt å få ut binna og skyte henne. Først prøvde de å få lokket henne ut med å stikke noe inn i åpningen. Da ikke dette nyttet, bestemte de seg for at Ola skulle stå å passe på ved åpningen mens Bendik gikk opp på hiet og prøvde å stikke en staur ned for å erte henne fram. Han traff bjørnen med staur og det varte ikke lenge før hun kom styrtende ut. Hun kom så kjapt at Ola bare fikk til et streifskudd. Det var djup laussnø så det var vanskelig å ta seg fram. Bjørnen satte i et skrik, Ola kasta seg bakover samtidig som han forsøkte å lade på nytt. Nå var det bjørnen som var på jakt etter Ola! Oppe på hiet sto Bendik og var fortvilet. Idet han forsøkte å skyte etter bjørnen som lå i helene på`n Ola, så klikka børsa! Tennhetta hadde falt av. Bjørnen var nå i ferd med å ta sats og bykse over Ola. Han gjorde et sprang bakover for å unngå bjørnelabbene. Da skjedde det forunderlige at et vindfall som lå på tvers gjorde at han ramla overende i snøen akkurat da bjørnepoten var i ferd med å treffe hodet hans. I samme øyeblikk smalt det fra Bendik sin rifle. Kula traff i nakken og binna segna om og var død. Det hører med til historien at de to ungene i hiet også ble skutt.

Hjelp til å se etter åta

Gunhild Strømmen lå sammen med Olea på setra. Hun hadde møtt på

bjørn flere ganger og hadde ikke alt for stor respekt for han, så hun tok gjerne jobben med å "se etter åta". Det var grytidlig morgen da hun la i veg til Stillingsberget. Været var ruskete med lett regn. Stillingsberget er et bratt berg som går rett opp fra ei lita myr. Da hun så ned på myra syntes hun at det var romstert noe rundt åta, men hun var ikke helt sikker. Så hun la seg ned og forsøkte å komme seg lengre ut på stupet. Hun så da virkelig at stakkene var slengt utover! Men for å bli helt sikker våget hun seg enda lenger ut på kanten. Men måsan var våt og glatt og så skjedde det at samme hvor mye Gunhild prøvde å klore seg fast så sklei hun utfor! Idet hun landet på myra, hørte hun et kraftig skrik. Gunhild var skrekkslagen og fryktet det verste. Men idet hun prøvde å komme til seg selv, hørte hun brølet fra bjørnen lengre og lengre vekk, og hun så rompa forsvinne inn i småskogen.

Hvor mange rever han hadde tatt i saks og skutt hadde han ingen tall på, men det var mange, sa han. Han fortalte at han hadde skutt seks rever på en natt, enda han måtte inn igjen å la børsa for hver rev. Dette måtte vært i ungdommen, for han sa: *"han tok en liten ligg med kjerringa hver gang han var inne og ladde munningen"*. Da Bråten tvilte litt på om dette var sant, sa Olea, som var kona: *"Jo detta ska je vera levannes vitne på"*.

Gullbjørn

Trond Bergsund, som var født i 1916, husket godt Bendik fra barndommen. Bendik ble "tullet i hodet" på slutten, men var fortsatt fysisk sprek. Flere ganger dukket han opp alene på Østre Bergsund og meldte om at han hadde skutt bjørn her eller der og spurte om det kunne stilles hest og vogn, så bjørnen kunne hentes ned fra skauen. Trond Bergsunds bestefar bare snakket ham etter munnen og fikk ham om bord på elvebåten tilbake til Amundstua så snart som mulig. Bendik hadde en svær stokk som var like lang som ham sjøl, kort og sammenkrøket som han var. Så var han alltid berrføtt og helt brunbarka på føttene, som en bjønn! Dels kom han for å berette om skutt bjønn. Dels var han så forelska i lensmannsfrua (Bendik var enkemann i sine siste år), så han var stadig innom på frierferd til henne. Ifølge Einar Dignes kom Bendik en gang og fortalte at han hadde skutt en gullbjønn.

Avslutning

Vel 80 år er gått siden Bendik gikk bort. Livet på et småbruk på 1800-tallet kunne nok være hardt, med uår, sykdom og stor barnedødelighet. Likevel forteller beretningen oss at noen også den gangen fikk utløp for sterke lidenskaper og sikkert hadde et svært spennende og rikt liv.

Gården ble solgt ut av slekta i 1949, men tre av Bendik og Oleas fire barn

Foto: Einar Heimås Dokken

Bendik Amundstua og Ola Juvet – ca. 1920.

gav dem mange etterkommere. Størst er antallet i USA, der dattera Olava (1857 - ca. 1946) og sønnen Lars (1874 -1956) slo seg ned i henholdsvis South Dakota og Minnesota. Mange av de sistnevnte bærer etternavnet Bendicksen. I Norge var det bare sønnen Gulbrand (1871 - 1921) som førte slekta videre, med fem barn (fire bodde som voksne i Oslo og en på Toten) og deres etterkommere, inkludert åtte personer som per 2008 heter Bendiksen.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Bergsund, Trond, i samtale med oldebarna Randi Slettum og Egil Bendiksen m.fl. 1/8-1996.
- Bråten, Gudbrand (f. 1947). Han fikk håndskrevne sider fra sin bestefar Gudbrand Pettersen Bråten (1895 – 1989) til sin konfirmasjon. I denne hovedkilden forteller Gudbrand historier om Bendik og om dagliglivet i bygda for hundre år siden. Disse er enten fortalt ham direkte eller av sønnen til Bendik, Gabriel.
- Bråten, Hans, "Flåbekk-binna" (bror til Gudbrand Pettersen Bråten).
- Dignes, Einar, i samtale med Egil Bendiksen, 15/7-1983.
- Heftet Ringerike, 1940/41.
- Heimås Dokken, Einar, "Bjørnen", 1954. "Hav og jøkel", Tell Forlag, Oslo 1944.
- Tangstuen, Trygve, samtaler/turer med Randi Slettum, Egil Bendiksen og fler, 1989, 1996.

FORFATTEROMTALE

Egil Bendiksen (f. 1955) er født og bosatt i Oslo. Han er utdannet biolog og arbeider som forsker ved Norsk institutt for naturforskning. Han har skrevet flere artikler i Grouddalen Historielags årbok og artikkel i Rindal Heimbygdlags årsskrift samt fagrapporter om gamle kulturlandskap. Bendiksen og Slettum er begge oldebarn av Bendik Amundstua og har slektsforskning i Ådal som felles hobby.

Randi Slettum (f. 1933) er fra Vardal ved Gjøvik og bor fortsatt der. Hun er pensjonist og har tidligere hatt sitt yrke innenfor handel. Hun har skrevet artikkel om gamle landhandlerier i Vardal i Årbok for Gjøvik historielag og har i mange år vært aktivt engasjert i slekts- og lokalhistorie.

Ingar Svensrud (f. 1949) er fra Hønefoss, men har i mange år vært bosatt i vestre Ådal. Svensrud har i halvparten av sitt yrkesaktive liv vært i avisbransjen. Den andre halvparten har han tilbragt i reklamebransjen, og har blant annet drevet eget firma. Han har vært prosjektleder for utgivelse av jubileumsbøker om lokale bedrifter i Ringeriksregionen, som Hønefossboka og Follum Brugs Arbeiderforening.

Bilde fra Sesams arkiv

Ingemar av Ask ber kong Sigurd Jordsalfar om grid, etter at han falt i unåde hos kongen. Ingemar måtte rømme til Danmark.

Ringerikshøvdingene aktive i kongestrid

Kolbjørn Gulliksen

Harald Hårfagre (848- 933) var ifølge Snorres kongesagaer kongen som samlet Norge, i tillegg til Värmland. Navnet Hårfagre fikk han etter at han lovet sin første kone Gyda Eriksdatter ikke å klippe håret før han hadde samlet Norge til ett rike. Det tok ti år.

Harald Hårfagre hadde syv koner og til sammen 23 barn. Da han døde, 85 år gammel, ga han kongetronen til Eirik Blodøks, som var eldste sønn med hans tredje kone, Ragnhild Eriksdatter. Med så mange barn ble det en årelang strid om kongeretten, en strid som varte i 300 år. Striden var på det sterkeste rundt det 12. århundre. De kongene som da kjempet mot hverandre var brødrene Magnusson, Sigurd (1193-94), Inge (1196-1202) og Erling (1204-07), som hadde kongemakten, og Sverre Sigurdsson (1177-1202) som utnevnte seg selv som konge under Øyratinget i 1177.

Begge parter bygget opp stridsstyrker, Magnussonbrødrene en baglerhær, med hovedtyngden i Viken (Østlandet omkring Oslofjorden), mens Sverre kalte sin hær birkebeinere, de fleste fra

Indre Østland og Trøndelag. Omgjort til dagens politiske bilde var baglerne konservative, mens birkebeinerne tilhørte venstresiden.

Det var kong Inge Magnusson som utnevnte Filip av Veigin til baglerhøvding i 1185. Filip skaffet seg sin egen hird på 200 mann, bestående av yngre menn fra Norderhov. Filip med hirden sin spilte en betydelig rolle i den langvarige striden om kongemakten. Støttet av biskop Nicolas og den øvrige baglerhæren gjennomførte han tallrike streiftog mot birkebeinerne.

Det første store slaget sto i Christiania i 1197, der baglerne tapte, flyktet gjennom Ringerike og videre nordover. Birkebeinerne fulgte etter og det ble nye kamper ved Tutanrud og Strinden. Etter det siste slaget flyktet Filip og det som var igjen av hans hird til Danmark.

Ved juletid i 1200 kom de tilbake til Norge og fortsatte kampene mot birkebeinerne som de til å begynne med fikk jaget nordover. Under disse kampene ble Filip såret av en pil og trakk seg tilbake til Veigin.

Kampene fortsatte og birkebeinerne

I norgeshistorien er det lenge mellom de gangene storbønder på Ringerike er innblandet i kongestrid. Her omtales tre av dem.

beleiret og prøvde å utsulte baglerne ved Tunsberg. Så døde kong Sverre og usikkerheten da gjorde at baglerne kom seg ut av beleiringen. Inge Baardsson ble ny konge for birkebeinerne, mens Erling Steinvegg ble valgt til ny baglerkonge. Kampene fortsatte og Steinvegg ble drept i 1207. Filippus Simonsson ble ny baglerkonge. Erling var søstersønn av biskop Nicolas. Utnevnelsen foregikk på Borgarting og det var Filip av Veigin som ledet tinget. Filip giftet seg med baglerkongens søster, prinsesse Margareta like før han døde i 1207. Det ble koldbrann i et pilsår han fikk under kampene. Året etter ble det sluttet fred mellom baglerne og birkebeinerne.

Baglerne (navnet betyr bispestav) var et kirkelig parti som kjempet mot kong Sverre og birkebeinerne. Partiet ble stiftet av biskop Nicolas Arnesson og erkebiskop Eirik av Nidaros. Det besto mest av folk fra Østlandet. De ble slått av birkebeinerne i flere slag og underordnet seg helt i 1217.

Birkebeinerne var en opprørsflokk mot kristendommen og besto mest av små-

Bilde fra Sesams arkiv

Fra Borgartinget i 1206, der Filippus Simonssøn Jarl blir valgt til ny baglerkonge.

folk. Navnet kom av at de hadde dårlig fottøy, og gikk for det meste barbeint. I vår tid er birkebeiner kjent fra det årvisse løpet fra Rena til Lillehammer, til minne om at Kong Sverre som toåring ble båret over fjellet for å unngå å bli tatt av baglerne.

Tre høvdinger

Ringerike hadde tre høvdingseter i middelalderen. Foruten Veigin, var det høvdingsete på Ask og Thornberg (Tandberg), som også var sterkt engasjert i kongestriden.

Ingemar av Ask:

Høvdingen på Ask het Ingemar Sveinsson (1100-1134.) Han ble utnevnt som "ledermann" av kong Sigurd Jorsalfar, men falt i unåde og måtte rømme til Danmark. Anklagen gikk ut på "halstarrighet og uforskammethet" mot kongen. Etter Sigurd Jorsalfars død i 1130 kom Ingemar tilbake som en av høvdingene til Harald Gille (kong Sigurds bror). Harald krevde kongemakten, men den ble gitt til Sigurds sønn Magnus Sigurdsson under Haugatinget i Tunsberg. Harald Gille ble tilbudt det halve kongeriket, og de ble enige om å dele kongemakten slik at Magnus styrte Vestlandet og Harald

Østlandet. Det holdt i fire år før de møttes til strid om kongemakten. Det ble kamp mot hverandre ved Fyrilev 10. august 1135. Harald Gille tapte kampen og måtte rømme. Ingemar av Ask ble drept i striden. Før han døde, skal han ha kvedet dette;

*"Trolldbak mig egget hit til Fyrilev
aldrig jeg villig var til striden
Mig pilene bet fra buen den seide
aldrig jeg monne til Ask mer komme"*

Alf av Thornberg

Den mest beryktede av flere adelige stormenn på Thornberg (Tandberg) i mellomalderen var Alf Erlingssøn, lendmann på 1200-tallet. Hans bestemor, Ingebjørg, var søster til Skule Baardsson Jarl (1189-1240) og halv-søster til kong Inge Baardsson. Kong Håkon Haakonsson (1203-1263) og Erling Steinveggs sønn Skule Jarl kjempet i fire år (1223-1227) mot hverandre. Skules opprørsflokk, Ribbungene, fortsatte kampen mot kirken etter birkebeinerne. Mange av kampene foregikk på Ringerike. Det store slaget var på Leinstrand i Hole, der Sigurd Ribbung mistet 240 mann og alle sine båter. Han hadde sitt hovedkvarter på Frognøya, men ble senere jaget bort

derfra. Alf av Thornberg deltok på kongens side i striden, selv om han hadde slektsforhold både til kongen og Ribbung Jarl.

Striden mellom Skule Jarl og svigersønnen kong Haakon fortsatte. Den maktsyke jarlen forsøkte å ta kongemakten fra svigersønnen. De møttes til oppgjør i Bergen, der jarlen stilte med 25 båter. Alf av Thornberg var en av lederne. Forhandlingene endte tilsynelatende med forlik, der jarlen fikk tittelen hertug (den første i Norge) og retten til å drive inn skatten i en tredjedel av kongeriket. Skule Jarl bygget opp en ny stridshær (Vårbelgerne), som under Øretinget i 1227 utropte hertugen til konge. Alf av Thornberg var av dem som sto for utnevnelsen.

Det avgjørende slaget om kongemakten skjedde på gården Laaka i Ullensaker. Her seiret kong Haakon. Alf av Thornberg var med i slaget på jarlens side, og klarte seg. Hans bror Kolbein falt imidlertid. Alf sørget for brorens begravelse på Tandberg og gikk deretter over til kongens side. Alf deltok ikke i flere stridshandlinger, men hans sønn Erling Alfsson ble en av kongens mest betrodde menn. Han bar riksstaven av sølv da kongens sønn Magnus Haakonsson (Lagabøter) giftet seg med prinsesse Ingebjørg av Danmark i 1261. Da kong Haakon reiste til Skottland i 1263 med 160 skip for å tvinge skottene til å la Orknøyene i fred, var Erling Alfsson en av de mest betrodde menn. Kongen ble syk på Orknøyene og Erling satt ved hans side til han døde.

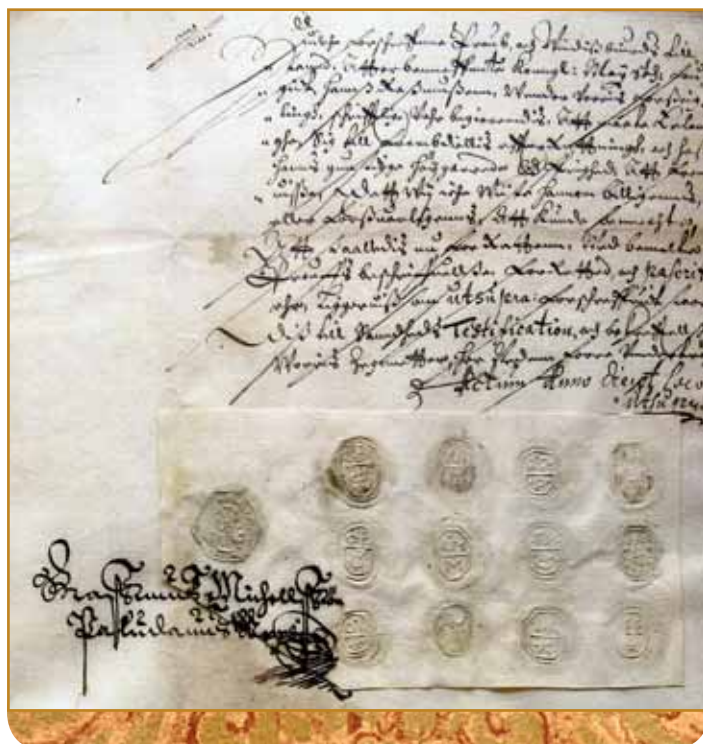
Alf av Thornbergs siste oppdrag var en anmodning fra enkedronning Ingebjørg. Hun hadde i 30 år ventet på sin fedre arv og ba Alf hente arven ved makt. Alf startet med plyndring av danske gods og krigsskip. Under disse stridighetene ble Alf tatt til fange i Danmark og henrettet på en grusom måte i 1290. Alfs krongods Thornberg ble konfiskert av kongen, men slekten fikk beholde gården Tandberg.

KILDER/LITTERATUREN

- Sturlason, Snorre: Heimskringla
- Steinhamar, A. (red) 1914: Norerhov. Herredets utvikling til 1914, Hønefoss.

FORFATTEROMTALE

Kolbjørn Gulliksen (1931) er født på Østre Toten. Etter artium gikk han på infanteriets befalskole og var ansatt i Forsvaret i 15 år. Siden var han journalist i Ringerikes Blad og Drammens tidende og redaktør i Hadeland. Han avsluttet yrkeslivet som journalist i Aftenposten. Han har hatt idrett som hobby i alle år. I egenskap av internasjonal hoppdommer hadde han mange utenlandsturer og dømte i to verdensmesterskap. Kolbjørn Gulliksen er bosatt i Hønefoss.

Historien om et *halsjern*

Fogden Hans Rasmussøn på Ringerike rapporterte i 1651 til sine overordnede at Svend Jensen på Søndre Fjell i Hole hadde begått majestetsfornærmelse.

Stattholderen i Norge, den adelige Gregers Krabbe, ga umiddelbart ordre om at vitneavhør skulle avholdes.

Sten Høyendahl

Retten ble satt 26. februar 1652 på tingstua Nordre Frøshov, og Rasmus Michelssøn Paludan, fogd over Nedre Romerike og Follo, var særskilt innkalt for å lede avhøret. De tolv lagrettemennene kom fra Hadeland. Også hadelandsfogden Niels Bentssøn skulle ha vært tilstede, men han valgte å stille med sin fullmektig Niels Pederssøn og Bjørn Helmen, bondelensmannen i Gran.

Majestetsfornærmelse?

Fogden Hans Rasmussøn tok ordet og forklarte at Svend Fjell sist sommer hadde løsnet halsjernet fra gapestokken utenfor tingstua på Nordre Frøshov. Deretter hadde han gått inn i stua og festet jernet i veggen ved bordenden i høysetet, der fogden hadde sin faste plass under tinget. Dette hadde skjedd like før landskatten skulle innkrevs. Fogden hadde ansvaret for å inndrive kongens skatter, og i tingstua ble lov og rett utøvet. Hans Rasmussøn mente derfor at det Svend hadde gjort ikke bare måtte anses som en fornærmelse mot hans egen person, men også mot kongen selv.

Gapestokken var allerede i middelalderen blitt tatt i bruk for å stille ut straffedømte til spott og spe. Det var helst menn og kvinner fra lavere samfunns-

klasser som måtte i stokken, stort sett for mindre lovovertridelser. Synderen ble festet til stokken med en halsklave eller halsjern, slik vi ser det skjedde i Hole. Fra andre kanter av landet hører vi at det ble slått bøtter med kaldt vann over stakkaren i stokken. Noen større ydmykelse kunne den tids mennesker knapt utsettes for. Siste gang denne avstraffelsesmetoden ble benyttet her i landet var så sent som i 1840.

Svend Fjell var midt i fortiårene. Han hadde vært leilending på Søndre Fjell i nærmere tyve år, og var nå kirkeverge i Hole. Tidligere hadde han vært bygdelensmann. Det var ikke hvem som helst som ble tatt ut til slike verv, og han må ha hatt en viss prestisje i bygda. Særlig velstående var han ikke, men han eide den lille gården Solum på Tyrstrand.

Kongen og hans undersätter

Å bli mistenkt for majestetsforbrytelse var på 1600-tallet ingen spøk. Vi forstår at øvrigheten så svært alvorlig på denne saken, ettersom stattholderen selv hadde beordret vitneavhør med nøytral sorenskriver og tolv utenbygds lagrettemenn. Hans Rasmussøns rapport er ikke oppbevart, men vi vet at han og Svend Fjell var bite uvenner, og alt tyder på at han hadde framstilt Svend i dårligst mulig lys.

Norske bønder hadde på denne tiden stor tiltro til kongens rettferdighetsans, og utallige sendebud og søknader fant veien til København. Det rådet klare oppfatninger om at fogder og andre øvrighetspersoner handlet i strid med kongens vilje, og dersom han selv fikk høre bøndernes versjon, ville han gi dem sin støtte. Dette skjedde da også flere ganger under Kristian 4. og alt tyder på at den vanlige mann og kvinne i Norge sørget oppriktig ved hans død i 1648. Om en bonde kom med fornærmende uttrykk mot kongen, ville det neppe falle i god jord hos hans sambygdingar.

Vitnene forklarer seg

Gunhild Amundsdatter på Nordre Frøshov var ett av de innkalte vitnene, og hun var nok husmor på gården. Hun hadde sett Svend Fjell komme til gårds i beskjent tilstand. Han hadde hilst god dag og bedt om å få låne ei øks, men hun hadde sagt at det ikke var voksne mannfolk hjemme, og at hun ikke hadde noe å låne ham. Da gikk han til nabogården, og kort etter hadde Gunhild sett ham gå løs på stolpen som halsjernet hang i. Helge Jonsdatter By hadde sittet og bakt for Gunhild da Svend kom inn, og etter sedvane hadde hun sagt gud signe deg. Mere hadde hun ikke å fortelle.

Foto: Bjørn Geirr Hasson

To unge gutter på Søndre Frøyshov, brødrene Gregers og Anul Sørenssønner, fortalte at Svend hadde kommet inn til dem mens de oppholdt seg der med sine små søsken. Svend hadde bedt om ei øks, men den var ikke skarp nok, og han hadde derfor gått til Gunhild

Halsjern utenfor Ringerikes Museum.

på nabogården. Der ble han avvist, og kom derfor tilbake for å hente øksa han hadde kastet fra seg. Så begynte han å hogge løs på stolpen der halsjernet var festet. Han hadde bedt guttenes yngre bror Ole om å hjelpe seg, men den lille gutten ble redd og løp sin vei. Svend fikk til slutt halsjernet av og satte det opp i tingstua ved høysetet, der fogden satt når han betjente retten og mottok kongens skatter. Oppsitteren Søren Gregersen på Søndre Frøyshov hadde vært i skyssferd da Svend kom til gården. Han kunne i retten opplyse at Svend pleide være "slett galen" når han var full, og visste ikke hva han gjorde.

En beskjent gjest

Bjørn Dæli fortalte at Svend Fjell hadde kommet passe beskjent til Dæli og bedt om en pipe tobakk, som han også fikk. Svend kom fra Frøyshov, og sa nå at han på forhånd hadde fortalt presten, herr Laurids Madsson, hva han ville gjøre. Dersom fogden kunne vise ham sin hjemmel for å sette opp halsjern på tinggården, så skulle han selv røpe hvilken hjemmel han hadde til å sette det inn i tingstua. Også Marte Nilsdatter på Onsaker hadde fått besøk av Svend, som hadde fortalt om halsjernet: "Der står det, forbanne meg

Gud står det ikke der, og vil du ikke tro meg, kan du gå dit og se selv". Fogden tok på nytt ordet og fortalte at Svend ofte drakk for mye, og at han også tidligere hadde stelt i stand "bulder og ulyd" på tinget. Svend var til stede under avhøret, men valgte å forholde seg taus da han bare var innstevnet til tinget for å høre vitnesbyrd. Deretter forseglede lagrettemennene de nedskrevne vitneprovene. Vitneavhøret er ikke ført inn i tingboka, selv om vi ser at flere andre saker ble gjennomgått samme dag.

Fogden går av

I mai 1652, tre måneder etter avhøret om halsjernet, ser vi at det er kommet en ny fogd på Ringerike, Hans Nielsøn. Hans Rasmussøn var åpenbart blitt avsatt. Han var nok lite egnet til å være kongens mann, da han var en konflikt-søkende person som stadig ble innblandet i stridigheter. Erik Hesselberg og Svend Setrang hadde beskyldt ham for å ha tatt til seg jord uten lov og dom. Han hadde slått Tomas Gudbrandsen Ask med spanskør og skjelt ham ut som grønnskolling og rødskjegget skjelm. Og restanselistene hans ble på tinget stemplet som tvilsomme. Vi skal ikke se bort fra at øvrigheten kan ha vært sterkt misnøyd med Hans Rasmussøns rolle i saken om halsjernet. Med utgangspunkt i fogdens rapport hadde stattholderen måttet besørge et stort rettsapparat med utgifter til transport og kost for et stort antall personer utenbygds fra. Noen sak ble imidlertid ikke reist mot Svend Fjell, og det hele rant åpenbart ut i sanden. Hans Rasmussøn hadde hevdet at Svend hadde begått majestetsforbrytelse, men da alle fakta lå på bordet, ble det nok ansett som rent fyllerør uten brodd mot kongen.

Monsieur Hakkebrett

Sommeren 1652 kom det til et etterspill mellom Hans Rasmussøn og Svend Fjell. Svend stevnet da sin uvenn for tinget for å ha satt økenavn på ham. Dette hadde skjedd høsten 1651 da bøndene skulle levere korntiende, men Svend hadde ikke tatt med

seg sin andel. Fogden hadde da spurt hånlig om Svend følte seg som en friere herre enn andre, men Svend sa at han var kirkeverge og derfor hadde rett til å la tienden være igjen hjemme. Da kalte fogden ham for Monsieur Hakkebrett, og Svend var blitt svært opphisset og hadde sagt at dét skulle han få betale for.

Hans Rasmussøn lot seg representere i retten av en fullmektig, som erklærte at Hans ville møte når han ble innstevnet på lovlig vis. Det ble med løftene, og retten mistet snart tålmodigheten med den tidligere fogden. Han ble derfor dømt til å bøte 8 mark og 13 ørtuger sølv. Dette tilsvarte i underkant av 7 riksdaler, omtrent verdien av to kyr. Hans Rasmussøn måtte også gi Svend kost og tæring for umaken, noe han neppe satte særlig pris på. Hva fogden egentlig mente med å kalle Svend for Monsieur Hakkebrett, må man bare gjette seg til. Et hakkebrett var et brett til å hakke opp matvarer på. Kanskje Svend snakket på en spesiell stakkato måte? Skjellsord og økenavn kunne ellers spille på uheldige situasjoner som bare kunne forstås av spesielt innvidde. Kanskje hadde Svend vært innblandet i en episode med et hakkebrett som ikke tilhørte ham.

En hyllingsmann

Svend Fjell hadde nok opptrådt uklokt, men slikt kunne hende den beste under påvirkning av alkohol. Det han hadde gjort på Frøyshov, endret ikke bygdefolkets syn på ham. Hans Rasmussøn var den mest upopulære mann i mange miles omkrets, og alle skjønte at det var ham og ikke kongen som var målet for Svends spott. I 1656 skulle prins Kristian hylles i hovedstaden av representanter for allmuen i hvert prestegjeld. Bygdefolket i Hole utpekte da Svend Fjell og Ole Nilsen Frøshaug som sine representanter, og ga dermed et klart svar på hva de mente om mistankene mot Svend fire år tidligere. Svend Fjell var fortsatt en mann med sine sambygdingers tillit.

KILDER/LITTERATURENVISSNINGER

- Stattholderarkivet, ymse lause dokument, pakke 4.
- Tingbok 1 for Ringerike og Hallingdal.

FORFATTEROMTALE

Sten Høyendahl er født i Oslo (1947) og fra 2006 bosatt på Røyse. Han er seniorrådgiver i Riksrevisjonen med skatt som spesialområde. Sten Høyendahl har skrevet artikler om lokalhistorie og genealogi i diverse tidsskrifter og årbøker.

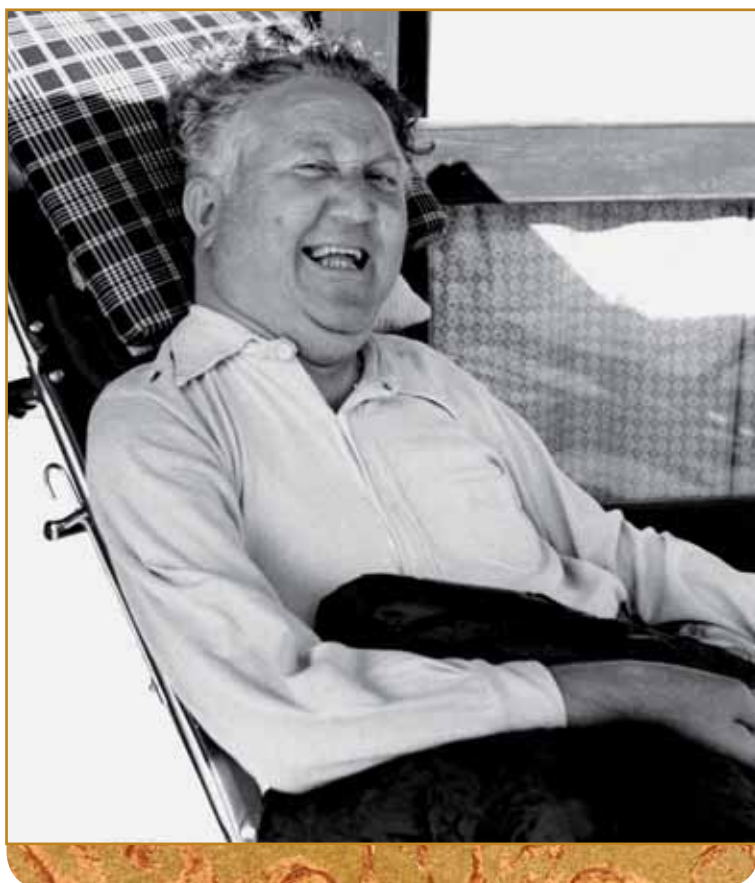

Foto: Privat eie

Elling M. Solheim savnet førlighet, derfor hadde han mikrofonen hengende over lesebrettet. Han hadde også en motorisert bladvender når han skulle lese bøker. Ja, han konstaterte spøkefullt at han var den mest motoriserte forfatter i Norge.

Hilsen til skogsarbeiderne

Denne hilsen stod på trykk i Skog- og landarbeideren i 1953. Hilsningen ble fremført på skogsarbeidernes og fagorganisasjonens dag 9. august, som ledd i en stor skogbruksutstilling og en del av opptakten til det som ble Norsk Skogbruksmuseum.

Elling M. Solheim

I dag er det skogsarbeidernes dag. Karene som går til naturen og henter rikdommen fram. Mannen med øksa på nakken - det gamle symbolet for dem som hentet sin næring i skogen. Tømmerhoggeren. Nå ja - i dag har han en del andre remedier med seg også. Foruten barkespade og sag - ja kanskje motorsag - er han en trent organisasjonsmann og har en god slump yrkesstolthet. En skogsarbeider som kan sitt yrke er en verdifull mann for landet i dag. Og han vet om det og kjenner sitt ansvar.

Det er et kjempesteg fra den gang jeg lærte skogsarbeidet å kjenne på nært hold, enda det ligger knappe 25 år tilbake i tiden. Her må jeg få lov å dvele ved enkelte småting som for meg ble store og avgjørende. Jeg husker første dagen i skogen som tømmerhogger. Det var i 1920-åra dette her. En seinhaustdag med skodde over dalen, skodde i sinnet mitt, skodde over all verda. Stengt på alle kanter. En fikk

jammen være glad den som kunne få litt tømmerhogst. Så fikk en ikke snakke høyt om priser og den slags. Nede i bygda hadde forsorgsforstanderen møte på ungdomshuset hver 14de dag og skrev ut matlapper til dem som måtte få å leve av. Det var verre.

Jeg hadde ingen trening i å bruke øksa. - Å, den kommer nok når du blir passe sulten, sa bror min med barsk humor.

Sår i neven og stiv i ryggen var jeg da den første mathvilen ved nyingen kom. Det murra og mol så trivelig i den feite furukubben. Om kvelden gikk vi til Kvebekkhytta. Den tok imot oss med all sin armod. Om natta sov jeg med en sekk under nakken og jakka til bror min over hodet. Den gav meg en trygghet som jeg så inderlig trengte da.

Men har jeg bare mørke minner fra skogslivet? Å nei da - så mang en god dag det var der inne. Sol og sus i tre-toppene og sinnet fullt av dikt og drøm.

Foto: E. M. Abeigård

Kvebekk

*Så stanser vi her litt og tar en røk;
Det er godt å få hvile på sekken.
Godt å svale seg i eftaskuggen
Og få drikke ned i sislebekken.
... Borti søkkes der ei hytte står ...
Det er Kvebekk det som står og luter
Som en olding mett av slit og år.*

*Døra er borte,
Ruta er knust,*

*Den gamle feleovnen ligger i ei røis.
Men bortved bordet står den gamle
krakken
og der står navnet mitt i vinduskarmen
- og tia stanser jussom - står og lyer.*

Foto: E. M. Abelgård

*Ropet fra skogen
"Kvæe på nevene og dikt i hjertet.
Det var rikt å leva da."*

Herlige dager har skogen gitt meg. Nå er det andre og bedre tider for folk i skogen. Arbeidet er blitt betydelig mekanisert og fortjenesten er god. Den gamle Kvebekkhytta er jevnet med jorda - det er tørkerom og radio i koiene.

Og Svarten, og Borken og Bron - våre trofaste, firbeinte venner som tok så mangt et tungt tak for tømmerveningen, blir avløst av lastebilen og traktoren. Jeg husker Bronen så godt. Det hadde vært en stri dag i skogen og vondt vær, han klypte han far litt i armen med tennene for liksom å minne om at dette var ikke helt bra. Da han fikk sælan av, rista han den raggete, muskelsterke kroppen sin og gikk beint bort til kjøkkendøra for å få poteter, brød og en sukkerbit av mor. Så helt om og inn på stallen til den duftende hakkelsen. La oss i dag - og her på dette sted minnes våre trofaste skogskamerater Svarten, Borken og Bronen og alle de andre. Og utviklinga går sin

gang. Svære billass med med kubb og tømmer drønner her forbi huset mitt på vei til fabrikk. Det blir stadig mindre som elva frakter fram om våren. Brøtningen dette vårfriske eventyret er snart en saga blott. I avisen leser jeg at en stor skogeier oppe i dalen har anskaffet seg en barkemaskin. Ja, ja - det leita på ryggen å flå borken av stokken så fort som mulig. Joda den tekniske utviklinga har for alvor gjort sitt inntog i skogen.

Så får vi håpe at all denne framgangen har trygghet og trivsel i sitt følge. At skogen blir skjøttet vel om - et skogkledt Norge er et rikt Norge og at heimene i skogen blir mange og lykkelige.

La meg til slutt få hilse dere med noen ord fra et finsk folkepos: "Lysna till den skogens susning, vid vars rot ditt bo är fästad".

Elling M. Solheim

Foto: Harald Rasmussen, Ringnes Blad

Fra Elling M. Solheims begravelse i Hønefoss kirke 16. januar 1971. Sogneprest Woxen forrettet.

KILDER/LITTERATURENHENVISNINGER

- Skog- og landarbeideren nr. 9 1953, 27. årgang.
- Solheim, Elling M's etterlatte manuskript.

FORFATTEROMTALE

Dikteren Elling M. Solheim (1905-1971) bodde på Veme til høsten 1954. Før multiple sklerose gjorde ham ufør, var han skogsarbeider. Han var bundet til sengen i mer enn 20 år.

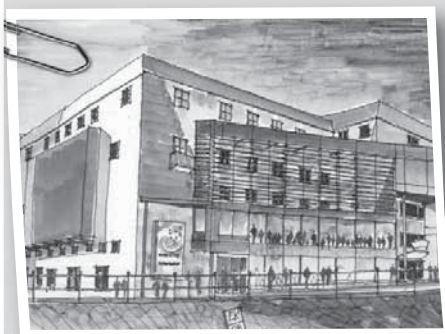
Tradisjonsrik, moderne og samfunnsengasjert

Ringerikes Sparebank ble etablert på klokkergården Østre Hønen i Norderhov i 1833. Siden har vi levd sammen med Ringerikes befolkning i tykt og tynt, og alltid vært en bankforbindelse til å stole på.

I 2008 fyller vi 175 år, og er i dag en moderne sparebank på vei inn i fremtiden. Våre 75 medarbeidere og fem ekspedisjonssteder står alltid parat til å hjelpe deg, enten det gjelder vanlige banktjenester, næringsliv, forsikring eller eiendomsmegling.

Vi vet at kultur og samfunnsengasjement er viktig for trivsel og utvikling på Ringerike. Det tar vi alvorlig, og våre gaveoverføringer har helt siden 1859 vært til hjelp for en rekke organisasjoner og foreninger. Sist ute var Ringerike Kultursenter som fikk over fem millioner kroner til nytt inngangsparti.

Lokal og personlig, det er oss det!

SpareBank 1 Ringerike

– Lokal og personlig –

www.ringerike.sparebank1.no

Formålet med Hftet Ringerike

er å

fremme interesse for, samle og formidle

folkeminne og lokalhistorie

med tilknytning

til Ringerike.

Pris kr. 50,-

ISBN 978-82-996833-7-1